

PRILOZI
BORBA ZA ISTINU
LJUBODRAGA ĐURIĆA

**JEDNA DEPESA KOJU JE ANDRIJA HEBRANG UPUTIO
JOSIPU BROZU TITU 11. JANUARA 1945. GODINE
IZ MOSKVE***

MARŠALU JUGOSLAVIJE J.B. TITU

Razgovarao sam sa Starim¹ Mnoga politička pitanja postavlja drukčije od nas.

1. Savetuje nam da s Bugarima zaključimo pakt o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći na 10-20 godina, kao prvi korak ka ujedinjenju.

2. Pripremati tle za ujedinjenje s Bugarima na bilateralnoj osnovi. Dve države, Jugoslavija i Bugarska, ujedinjuju se u konfederaciju.

3. Sporazume s Bugarskom i Albanijom ne treba objavljivati dok ne budemo imali vladu.

4. Treba biti oprezan i u spoljnospolitičkim pitanjima. Naš je glavni zadatak da učvrstimo postignute pobeđe. Treba izbegavati da se velikim zahtevima prema susednim zemljama izazove njihov loš odnos ili sukobljavanje s nama.

5. Ako se ne sprovede sporazum sa Šubašićem, onda treba odgoditi do februara proglašenje NKOJ za privremenu vladu.

6. Daće nam ekonomsku pomoć kakvu mogu.

Sledi telegram o oružju i armiji.

No 1 ANDRIJA

11. I 1945.

uz No 148

* Arhiv CKSKJ — CKKPJ/1945/311.

FAKSIMIL STENOGRAFSKIH BELEZAKA GOVORA KOJI
JE LJUBODRAG ĐURIC ODRŽAO NA VI KONGRESU
KPJ/SKJ 1952. U ZAGREBU I DO KOJIH JE DOŠAO

1983. GODINE

Tenacković-Ognjenov

predsjedavajući Buro Salaj: Reč ima drug Ljubodrag Đurić.

Ljubodrag Đurić: Drugovi i drugarice, mi, delegati, čuli smo koliki je broj drugova koji želi da pozdravi naš Kongres u ime radnih kolektiva, kao i pojedinaca, na primer, akademik Belić. Mi mislimo da na ovom Kongresu treba da pustimo više vremena delegatima da oni mogu prodiskutovati o raznim problemima, jer je ovaj Kongres, prvenstveno radni Kongres. To bi bio moj predlog, i ako se slažete da delegati ili izadu da ih vidimo pa da nas pozdrave ili da to objavimo u štampi.

Drugovi, pošto ja lično imam izvesnih predloga, tražio sam reč od radnog predsedništva, pa sam izišao da ne bi po drugi put izlazio. /Smeh/.

Ja bih se drugovi i drugarice osvrnuo na ovakav način diskusije koji se meni ne sviđa. Ja bih razumeo da je Paja Gregurić, ma da smo odlični drugovi i prijatelji, govorio o zdravstvenim problemima, recimo u našoj Partiji. Mi bi ga mnogo rađe slušali, jer tih problema ima. Ma da ne mislim da smo mi tako uski da govorimo samo o zdravlju komunista, ja moram podvući da ako su komunisti zdravi, onda će komunisti moći pomoći da se pametnije reše i zdravstveni problemi čitavog našeg naroda. Evo, na primer, da sam ja na mestu njegovom, ja bih govorio recimo, o izvesnoj sleboj kadrovskoj politici - ja ću da kažem otvoreno - recimo našeg CK. Jer, drugovi, primetio sam ovde da drugovi pišući diskusiju unapred, a pošto smo mi izglasali po poslovniku da diskusija bude 10 minuta, našli su se u vrlo velikoj neprilici skraćujući i režući diskusiju i nikako nisu mogli da nađu sami sebe u tome, pa se dešavalo da sa vodom izbacuju dete i ostanu izvesne stvari koje bi mogli reći u nekoliko rečenica jednostavno i pravo.

Tanacković-Ognjenov

Drug Paja Gregurić kada je pričao o zdravstvenoj politici i zdravlju naših ljudi, recimo, zna za jedan problem koji je, po mom mišljenju, prvenstveno kadrovski problem, a to je pitanje automobila, sreskih komiteta i sreskih NO-a. Ja znam da je priličan broj naših drugova u sreskim komitetima bolestan ili bolovao od tuberkuloze, a vi znate kakvi su ranije bili zadaci po ranijem administrativnom sistemu otkupa, koliko su trčali naši drugovi. Međutim, oni ne trče ni sada manje, niti će trčati, jer su problemi kako mi postavljamo pitanje političkog rada i uloge naše Partije, još veći s obzirom na podizanje svesti naših ljudi. I drugovi sekretari sreskih komiteta i ostali drugovi iz srezova, koji su delegati, bi vrlo rado takav predlog druga Paje pozdravili da je predložio da naša Partija povede računa i da preko njenih organa izdejstvuje kod državnih privrednih organa da se obavezno za sreske komitete i sreske narodne odbore kupi izvestan broj šipova ili drugih automobila /aplauz/, a to u celini, drugovi i drugarice, ne pretstavljaju za našu privredu mnogo. To je otprilike oko 450 automobila /pljesak/.

Zašto vam ja to sada govorim? Ja sam imao mnoge druge predloge pojedinim drugovima ... /pljeskanje/ da li to pljeskate da prestanem ili da odobravate? Ja sam mnogim našim drugovima ... /pljeskanje/ koji su članovi CK govorio o ovom problemu ali drugovi su bili drugim poslovima zauzeti i nisu smatrali za potrebno ...

Druga jedna stvar koju bi ovom prilikom hteo u vezi diskusije druga Paje da ukažem, a što leži odgovornost na svima - nema komunistima - to je isto tako kadrovsko pitanje - to je, recimo, pitanje ... /pljeskanje/ zdravlja naših rukovodjećih drugova. Ja mislim da svi mi komunisti u celini, čitava Partija

Tanacković-Ognjenov

naših drugova

snosimo izvesnu odgovornost za stanje zdravlja/u našoj Partiji i da ~~maxnikaga~~ u našoj državi nema nikoga koji će da vodi računa o zdravlju naših drugova /Isa Jovanović: nije istina/ koji sede iza nas. Ako pogledamo redom od druga Kerdelja, Tita pa Kidriča, svi su oni izdržali izvestan broj operacija. Međutim, hoću da naglasim jednu stvar koja se često puta zloupotrebljava od strane ... naime pišu vrlo pogrešno u stranoj štampi baš o našim rukovodećim drugovima. Radi se o tome da izvesni novinari koji /jedan glas: prošlo je lo minuta/ drugovi i drugerice, pišu o našim drugovima u stranoj štampi izvesne stvari koje apsolutno nisu tačne. Nije potrebno da ih ovde na Kongresu ja demantujem o tim stvarima, ali činjenica je da se mi nismo pobrinuli za zdravlje tih drugova niti da im omogućimo neometan i pravilan rad da ti drugovi budu oslobođeni od izvesnih sitnih problema o kojima ne moreju ni u kom slučaju da vode računa.

Ja bih sad progovorio o jednoj drugoj stvari. Ja bih progovorio o našem novom nazivu Saveza komunista Jugoslavije. Drug Tito je u svom referatu dao predlog i ja mislim da je taj predlog potpuno pravilan, ali smetram da je potrebno da naglasim neke stvari koje drugovi dosadašnji diskutanti nisu u svojim govorima naglasili. Da bi Savez komunista bio jedna čvrsta organizacija, ja zamišljam da taj savez počiva više na jednoj višoj svesti, na jednoj većoj visini svesti samih komunista članova toga saveza. Taj savez morao bi biti, drugovi i drugerice ako su njegovi članovi ljudi koji su svesni, koji su poštani, kao što je drug Dilas rekao malo pre u svom govoru, taj savez će biti mnogo snažniji i ja zamišljam mnogo snažnija i monolitnija organizacija nego što je bila do sada sa njegovim nazivom Komunistička Partija, ma da se ništa bitno ne mijenja u organizaciji Partije, kao što su drugovi istakli.

Tanacković-Ognjenov

Da li svi članovi našeg saveza odgovaraju svim tim podacima? Ja drugovi i drugarice smatram, kao što je drug Tito podvuko u svom referatu, da ima izvesnih pojava koje uopšte ne dolikuju komunistima a pogotovo ne mogu karakterisati jednog takvog budućeg člana našeg saveza. "isu važna imena tih i takvih drugova. Ali, ima vrlo čestih pojava koje bi, ako bi se događale i u buduće, remetile redove našeg saveza. Na primer ako izvestan drug koji je stariji od nekog druga iz partiske organizacije nanosi izvesne uvrede i klevete drugu koji je niži po položaju u partiskoj organizaciji, naročito kada se radi o funkcionerima u našim partiskim redovima, očigledna je stvar, drugovi, da će takva veza u našem savezu slabiti. Ja ni u kom slučaju ne mislim da su one sudbonosne i da se ne može bez takvog druga, a isto tako nemam iluzije da se takve pojave mogu sprečiti, jer je takvih pojava od uvek bilo i takvih će pojava biti. Ali, ne mogu da shvatim jednu stvar da izvesni naši funkcioneri, kao na primer što se dogodilo meni lično, da je recimo drug Petar Stambolić, koji je član CK naše Partije, preoteo meni jednu ...

/jedan delegat: ti si lopov/

/Zatim svi delegati ustaju sa svojih mesta, burno negodojući uz poklike: "Dole, napolje"/.Poslije toga nekoliko delegata prišlo je Ljubodragu Đuriću i izvelo ga iz sale/*)

U zaostavštini Ljubodraga Đurića uz koplju stenograma njegove diskusije na VI kongresu 1952. godine, nalazila se i ova rukom pisana beleška:

„Potraga za sten. beleš. sa VI kongr.

— početak marta kod Paška Romca 11 sprat, soba 318

— Novaković Radlša 333—905, Arhiv unuk deda Gruja — Kostojevići

— Kabinet Dolanca, 17 sprat, soba 425

— gen. sekretar Hrast Fridrih, 16. sprat soba 417

1973.”

Dokument koji je trailo 1973. Đurić, međutim, tada nije dobio. Njegova diskusija, odnosno njena stenogramska interpretacija bila je tada „izuzeta”, pa je niko, uključujući u to i samog Đurića, nije mogao koristiti. Embargo sa ovog dokumenta skinut je deset godina kasnije, 1983. pa ga je Đurić i dobio u Arhivu CK SKJ gde se nalazi pod brojem I (VI—K 2) 39 (Prim, urednika).

TITOVA PISMA ĐURIĆU IZ 1954, 1961. I 1966. GODINE

Josip Broz Tito

Beograd, 5 juna 1954

Drag
LJUBODRAG N. DJURIĆ, direktor
poljoprivrednog dobra "Srem"
R u m a

Najljepše zahvaljujem na čestiti-
tei koju ste mi uputili povodom rođendana.

Smrt fašizmu - Sloboda narodima!

JBT

Josip Broz Tito

Drag
LJUBODRAG N. DJURIĆ, direktor
poljoprivrednog dobra "Srem"
R u m a

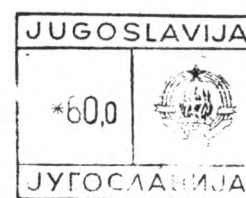
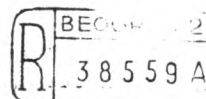
Josip Broz Tito

Beograd, maja 1961. god.

Najtoplije zahvaljujem na čestitki
povodom rođendana, sa najboljim željama za Va-
še lično dobro i uspjeh u radu.

mm

Josip Broz Tito
FEDERATIVNA NARODNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA
KABINET
PREDSEDNIKA REPUBLIKE

LJUBODRAG N. DJURIĆ

BEOGRAD
Ul. Kr. Milutina br. 10-a

SRETNA NOVA GODINA 1864

Trud i Jovana

Drug

LJUBODRAG DJURIĆ

BEOGRAD

Jovana Hristića br.1

PISMO SVETISLAVU STEFANOVIČU IZ 1963. GODINE

**DRUGU SVETISLAVU STEFANOVIČU, DRŽAVNOM SEKRETARU ZA
UNUTRAŠNJE POSLOVE**

B E O G R A D

Prilikom vraćanja mojih oduzetih stvari, između ostalog, nije mi vraćeno:

1) Peta knjižica moga Dnevnika, koga sam vodio za vreme rata. Četiri knjižice sam predao Vojnoistoriskom institutu JNA, a ova zadnja mi je potrebna da bi kompletirao Dnevnik. Ukoliko se i dalje nalaze takve stvari u onom Vašem magacinu, molim te reci nekome da potraži. To je sveščića odprilike 10x20 cm. Od kiše je sva zakisla te je skoro upropaštena. Mastilo se razlilo, ali se tu i tamo vidi po neka reč ili datum. Po neki listovi su ostali i sačuvani. Pisana je uglavnom plavim mastilom a neki delovi i zelenim.

2) Nije mi vraćen crni kofer sa komplet sekcijama za čitavu našu zemlju. Pošto sređujem Dnevnik, ove sekcije su mi potrebne, pa te molim da mi se bar pozajme, ukoliko se ne mogu vratiti.

S drugarskim pozdravom !

19. mart 1963.
Beograd

Ljubodrag Đurić,
direktor Službenog lista FNRJ
Beograd, ul. Jovana Ristića br. 1
telefon br. 51-755

PISMO JOSIPU BROZU TITU IZ 1967. GODINE

DRUGU JOSIPU BROZU — TITU

B E O G R A D

Užička 15

Druže Maršale,

Iz priloga ovog pisma kao i iz ostalih činjenica videćete šta rade neki Užičani. Diskriminatorским postupcima, i to baš oko proslave 2. proleterske brigade, izgleda nema kraja.

Evo druge diskriminacije, pored ove prve. Naime, Učiteljska škola u T. Užicu nosi ime moga brata Zelimira. Preživeli borci iz 2. proleterske brigade, a bivši učenici ove škole, dobili su poziv za ponedeljak, 27. februara da razgovaraju sa učenicima i nastavnicima — *sem mene*.

I treći diskriminatorски postupak doživljuju u utorak 28. ovog meseca: za svečanu akademiju u Domu kulture u T. Užicu odredili su mi mesto u zadnjim redovima sale. To će, verovatno, tako slično biti i za svečanu večeru istog dana.

Zar je sve ovo zaslužio jedan od komandanata 2. proleterske brigade, ko zna kakva me još ponižavanja očekuju.

Kad sam bio kod Vas obećali ste: da ću prvom prilikom poći sa Vama za Vaše Užice. Na to ste zaboravili kad ste otišli na otvaranje Hidroelektrane B. Bašta.

Mislim, da bi imali razloga, ako vam zdravlje dozvoljava, da krenete na proslavu 2. proleterske brigade ovih dana. Ako pođete, nadam se, da me nećete zaboraviti da krenem sa Vama. Ili, bar, da sedim blizu Vas na ovoj svečanosti.

S poštovanjem Vaš

Beograd,
23. februar 1967.

Ljubodrag Đurić,

KOPIJA DEPEŠE UPUĆENE JOSIPU BROZU TITU
1971. GODINE

Kopija depeše

PREDSEDNIKU SFRJ JOSIPU BROZU - TITU

TJENTIŠTE

Sutjeska

Protestvujem protiv diskriminatorskog postupka Odbora za organizovanje proslave na Tjentištu, što mi nije uputio poziv kao i ostalim ratnim komandantima. Za ovakav postupak i Vi snosite delimično odgovornost kao Vrhovni komandant.

Ljubodrag Djurić,
komandant Drinske operativne grupe brigada
iz doba borbi na Sutjesci,
general u rezervi

4. septembar 1971.

u 21,45 časova

Beograd

PISMO UPUĆENO JOSIPU BROZU TITU I
NIKOLI LJUBICIĆU 27. FEBRUARA 1972. GODINE

PREDSEDNIKU SFR JUGOSLAVIJE I VRHOVNOM KOMANDANTU
ORUŽANIH SNAGA SFR JUGOSLAVIJE, MARŠALU JUGOSLAVIJE,
JOSIPU BROZU — TITU

kao i

DRŽAVNOM SEKRETARU ZA NARODNU ODBRANU, GENERALU
ARMIJE NIKOLI LJUBICIĆU

B E O G R A D
Užička 15

Kroz nepunu godinu dana napuniće se dve decenije od kako se prema meni sprovode raznorazni diskriminatorski postupci.

Kroz taj dugi period, starao sam se da Vas blagovremeno o tome obavestavam, uznemiravajući Vaš mir i Vašu savest.

Pošto letos nisam bio pozvat na svečanost otkrivanja spomenika na Sutjesci, to sam kao komandant Drinske operativne grupe brigada i kao komandant 2. proleterske brigade, iz vremena borbi na Sutjesci, uputio protest nadležnima. Evo, kakav sam odgovor dobio:

»SAVEZ UDRUŽENJA BORACA
NARODNOOSLOBODILACKOG RATA JUGOSLAVIJE
SAVEZNI ODBOR
Br. 0608-1394/1
8. IX. 1971. god.
B E O G R A D

Druže Đuriću,

U vezi vašeg protesta upućenog Savezu udruženja boraca narodno-oslobodilačkog rata Jugoslavije i predsedniku Saveznog odbora SUBNOR

Jugoslavije, obaveštavamo Vas da je organizator proslave na Tjentištu bio Odbor za proslavu Bosne i Hercegovine i da prema tome Savezni odbor SIJB NOR nije određivao *kriterije niti ličnosti* (podvukao Lj. Đ.) koje su bile pozivane na ovu proslavu.

S drugarskim pozdravom,

ZA SAVEZNI ODBOR
(Andreja Milanović)

Kao što Vam je poznato, 29. februara i 1. marta ove godine, održaće se proslava 30 godina od osnivanja 2. proleterske brigade, u Čajniču. Od mene su sve pripreme bile skrivane, pa čak i to, da je neko drugi određen koji će postrojiti preživjele borce 2. proleterske brigade, pre nailaska izaslanika Vrhovnog komandanta.

Ja se i sa ovim najnovijim diskriminatorским postupkom ne mogu složiti. Ranije sam dobijao odgovore od mnogih drugova, da su te diskriminatorске postupke naređivali ili udešavali Krcun i Marko. Međutim, sad kad njih više nema, postavlja se pitanje: *u čiju se to slavu i dalje sprovodi, zašto i u kakvu svrhu?!...*

Cuo sam da će taj izaslanik na proslavi biti Nikola Ljubičić, radi toga i njemu dostavljam ovo pismo, da bi bar bio potstaknut na razmišljanje o sadašnjem i ratnom drugarstvu.

27. februar 1972.

Ljubodrag Đurić,
Beograd, Kr. Milutina 10 A

PISMO JOSIPU BROZU TITU OD 10. MAJA 1972. GODINE

VRHOVNOM KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA SFRJ, MARŠALU JUGOSLAVIJE

J. B. TITU

B E O G R A D

Užička 15

Svi borci nosioci Spomenice 1941. - Užičani - dobilo su blagovremeno poziv za Užice.

Ja sam dobio u ponedjeljak, 8. maja, tek onda kada ste Vi već bili na Trgu partizana u T. Užicu.

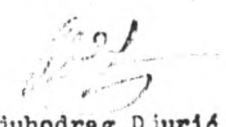
Kao dokaz šaljem Vam poziv, koji je prdat na pošti u Užicu 6. maja ove godine.

Kao odlučan protivnik diskriminatorских postupaka prema komunistima, slobodan sam da protestvujem i pred Vama. Istovremeno Vas potsećam da sve ovo nije u skladu sa našim razgovorom prilikom moje posete Vama 24. novembra 1966. godine.

S poštovanjem, a uvredjen

10. maj 1972. god.

Beograd

Ljubodrag Djurić

PISMO VELIMIRU DOGANDŽIĆU IZ 1973. GODINE

VELIMIRU DOGANDŽIĆU, predsedniku Skupštine opštine T. Užice

T. U Ž I C E

U petak, 16. novembra o.g., u T. Užicu je održana svečana sednica Opšteg sabora opštine posvećena 30-godišnjici Drugog zasedanja AVNOJ-a i 32-godišnjici obrazovanja Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije. Sednici su, pored ostalih, prisustvovali i većnici Drugog zasedanja AVNOJ-a iz SR Srbije i članovi Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije.

Kao nekadašnji većnik Drugog zasedanja AVNOJ-a i kao član Velike antifašističke narodnooslobodilačke skupštine Srbije protestujem protiv takvog diskriminatornog postupka prema meni, koji se ogledao u tome što mi nije upućen poziv kao i drugim većnicima i članovima Skupštine.

Zao mi je, druže Dogandžiću, što si se lično upisao u spisak falsifikatora naše istorije, a posebno mi je žao što ponižavaš položaj izabranika jedne skupštine opštine.

21. 12. 1973. god. Beograd	Ljubodrag Đurić nekadašnji većnik Drugog zasedanja AVNOJ-a i član Velike antifašističke narodnooslobodilačke skupštine Srbije
-------------------------------	--

PISMO JOVANU OSTOJICU I PETRU TEŠIĆU IZ 1975. GOD.

GLAVNOM I ODGOVORNOM UREDNIKU »VESTI«
JOVANU OSTOJICU I UREDNIKU »VESTI« PETRU TEŠIĆU

T. U Ž I C E
Trg partizana 12

I

U vašem listu »VESTI«, koji je izašao kao jubilarni dvobroj, 21. septembra 1975. godine, na 4. i 5. strani, pod naslovom HEROJI TITO-VOG UZICA, objavljene su biografije devet narodnih heroja našeg grada.

Niste objavili biografiju moga brata Zelimira Đurića, takođe, narodnog heroja, koji se rodio u Užicu, učio škole u našem gradu, bio sekretar MK KPJ i sekretar OK KPJ za užički okrug.

Dugujete mi objašnjenje za ovakav neshvatljiv postupak.

II

U istom broju »VESTI«, koji je izašao 21. septembra 1975, na 13. strani, podkrale su se greške u belešci »BILO IH JE DVADESET I SEDAM«, koje treba ispraviti, odnosno belešku dopuniti.

Da novinarka O. Mičić nije stavila, na početku beleške: »-Bilo ih je dvadeset i sedam *te školske 1937/38. godine*«, i da nema nigde podataka 0 učenicima u toj školskoj godini, kao i da nema određene tendencije, koja se povremeno provlači u vašem listu — beleška ne bi bila ispravljena i verovatno bi ostala nepotpuna.

Ovako, mislim, da belešku treba dopuniti sa sledećim činjenicama:

Prvo, naslov beleške trebao je da glasi: BILO IH JE TRIDESET.

Drugo, pošto je objavljeno 22 imena, iz te školske 1937/38. godine, onda treba objaviti još 8 imena iz te školske godine, a to su:

1. Ljubodrag Đurić, učesnik NOB-e,
2. Dimitrije Paligorić, učesnik NOB-e,
3. Dragomir Kostić, učesnik NOP-a,
4. Pane Ponjavić, učesnik NOP-a,
5. Aksentije Milošević,
6. Ljubomir Marinkov,
7. Slavko Prvanović, i
8. Jelena Puščin, belogardejka i jedina iz ove generacije koja je pripadala ondašnjem reakcionarnom delu omladine u Užicu. Pošto mi nisu jasni kriterijumi vaše novinarke O. Mičić o objavljivanju imena u »VESTIMA« — to ne znam šta ćete sa njom učiniti.

Ne verujem da je Ratko Bjelica, u svojim sećanjima, izostavio (ako izuzmemo Jelenu Puščin) sedam svojih drugova.

Treće, Đuro Kladarin, Dobrivoje Vidić, Ratko Parezanović i Jovan Petrović nisu bili u Učiteljskoj školi UŽICU, školske 1937/38. godine — već u nekim drugim učiteljskim školama, odnosno gradovima.

Postoji mogućnost, da je Ratko Bjelica pisao sećanja o svojoj generaciji, a ne o učenicima školske 1937/38. godine — ali, u svakom slučaju, ne bi zaboravio 7 drugova, i među njima nas četvoricu učesnika NOR-a i NOP-a. Po svemu izgleda, da je zbrka nastala pod cenzorskim perom O. Mičić.

Prema tome, zbrku treba ispraviti u jednom od sledećih brojeva »VESTI«.

III

U Beogradu je 20. avgusta ove godine kremiran moj preminuli brat Dragoslav Đurić, pukovnik JNA, nosilac Partizanske spomenice 1941. 1 ovaj moj brat se rodio u Užicu. U Užicu učio škole, i u istom gradu primljen u KPJ.

Na kremaciji je prisustvovala Stanka Laković, kao delegat Saveza boraca grada Užica, i položila buket cveća.

Do današnjeg dana, nije se pojavila ni najmanja beleška, niti »In memorijam« u »VESTIMA«.

Dosadašnja praksa »VESTI« bila je da se ovakvi tužni događaji, na neki način registruju, ne samo povodom smrti boraca 2. proleterske brigade — već i povodom smrti simpatizera NOB-e i NOP-a.

Zašto, drugovi urednici, tako činite, ili dozvoljavate da drugi čine ovakve diskriminatorske postupke u vašem listu »VESTI«?!

Ožalošćen sam i zabrinut sa takvim postupcima!

28.septembar 1975.
Beograd

Ljubodrag Đurić,
364. pretplatnik »VESTI«
Beograd, Kr. Milutina 10 A

PISMO JOSIPU BROZU TITU OD 21. MAJA 1978. GODINE

D R U G U T I T U

B E O G R A D

Užička 15

Druže Maršale,

Pošto se približila proslava Vašeg rođendana, na prvom mestu, dozvolite da Vam poželim krepko zdravlje i da nam poživite još dugi niz godina, na dobro svih nas građana naše Socijalističke domovine.

II

U toku 1957. i 1958. godine, organizovana je velika akcija za sakupljanje posmrtnih ostataka poginulih i umrlih boraca na terenima na kojima se odvijala bitka na Sutjesci, kako bi se njihovi posmrtni ostaci sahranili u zajedničku grobnicu.

Oko pedeset boraca je identifikovano. Od njihovih porodica, ukoliko su bile poznate, traženo je mišljenje o mestu sahrane tj. da li će porodica preuzeti posmrtne ostatke ili će se sahraniti u zajedničku grobnicu.

Medju identifikovanim je bio i moj otac Novica Djurić, borac 2. proleterske brigade; pa je sa mnom obavila razgovor drugarica Neda Božinović Radosavljević, tadašnji sekretar Centralnog odbora Saveza boraca NOR-a, u vezi sa sahranom.

Pošto sam izrazio želju da se moj otac sahrani u zajedničkoj grobnici, to je i učinjeno.

Posle otkrivanja Kosturnice, otišao sam sa ženom i decom, te smo položili cveće na Kosturnicu, na Sutjesci.

U to vreme, nije bila oformljena ideja o Muzeju sa freskama i ispisanim imenima boraca koji su sahranjeni u Kosturnici i poginuli u borbama na Sutjesci. Tako se dogodilo: da kosti moga oca poživaju u zajedničkoj grobnici-kosturnici, a da nema njegovog imena ispisano na zidovima novog muzeja.

III

Od tada nastaje moja maratonska prepiska i moljakanje raznih naših rukovodilaca i institucija. Molim da se pogledaju sledeći prilozi:

1. SAVEZ UDRUŽENJA BORACA NOR-a JUGOSLAVIJE - SAVEZNI ODBOR, KOMISIJI ZA TRADICIJE /na ruke Andra Milanovića/, Beograd, Lenjinov bulevar 6; od 14. septembra 1973. godine;

2. AUTORU "VEČITE PROZIVKE" I MEMORIJALNOG KOMPLEKSA NA TJENTIŠTU, DUŠANU PLENČI - piše Komisija za negovanje revolucionarnih tradicija SUBNORJ, od 20. septembra 1973. godine;

3. SAVEZNOM ODBORU SUBNOR JUGOSLAVIJE, odgovara autor Dušan Plenča, od 27. septembra 1973. godine;

4. UPRAVI NACIONALNOG PARKA SUTJESKA-TJENTIŠTE, piše Ljubodrag Djurić, 21. maja 1974. godine;

5. DJURIĆ-LJUBODRAGU, BEOGRAD- piše Nacionalni park Sutjeska, Tjentište, 17. juna 1975. godine;

Sad se pojavljuje novi autor, Viktor Kučan, koji ima drugo mišljenje.

6. ANDRI MILANOVIĆU, podpredsedniku SUBNORJ i DUŠANU PLENČI- piše Ljubodrag Djurić, Beograd, 20. juna 1975. godine;

7. Dana 3. septembra 1975. pisao sam Vama, sledeće:

"Prvo, u Kosturnici na Sutjesci, sahranjene su kosti našeg oca Novice Djurića, borca 2. proletarske brigade. Neko je izbacio njegovo ime iz "Večite prozivke" u Memorijalnom muzeju na Tjentištu. Već je godine ipo dana kako ja i drug Andra Milanović, p. predsednik SUBNORJ, uz pomoć Dušana Plenče, nastojimo da ispravimo ovu sramotu. Međutim, ni do današnjeg dana nismo uspjeli u tome."

8. LJUBODRAGU DJURIĆU, piše ŠEF KABINETA PREDSEDNIKA REPUBLIKE, MIRKO MILUTINOVIĆ, 10. oktobra 1975. godine;

Za godinu i po dana, koliko sam čekao: šta će učiniti Dragoslav Marković, predsednik Predsedništva SR Srbije; saznao sam iz užičkih "VESTI" da je vraćeno ime "Želimir Djurić" Pedagoškoj akademiji u T. Užicu. Međutim, ovo oko našeg oca, nije izgleda ni pokrenuto, odnosno, niko me nije obavestio iz okoline Dražine.

9. KOSTI NADJU, predsedniku Saveznog odbora SUBNORJ, NOVI BEOGRAD, Lenjinov bulevar 6 - piše Ljubodrag Djurić, 12. jun 1977. godine;

10. NACIONALNI PARK SUTJESKA, ZA SPOMEN KUĆU, TJENTIŠTE - piše Ljubodrag Djurić, 12. jun 1977. godine;

11. Odgovor NACIONALNOG PARKA SUTJESKA, TJENTIŠTE, na OBRAMBU ŽENJEN Viktora Kučana, stručnog saradnika Nacionalnog parka "Sutjeska" od 21. juna 1977. godine;

12. Odgovor KABINETA PREDSEDNIKA KOSTE NADJA, SUBNORJ, od 25. jula 1977. godine.

Mislim, da sve ovo što je učinjeno do sada - nije u redu. Naročito mi se ne svidja, što Kosta Nadj nije umeo da sagleda etičku stranu ove moje molbe i zahteva.

IV

Od Vas sam naučio dosta toga: kako se treba boriti i raditi. Ubedjen sam, da sam ja u pravu u ovom slučaju, te sam rešio da počnem sve ispočetka. Zato sam pribavio pismenu izjavu i mišljenje ondašnjeg sekretara Centralnog odbora SUBNORJ, Nede Božinović Radosavljević, te Vam ga kao

13. prilog, dostavljam, od 25. aprila 1978. godine.

Drugarica Neda Božinović, ispričala mi je i detalje oko pohranjivanja kostiju onih identifikovanih kostiju boraca. Kostiju su stavljene u najlonske vreće, i na svakoj vreći identifikovanog borca nalazi se privezana pločica sa imenom i prezimenom. Tako se i kosti našeg oca nalaze sa imenom i prezimenom u Kosturnici na Tjentištu, ali zato što je sahranjen prije 15. maja - njegovo ime ne može biti zapisano u "Večitoj prozivci", kako obrazlaže Viktor Kučan.

Prije nekoliko dana, sastao sam se sa Viktorom Kučanom, i pokušao da ga urazumim. On kaže sledeće:

1. Problem je delikatan, ali on ne može da odstupi od roka trajanja Pete ofanzive: 15. maj - 20. jun;
2. Ako Kosta Nadj, kao predsednik Saveza boraca NORJ ili drug Tito, da mi mišljenje da se ime našeg oca napiše u "Večitoj prozivci" - onda, on neće imati ništa protiv.

Pošto više ne mogu da se obraćam Kostu Nadju /jer me je na početku razgovora, kad sam bio kod njega, upućivao Vlačkaliću/ - te Vas molim, družo Maršale, da Vi date konačnu reč po ovome.

S poštovanjem !

Vaš *N. Božinović*

Ljubodrag Djurić

21. maj 1978.

Beograd, Baba Višnjina 19, I sprat, stan 5
tel. 443-407

I Z J A V A

U vreme proslave petnaestogodišnjice bitke na Sutjesci, bila sam sekretar Centralnog odbora Saveza boraca NOR-a. U toku 1957. i 1958. godine, organizovana je velika akcija za sakupljanje poginulih i umrlih boraca na terenima na kojima se odvijala bitka na Sutjesci, kako bi se njihovi posmrtni ostaci sahranili u zajedničku grobnicu.

Okolo pedeset boraca je identifikovano. Od njihovih porodica, ukoliko su bile poznate, traženo je mišljenje o mestu sahrana tj. da li će porodica preuzeti posmrtno ostatke ili će se sahraniti u zajedničku grobnicu.

Medju identifikovanim bio je i otac druga Ljubodraga Djurića
Novica Djurić, pa sam i sa drugom Ljubodragom obavila razgovor u
vezi sa sahranom. Pošto je drug Ljubodrag Djurić izrazio želju da
se njegov otac sahrani u zajedničkoj grobnici, to je i učinjeno.

Svatram, pošto su posmrtni ostaci njegovog oca sahranjeni u zajedničku grobnicu na Sutjesci, da to treba i zabeležiti, tim pre, što je nemoguće, sada posle 20 godina, tražiti drugačije rešenje.

25. april 1978. god.

Neda Bony Radostova

Neda Božinović-Radosavljević

Novi Beograd, Ho-Si-Minova 17, ulas IV, sprat III

Исправка се да је Радослав Вишевић Милош
17 IV. 56 г.

Исправно потписано ову исправу и у свему за своју правину.
Истовестност изнетог утврђена је на основу личне карт

бр. 93-8017 издата од Бео

такса за оверу по Тар. бр. — од — дан. и Градск.

такса по Тар. бр. — од — дан., издржана и поштомте

Ослобођено таксе по чл. 18 тач. 30Т и у друг

ству се не може употребити.

СКОПШТИНА ОПШТИНЕ НОВИ БЕГРАД

г. 8188 од 5-05-1928 год. Соп. 121 службени

ODGOVOR KABINETA PREDSEDNIKA REPUBLIKE
NA ĐURIĆEVO PISMO OD 21. MAJA 1978. GODINE

KABINET
PREDSEDNIKA REPUBLIKE

01-808/78

Beograd, 15. juna 1978.

Drug

LJUBODRAG DJURIĆ

B E O G R A D
Baba Višnjina 19

Poštovani druže Djuriću,

Obaveštavamo Vas da smo sa Vašim pismom od 21. maja o.g. upoznali druga Predsednika. Drug Predsednik smatra da je u potpunosti opravdan Vaš zahtev da se ime Vašeg oca unese u spisak boraca sahranjenih u zajedničkoj grobnici na Tjentištu.

O ovom stavu druga Predsednika obavestili smo generala armije Kostu Nadja, predsednika Saveznog odbora SUBNOR-a Jugoslavije, koji je preduzeo mere da se u tom smislu postupi. Očekujemo da nas general Nadj u najskorije vreme obavesti o tome šta je učinjeno, a verujemo da će i Vas takodje obavestiti.

Sa drugarskim pozdravom,

ŠEF KABINETA
Borislav Badurina

PISMO BOGDANU BOGDANOVICU IZ 1984. GODINE

Beograd, 12. maja 1984. god.

BOGDANU BOGDANOVICU
predsedniku Gradske skupštine grada Beograda

BEOGRAD

POLITIKA, sreda, 9. maj 1984, na 13. strani, BEOGRADSKA
HRONIKA, objavila je sledeće:

»Proslava četrdesetogodišnjice oslobođenja Beograda — gde, između ostalog piše —

Juče je održana sednica Odbora za obeležavanje 40. godišnjice oslobođenja Beograda — grada heroja. U radu Odbora učestvovali su istaknuti revolucionari, proslavljeni komandanti, društveno-politički, javni i kulturni radnici Beograda — kaže se u saopštenju sa ove sednice.

Na sednici je istaknuto da program obeležavanja četiri decenije slobode, socijalističkog i samoupravnog razvoja grada treba da predstavlja dalju afirmaciju vrednosti naše revolucije i njenog kontinuiteta: od podviga boraca u narodnooslobodilačkoj borbi i oslobođenju Beograda do sadašnjih napora za ekonomsku stabilizaciju,« itd.

Mislim, da bar tebi nije potrebno objašnjavati sa kakvim teškoćama se, danonoćno, borio ondašnji radni kolektiv Prve komande tek oslobođenog grada Beograda, kada još nisu bili oformljeni drugi organi narodne vlasti. A taj radni kolektiv Prve komande grada Beograda sačinjavali su oficiri, podoficiri i borci iz svih jedinica NOV koje su učestvovale u borbama za oslobođenje našeg grada Beograda. Nekolicina iz rukovodećih kadrova Prve komande grada Beograda i danas su građani ovog našeg grada.

U prvoj polovini meseca oktobra 1944. godine, Naredbom Maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, postavljen sam za prvog komandanta novooslobođenog grada Beograda.

Zato protestujem protiv diskriminatorskog postupka Odbora što, bar, prvog komandanta oslobođenog Beograda niste uključili u ovu jubilarnu proslavu.

Ljubodrag Đurić,
prvi komandant grada Beograda, general u rez. JNA, član
AVNOJ-a i ASNOS-a, ratni komandant 2. proleTERSKE
brigade i 2. proleTERSKE divizije, zam. komandanta Glavnog
štaba za Srbiju, a član KPJ odnosno SKJ od 1938. godine
do današnjih dana.

PISMO UPUĆENO BRANKU MAMULI, PETRU GRAČANINU
I PEKU DAPČEVIĆU OD 23. JANUARA 1985. GODINE

Drugovima

B R A N K U M A M U L I, admiralu flote, Saveznom sekretaru za narodnu odbranu SFRJ

P E T R U G R A Č A N I N U, generalpukovniku, načelniku Generalštaba JNA

P E K U D A P Č E V I Ć U, generalpukovniku JNA, u penziji

B E O G R A D

Ne malo, bio sam iznenađen, kad sam konstatovao da me niste pozvali za okrugli sto, povodom 40 godina formiranja armijskih grupa, pacija, pored toliko pozvanih penzionisanih ratnih komandanata i politkomesara. To, utoliko više, što se među organizatorima našao Peko Dapčević, jedan od mojih pretpostavljenih iz rata; kao i Petar Gračanin, kome sam bio komandant nekoliko godina u 2. proleterskoj brigadi i diviziji.

Dovoljno vas je potsetiti da sam bio:

- ratni komandant 2. proleterske brigade i divizije;
- zamenik komandanta Glavnog štaba za Srbiju;
- prvi komandant oslobođenog Beograda, a zatim
- šef Kabineta Vrhovnog komandanta oružanih snaga Jugoslavije i šef Kabineta Maršala Jugoslavije.

Još u doba V neprijateljske ofanzive komandovao sam Brinskom operativnom grupom brigada /2. proleterska, 6. istočnobosanska, i Majevička/ u najsloženijim ratnim prilikama.

Kao zamenik Koče Popovića, samostalno sam komandovao sa tri divizije u Istočnoj Srbiji, kada su bili oslobođeni: Knjaževac, Zaječar i Megotin.

Prvi sam oficir naše Armije koji je uhvatio vezu sa jedinicama Crvene armije na Dunavu, i tom prilikom vodio razgovore sa štabovima Crvene armije.

Kao šef Kabineta Vrhovnog komandanta oružanih snaga Jugoslavije, učestvovao sam u mnogim savetovanjima najviših vojnih rukovodilaca sa Vrhovnim komandantom, u završnim operacijama za oslobodjenje naše zemlje.

Pretpisnik sam Narodne armije, Voznog dela i Istorijakog glasnika. Preko ovih glasila pratim tekuća zbivanja, kao i druge događaje iz prošlosti naše Armije.

Vojnoizdavački zavod Vojno delo, izdalo je moj Ratni dnevnik, u 3.000 primeraka, 1966. godine.

Uz sve ovo dodajem: da sam bio član AVNOJ-a i ASKOS-a, narodni poslanik za Srpsku i Saveznu narodnu skupštinu, do 1954. godine, kao i član Savezne vlade.

Član sam KPJ /SKJ/ od 1938. godine, do danas.

Jedan broj naših ratnih drugova, koji su prisustvovali na tom skupu, pitali su me: Zašto i ja nisam prisustvovao ?!

Ja iz niasa znao dati pravi odgovor _ dok ga ne dobijem od vas.

Prema izloženim činjenicama, u ovom mom pismu, duguje mi objašnjenje ovakvog vašeg postupka prema vašem ratnom drugu i komandantu naših krupnih jedinica u vreme rata. Ovaj vaš postupak se graniči sa kršenjem osnovnih prava građanina zagarantovanih Ustavom naše socijalističke zemlje, a da i ne pominjem svoj generalski čin i Zakon o našoj Narodnoj armiji.

23. januar 1985. godine

Beograd

Ljubodrag Djurić,

generalmajor, u rezervi

Beograd, Baba Višnjina 19 / I sprat, stan 5

ODGOVOR PETRA GRAČANINA NA ĐURIĆEVO PISMO OD
23. JANUARA 1985. GODINE

SOCIJALISTIČKA FEDERATIVNA REPUBLIKA
JUGOSLAVIJA
NAČELNIK GENERALŠTABA
JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMije
Br. 42-2
07. 02. 1985. godina

Druže Djuriću,

Osećam obavezu da Vam odgovorim na pismo u kojem izražavate nezadovoljstvo zbog toga što Vas nismo pozvali na Okrugli sto "Armija u strategijskoj koncepciji NOR-a i revolucije". Iskreno mi je žao što smo Vas time povredili, iako to nismo želeli. Uveravam Vas da nije reč ni o kakvoj diskriminaciji, niti o previdu. Naime, radna grupa Organizacionog odbora prikupila je podatke iz dokumentacije koja se nalazi u Arhivu Vojnoistorijskog instituta o rukovodiocima (komandantima, komesarima i načelnicima štabova) koji su komandovali armijama i nekim korpusima u vreme formiranja armija. To je bio kriterijum za pozivanje učesnika na Okrugli sto, budući da svi nisu mogli biti pozvani. Pored ovih prisustvovao je i jedan broj drugova koji se bave naučnim radom iz domena istorije i ratne veštine.

Prema podacima iz Arhiva, u vreme formiranja armija Vi ste bili komandant grada Beograda, a kasnije šef Kabineta Vrhovnog komandanta oružanih snaga. Upravo zbog toga smo smatrali da je korisnije da učestvujete na narednom skupu, koji će se održati u drugoj polovini aprila ove godine, s temom "Završne operacije za konačno oslobodjenje zemlje". Smatramo da Vaše kazivanje, kao bliskog saradnika Vrhovnog komandanta u planiranju i izvođenju tih operacija, može biti dragoceno za našu istoriografiju i vojnu teoriju.

- 2 -

Još jednom Vas uveravam da je to bio jedini razlog što niste bili pozvani, a ovo moje pismo možete shvatiti kao preliminarni poziv za naredni skup. Uz zvanični poziv dobićete i razradjenu platformu za raspravu na tom skupu. Nadam se da ćete uvažiti ove razloge i učestvovati na Okruglom stolu o završnim operacijama, u aprilu ove godine.

S poštovanjem i drugarskim pozdravom,

07. februar 1985. god.
B e o g r a d

NAČELNIK GENERALŠTABA JNA
general-pukovnik
Petar Gračanin
Petar Gračanin

*- Pismo primljeno:
8. 02. 1985. godine,
u 11 časova.*

ĐURIĆEV KONCEPT O JOSIPU BROZU TITU

2) Zadaci postavljeni od drugog Tita mogli su biti: jednostavni, kratki i jasni

— Prvi put video drugog Tita početkom oktobra 1941. u stanu ključnog partizanskog odreda i preporučio ga prema opisu mog brata

— Prvi zadatak od drugog Tita: osloboditi ^{Beograd 3. novembra 1941.} ~~Beograd 3. novembra 1941.~~ ^{prva misao sa drugom Titom} ~~Beograd 3. novembra 1941.~~ ^{prva misao sa drugom Titom} ~~Beograd 3. novembra 1941.~~ ^{prva misao sa drugom Titom}

— Prvi zadatak 2. proletarske brigade postavljen u Toci, lično od drugog Tita, marta 1942. godine: borba protiv bratoubilačkog rata, za bratstvo i jedinstvo naroda, formiranje narodnooslobodilačkog odbora

I dalje drugi zadaci koji su bili mnogo

— Zadatak kao komandant oslobodjenog Beograda (u krajini u području Hana i Timote)

— skraćena stanovitva

— stupa i roda

— saobraćaj (kamionji)

— mestaj i nadležnost vojne (ma i t. tima)

— da poradi fabrike i radonice za front

I drugi toga moj misao sa drugom Titom u njemu i stacionirani — nadležnosti — Tito uoči ferdinande i vreme ka Italiji.

— Moj prvi diplomatski zadatak dobijen od drugog Tita: Reći maršalu Eliotu da se svesnosni opoziciji ne mogu ući (Tito - Čović), da se sa nama ne mogu odati, ~~pa~~ u slučaju stvaranja na nam obalu koji će se udati u moru. (I izostaje krajem Tita Čović)

— Odluci sa crnom prilikom izbora srpskog partizana:

Ide kod Marka, ali im može slobodno reći: Kad im je kraj postojao partizana, onda naša Partija može dati saglasnost da nam od njih.

3) Stoog i odlučan komandant

- U početku marša proleterske brigade za Bos. Krajinu, 25. juna 1942. u selu Borije, kod Kalinovika
- Istog datuma 1943, oko 22 časa, rđe Olova u Bosni, zbog rata
- 12. decembra 1942. depesha "To nam kope, ve! proleterska zastava"
- Bratunje, a metni okolo padajni (juni 1942.) komandantne krabrost

Tito kao veliki mislilac i veliki pedagog, (5)

i njegovu poverenje u mlade kadrove

- Neobičan nuroao za rad i red (du-red)
- Neizopna energija (ne čita a stalno prima iz naroda). Tamo njegove primedbe na pismo iz naroda - dorožue ne da formiraju savremenost na svim običnim principima. Štiti, gde su pisma?
- Moj dolazak za četa kabineta: "Ti ču mi biti najbliži saradnik, razumeti šta me treba da radiš, pa imao drugi put o tome razgovarati." Tamoal nismo razgovarali šta treba da radim. Razgovaraje potpuno inicijativne.

- Tamo iz Srbije za ko, avgusta 1944. radi razgovora na ilavonima Tuhovčeve vlade (Kosmoničum, Budisavljevićum, Tulojoru, Klamučem i dr.)

- Na Kola - Švici
- vranja u dajpu i situacija u sali

IV

U Titovu zemlju se nalazi i naš običan čovek

- kliču sa Zankom
- promena potpuno novih stvari i novih
protokola (bedanje u prirodu - lov, od obaveštavanja)
- gubav prava životinjama (koj je cela,
ptice, Tigar)
- novi sportovi (jutarnja gimnastika,
vuglanje, tenis, veslanje na čamcu, plivanje,
streljastvo, pešačenje)
- neobičan miras sa čalu i humor:
gorovi Genogoraca; "Juric, ko li je poslanik u ovom
kraju?" - "Zivao naš poslanik Tempo; Lepik - Tigar i
stani poslanici; "Doktor, kako tvoje zdravlje?"

V

Osvežavanje revolucije koja i dalje traje

- Otpor staljinizma (kao van partijske organizacije
drug Tito - Takt i Pajzo na Trusnoj Gori)
- Razvoj socijalističke društvene
odnos (neposredna demokratija - samostalnost)
- Koncepti aktivne mirovnosti
koegzistencije
- Autoritet u međunarodnom
komunističkom porijeklu (Ja sastanka
u Rumuniji sa Politbiroom LK R.P. Rumunije,
Poljske i drugih)

LJUBODRAG ĐURIC O MILINKU KUŠIĆU

JUNAK NASE PARTIJE

Najbliži i najprisniji Kušićevi drugovi zvali su ga jednostavno njegovim imenom — Milinko. Imao sam sreću da se ubrojim među one koji nu veliku borbu protiv svih ovozemaljskih zala i nedaća. Milinko spada pa sve do poslednjeg našeg viđenja, u oslobođenom Jajcu, 29. septembra 1942, kada se on kao komandant nalazio na čelu 1. krajiške brigade.

Inače, svi drugovi i drugarice zvali su ga njegovim prezimenom. Kad bi neko, na primer, saopštio: »To je rekao drug Kušić«, svako bi odmah shvatio da se, van svake sumnje, radi o već dobro smišljenoj, jasnoj direktivi ili naredbi koja se mora izvršiti.

Ko je bio Milinko Kušić? Izvanredan drug, čiji je ceo život značio jednu veliku borbu protiv svih ovozemaljskih zala i nedaća, Milinko spada među najbolje komuniste koje je odgojila Komunistička partija Jugoslavije. Taj j u n a k n a š e P a r t i j e toliko je utkao svoju ličnost u istoriju KPJ i istorijske događaje za vreme narodnooslobodilačke borbe, da pisati sećanja o njemu znači istovremeno pisati o revolucionarnoj borbi Partije pred rat, o »Užičkoj republici«, o 2. proleterskoj brigadi i o ostalim značajnim događajima u kojima je on učestvovao...

I

Godine 1939, Milošav-Mićo Matović i ja bili smo jedini članovi Komunističke partije u tadašnjem srezu moravičkom. Jednog oktobarskog dana pozva me Mićo da zajedno posetimo Milinka Kušića, koji je živeo u kući na bregu poviše Ivanjice. Zatekli smo Milinka napolju, pored gomile tek obranih jabuka. Pošao nam je u susret sa dobrodošlicom, prigrlio nas i, uz karakterističan poluosmejak, oslovio nas našim imenima. Shvatio sam odmah da taj drug zna sve o nama dvojici. Pozvao nas je da uđemo u kuću, sirotinjsku, izvinjavajući se uz put što nas, na žalost, ne može počastiti »domaćinski«, jer rakiju ne pije, a kafe nema, ali nam zato nudi jabuke — po izboru. Caj, veli, rado pije, ali vatra u kući ne gori — svi ukućani sada beru jabuke.

Posle ovog prvog susreta Mićo i ja odlazili smo kod Milinka gotovo svake nedelje, nekad bismo, sva trojica, svraćali na čaj u kafanicu koju je držao jedan simpatizer naše Partije.

Kušić je našem započetom partijskom i opštepolutičkom radu dao još više podstreka, osmelio nas je, a mi smo bili ponosni što se sastajemo sa jednim prekaljenim borcem Komunističke partije koji se vratio neposredno s robije.

Svaki sastanak sa Kušićem značio je za nas proširivanje vidika. On nam je ulivao nekakvu novu snagu. Do razgovora sa njim, osećali smo se nekako skućeni i kao udaljeni od cilja kome smo težili. Zbog raznih smicalica ivanjičkih bogataša i zelenaša, kao i osionosti policijskih pisara i žandarma, povremeno nam se činilo kao da ovaj narod nikad nije ni čuo za ideje socijalista i komuniste. Međutim, za kratko vreme Kušić nam je otvorio oči i mi smo shvatili da u stvari nastavljamo od ranije započetu borbu u ovom kraju. Ponekad bi Kušić u šali spominjao da je još pre 40 godina jedan seljak iz njegovog sela Sveštice, Miljko Savić, propagirao ono isto za šta se i mi borimo. Pričao nam je o Obrenu Stišoviću iz Šarenika i o Bošku Petroviću iz Srednje Reke, koji su se na bojištima Španije hrabro borili protiv fašizma.

Pod Kušićevim uticajem još više se aktivirala i grupa studenata i radnika koja je predhodnog leta ušla u upravu kulturno-prosvetnog društva »•Javor«. Prikupljena su sredstva za kupovinu novih knjiga za knjižnicu. Počele su pripreme pozorišnog komada i horskih recitacija za priredbu u Ivanjici. Kad je Kušić čuo kako se mučim sa umnožavanjem partijskog materijala i priloga za zidne novine u »Javoru«, dao mi je novac sa kojim sam kupio šapirograf.

Odsustvo teško obolelog studenta Dula Salovića, jednog od najaktivnijih među omladinom, Kušić je nadoknadio formiranjem omladinske grupe koju su sačinjavali Miko Velimirović, Milka Petrović i Draginja Nešovancvić-Cula. Ova grupa je, pod neposrednom Kušićevom brigom, obuhvatila veći deo ivanjičke omladine. Kod obolelog druga Salevića Kušić nas je obavezno vodio posle svakog sastanka. » O b o l e l o g d r u g a n e s m e m o z a b o r a v i t i i m o r a m o m u o l a k š a t i n j e g o v e p o s - l e d n j e d a n e «, govorio bi nam Milinko. Ove njegove reči često su mi odzvanjale u ušima kasnije, u 2. proleterskoj brigadi, kad smo zajedno obilazili naše ranjene drugove. I tako, prilikom jedne od poslednjih poseta, već iznemogli Salević šapatom zamoli Kušića da mu izrecituje omiljenu pesmu »Na rentgenu« od čehoslovačkog pesnika Jirži Volкера. Kušić mu je naročito naglasio strofu: »kad to nešto iz grudi provali — zemlja će da zatutnji«. Dve-tri suze skotrljaše se niz uvelo Salevićevo lice. Zao nam je bilo umirućeg druga što neće dočekati da se obistine vizionarske pesnikove reči. Kušić mu se zakle, u ime svih nas, da ćemo se, i u njegovo ime, pobrinuti da zemlja što jače zatutnji!

II

Ponovo se susrećem sa drugom Milinkom u oslobođenom Užicu. On je politkomesar Užičkog partizanskog odreda »Dimitrije Tucović«, a ja politkomesar 1. zlatiborske čete »Pero Popović-Aga«.

Na dan 25. septembra 1941, pored glavne ulice Užica, na žitnoj pijaci, podignut je podij um, sa koga Kušić otvara prvi miting u oslobođenom Užicu. Oko ovog improvizovanog podijUma stoje sve komande četa koje su ušle u Užice. Ni sada nemam reči kojima bih dočarao utisak o ovom prvom Kušićevom javnom govoru. Ranije smo ja i Mićo Matović slušali Kušića kao iskusnog ilegalnog partijskog radnika, koji je svim svojim bićem uticao na nas. Međutim, ovo je prvi put da ga slušamo kao javnog govornika, u slobodnom Užicu. Obraćajući se svojim drugovima borcima, radničkoj klasi Užica, građanima Užica i seljacima, kojih je takođe bilo u velikom broju, Kušić nije upotrebio ni jednu jedinu frazu. Kasnije sam imao prilike, tokom naše NOB i naše revolucije, da u svečanim trenutcima, prilikom velikih slavlja, slušam izvrsne govornike, ali su se i njima nehotice podkradale pojedine govorničke fraze. Međutim, iako je to bio jedinstven i svečan trenutak, početak stvaranja jedine slobodne teritorije u porobljenoj Evropi, Kušiću se nije omakla nijedna fraza. U tišini koja je vladala na ovom prvom velikom zboru, upijali smo činjenice koje je Milinko sipao poput mitraljeza. Žmarci su nas podizali celim telom, stiskali smo pesnice, žene su brisale suzne oči. Za mnoge od nas Kušićev govor je bio javni čas učenja o tome kako treba razgovarati sa narodom, kako ga obaveštavati i kako mobilisati narod za nova pregnuća i nove zadatke. Kušić je, u neverovatno kratkom vremenu, podneo zboru izveštaj o dejstvima i borbama svih partizanskih četa užičkog okruga, kao i o rasplamsaloj borbi u celoj Srbiji. Izneo je činjenice o zločinima nemačkih okupatora u našem okrugu i o najorganizovanijoj pljački svih narodnih dobara koju je sproveo taj isti okupator. Spomenuo je junačku borbu požeških partizana, koji su naterali

<

u begstvo »nepobedive« i osione nemačke fašiste, kao i junačku borbu 1. užičke čete na Gradini, blizu Užica. Molio je majke boraca palih na Gradini da stegnu svoja srca, poput majke Jugovića, i da budu ponosne što su imale takve sinove junake, koji su nesebično uzidali svoje živote u temelje slobodne Srbije i novog društva koje se rađa. Nas borce, pozvao je da svetimo svoje drugove dok i poslednji okupatorski vojnik ne bude isteran iz naše otadžbine Na radničku klasu Užica, omladinu i ostale građane apelovao je da neprekidno, danju i noću, rade za svoje borce, za novu vojsku koja se stvara. »Sve za front — sve za pobedu! Smrt fašizmu — sloboda narodu!« — grmeo je Kušić.

Pri kraju Kušićevog govora, pojavi se od pravca hotela »Zlatibor«, marširajući u pravilnoj formaciji, kolona vojnika sa šlemovima na glavama i u uniformama bivše jugoslovenske vojske. Bat vojničkih koraka privuče našu pažnju. Malo se začudismo: otkud sad uniforme i šlemovi?!

Kušić se, međutim, nije zbunio. Nasmeši se veselo, pa uzviknu:

— Evo još naše partizanske vojske! Pozdravljam drugove Stevana Colovića i Petra Lekovića, na čelu naših junačkih Ariljaca i Požežana!

Posle Kušića je govorio, u ime KP Jugoslavije, Zelimir-Zeljo Đurić, sekretar Okružnog komiteta KP.

Tek što pomislismo da su govornici sve što treba rekli okupljenom narodu i vojsci, Kušić počeo da poziva na govornicu, jednog po jednog, politkomesare četa. Poučeni sjajnim govorima predhodnika, a naročito Kušićevim govorom, svaki od nas je našao ponešto da saopšti ovom velikom skupu. Istina, posle Kušićeve prozivke, izletali smo na govornicu kao da nas je top izbacivao i vikali smo pri tom na sav glas.

Posle završenog mitinga prekorevali smo Kušića što nas pre zbora nije upozorio da ćemo govoriti. On nas pogleda sve redom, a najbliže i zagrlji, pa reče:

— Snevali smo o slobodi. Partija vas je pripremala za ove događaje. Revolucionari moraju biti sposobni na izvršenje svakog zadatka. Vi se i ovom prilikom niste osramotili!

I kasnije, za sve vreme dok sam bio sa Kušićem, svaki njegov govor ulivao je nove snage umornim borcima, u najtežim ratnim situacijama. Nikad se nije ponavljao, nalazio je uvek nove činjenice koje su neumitno rušile sva kolebanja. Prazne fraze nisu nikad prelazile preko njegovih usana. Bio je, jednom rečju, b r i l j a n t a n g o v o r n i k .

U neizbrisivom mi je sećanju i jedan njegov govor održan pred borcima 2. proleterske brigade i dvaju krajiških bataljona, kojima su komandovali poznati krajiški junaci Metla i Solaja.

U to vreme je bila stvorena velika slobodna teritorija u Bosanskoj Krajini, na čijoj je periferiji bilo ustaško gnezdo Kupres. Jedinice 2. proleterske brigade su već više puta iskrvavile napadajući ovaj utvrđeni neprijateljski punkt. Tim aktivnim dejstvima onemogućavan je neprijateljski prodor na slobodnu teritoriju.

Tako je jedne noći, avgusta 1942, bilo naređeno da proleterske jedinice, uz pomoć Krajišnika, zauzmu Kupres. Na planini Maglaju (kota 1704) bili su postrojeni bataljoni 2. proleterske brigade i dva krajiška bataljona. Pred polazak bataljona Kušić je održao vatreni govor, obraćajući se Krajišnicima da ne iznevere svoje drugove proletere koji su došli iz Srbije da oko krajiških kuća biju teške bitke protiv ustaških krvopija.

U sumrak tog dana, pred poslednji svoj polazak u borbu, Solaja se obratio Kušiću:

— Ne brini, druže Kušiću, Krajišnici neće izneveriti svoje drugove proletere!

Posle ovog teškog boja, drugovi iz naše brigade pričali su da su Krajišnici jurišali na bunkere kao nikad dotad.

Krajišnici su poslušali Kušićeve reči, upadali u Kupres i naneli teške gubitke neprijatelju. Metla i Solaja ostali su zauvek na bojištu!

Bili smo svedoci pogibije mnogih naših drugova, ali junačka Metlina i Solajina smrt duboko nas je potresla. Ova dva junaka, ispred svojih četa, »jurišala su na nebo«. Kušić im se dostojno odužio: rastavio se od svog života baš među Krajišnicima, koje je zavoleo kao i svoje proletere.

Pre formiranja organa narodne vlasti, u Užicu su, zahvaljujući Kušiću, već bile organizovane razne radionice, koje su u prvom redu služile za snabdevanje četa. Velike su Kušićeve zasluge bile i za brzo organizovanje pozadine uopšte. Nije bilo delatnosti u kojoj on nije učestvovao kao *ve s t o r g a n i z a t o r*, sa njemu svojstvenim žarom i oduševljenjem. Zналаčki je i odgovorno upoznao druga Tita i ostale članove tadašnjeg Vrhovnog štaba Partizanskih odreda Jugoslavije, kad su oni stigli u Užice, o celokupnom stanju na oslobođenoj teritoriji.

U prvim danima »Užičke republike« Kušić se istakao i kao *v r s n i v o j n i r u k o v o d i l a c*. Naime, brzo su se organizovale nove čete, što je stvaralo razne teškoće u komandovanju. Kušić je to na vreme uočio, predloživši da se formira Užički bataljon, što je odmah bilo prihvaćeno. Pozvao me je zatim i saopštio da sam postavljen za politkomesara Užičkog bataljona, koji je imao šest četa. Cete su bile razbacane po periferiji slobodne teritorije, pa se nije mogao lako popuniti štab bataljona. Kušić me je zadržao kod sebe, u njegovoj kancelariji. Od njega sam učio brže no mnogi drugi i sticao nova znanja. Dok se nije popunio štab bataljona, bio sam u stvari neka vrsta Kušićevog pomoćnika i njegovog inspektora. Slao me je na položaje, svuda gde je bilo potrebno. Komandovanje četama bilo je otežano i zbog intervencija pojedinih članova Vrhovnog štaba POJ. Bilo je slučajeva da neka četa, bez Kušićevog i mog znanja, bude poslata na zadatak, pa smo za njom morali tragati da bi joj doturili municiju i materijale za politički rad.

Kušić je imao korisnu naviku da kontroliše i proverava zadatke, dužnosti i obaveze. Tako, na primer, posle jednog bezuspešnog pokušaja Nemaca da od pravca Valjeva, preko Bukova, ugroze slobodnu teritoriju, Kušić me je poslao na Bukovo, da obidem dve čete Užičkog bataljona, ali i da proverim je li put porušen, kako ga je obavestio štab Valjevskog partizanskog odreda.

Kad sam se vratio u Užice i podneo mu izveštaj da su Valjevci samo na nekoliko mesta survali u provaliju pola kolovoza, te da preko ostale polovine puta mogu proći tenkovi i ostala vozila, kao i da su na nekoliko mesta oborili nevelika stabla drveća, Kušić se strašno razljutio. Ne časeći ni trenutka, posedali smo u auto i, u pratnji dva borca, odjurili ka Valjevu.

Oborena stabla smo nas petorica, uz malo napora, uklonili sa kolovoza, a na prekopenim mestima prošli smo uz blago naginjanje automobila, te tako stigismo u selo Krčmar, gde se nalazio štab Valjevskog odreda. Zatekli smo samo politkomesara odreda, sa kojim se Kušić dogovorio da odred ozbiljnije poruši put na najstrmijim delovima.

U povratku, Kušić je našim četama na Bukovima izdao naređenje da po jedna četa, na smenu, ruši put i zakuje ga velikim deblima, kao što će to učiniti Valjevci na svom sektoru. Četama je iz Užica dopremljen potreban alat i ostali materijal.

Ova Kušićeva intervencija usporila je prodor nemačkih jedinica od pravca Valjeva ka Užicu i

odgodila bar za jedan dan ulazak fašista u Užice, što je mnogo značilo u organizovanju evakuacije iz grada.

III

Kad je neprijatelj zauzeo našu »Užičku republiku«, zatekao sam Kušića u Sandžaku, u selu Radojini. Sa njim je došla moravička četa. Sa mnom i komandrom 2. užičke čete, Vojkom Petrovićem, takođe je stigla jedna četa. Nekoliko dana kasnije, došla je još jedna užička četa sa komandrom Miodragom Milovanovićem-Lunetom i Aleksom Dejovićem, koji je bio moj zamenik u Užičkom bataljonu. Jedino su ove tri čete organizovano odstupile i u borbi sačuvalе svoju živu snagu. Ostale su jedinice bile ili razbijene, ili nisu uspele da se prebace preko reke Uvea.

Vrhovni štab POJ vratio je Kušića ka Arilju, Požegi i Dragačevu, da prikuplja ostale naše jedinice, ne samo Užičkog već i drugih odreda, da ih sredi i da sa tim jedinicama dejstvuje protiv neprijatelja.

Zahvaljujući Kušićevoj istrajnosti i upornosti, kao i ubedljivosti njegovih reči, počele su u već oslobođenu Novu Varoš stizati ne samo čete Užičkog već i drugih odreda. Neke jedinice nisu ni znale za pravac odstupanja. Sve ih je Kušić obavestio i povezao, otvorio im perspektive dalje borbe. Nastojao je da se sa nekim jedinicama zadrži na teritoriji koju je neprijatelj zauzeo. Međutim, strahovita zima i brojno nadmoćniji neprijatelj ozbiljno su zapretili tim našim jedinicama. Procenjujući sve to, Kušić je doneo razumnu odluku i sa poslednjim jedinicama stigao u Novu Varoš.

Bez preterivanja se može reći, da su Kušićeva stamena pojava i njegov već stečeni autoritet kod rukovodećeg kadra i boraca sprečili, uto vreme, razbijanje i raspad mnogih naših jedinica.

Po Kušićevom dolasku u Novu Varoš drug Tito je formirao Srpsko-sandžački štab, koji je komandovao svim srpskim i sandžačkim jedinicama koje nisu bile predviđene za formiranje 1. proleterske brigade. Duša ovog štaba bio je njegov politkomesar Milinko Kušić. Imao sam ratnu sreću da ostanem pored ovog velikog čoveka i druga, da i dalje učim od njega i da mu kao zamenik komandanta tog štaba pomazem koliko sam mogao.

Izuzev dva crnogorska bataljona, svi ostali bataljoni koji su ušli u sastav 1. proleterske brigade prošli su kroz oslobođenu Novu Varoš i osetili Kušićevu brigu za odmor boraca, za zalečivanje rana ranjenih drugova i za snabdevanje ovih jedinica svim onim što je tada mogla pružiti ova nevelika slobodna teritorija. Za novu preobuku, za popravku odeće i obuće, prioritet su imale ove jedinice. Ličnu brigu o tome preuzeo je Kušić.

Srpsko-sandžački štab je bio smešten u jednoj kući usred Nove Varoši. U istoj prostoriji gde jt: bio smešten štab spavali smo i nas dvojica — Milinko na stolu, a ja navrh jednog širokog ormana. Obavezno, svake večeri pre spavanja, trebili smo se od vašiju, uz blagi humor, koji je ponekad bio začinjen i oštrom satirom na naš život i život naše okoline. Kušić je i tu bio nenadmašan. Tvrdio je da su vaške koje njega napadaju veće i gojaznije i da »sve vaške najviše napadaju komesare«.

Jedne noći banu u štab Đilas i probudi nas pitajući zašto obojica dežuramo u štabu. Kušić mu odgovori da ovde i radimo i spavamo. Na Đilasovo pitanje, zašto bar ćebad nemamo. Kušić mu jednostavno odgovori da smo

ih dali bolnici i da smatra da je nama dvojici ovde toplije nego borcima na položaju. Đilas je tada bio delegat Vrhovnog štaba, koji je ostao sa nama u Novoj Varoši. Ovi pomalo ljutiti odgovori Kušićevi došli su i kao posledica neuspelog napada na Sjenicu, sa čime se Kušić nije slagao.

Kušić je bio nenadmašan analitičar svih akcija, borbi i događaja. Kasnije je taj njegov metod usvojio sav rukovodeći kadar 2. proleterske brigade. Kroz Kušićeve analize stvarao se objektivan, kritički i samokritički stav. On je već na toj našoj prvoj slobodnoj teritoriji »Užičke republike« uočio prve klice birokratizma i opasnog centralizma. Zbog nedostataka u komandovanju jedinicama u odbrani »Užičke republike« i neplanskog povlačenja iz Užica, najviše je krivio sebe. Sećam se njegovog razgovora u Užicu sa Slobodanom Sekulićem, komandantom Užičkog bataljona, koji mu je podneo ostavku »zbog toga što se svi mešaju u komandovanje četama ovog bataljona«. Sekulić mu je tad rekao da ne voli da bude prorok, ali ako četama budu komandovali i članovi Vrhovnog štaba POJ i štab odreda, i štab bataljona — onda od takvog komandovanja nema ništa i to će nam se grdno osvetiti.

Prihvatajući ovo mišljenje hrabrog vojnika Sekulića, Kušić je još tada nastojao da uvede red u komandovanju. Umeo je veoma dobro da odabira kadrove i saradnike. Tako je, na primer, uočio velike vojničke kvalitete Radivoja Jovanovića-Bradonje, koji je na valjevskom frontu bio ranjen u glavu i poslat na lečenje u Užice. Kušić ga je zadržao kao zamenika komandanta Užičkog odreda.

Zahvaljujući Kušićevoj analizi naših poraza u I neprijateljskoj ofanzivi, povlačenje sa slobodne teritorije Nove Varoši nije bilo neorganizovano. Posle uspešnog povlačenja srpskih i sandžačkih jedinica sa te teritorije i uspešnog prelaska Lima, 8. februara 1942, vrhovni komandant drug Tito je pohvalio Srpsko-sandžački štab za uspešno izvedene operacije.

Neki od drugova smatrali su da je Kušić preoštara u kritici prema pojedincima. Međutim, ovo mišljenje je netačno: Kušić je bio najkritičniji prema samom sebi, skroman do samoodricanja, pa je to s pravom i od ostalih očekivao. Na partijskim sastancima uvek je prvi analizirao svoje nedostatke i prvi priznavao svoje greške, uveličavajući ih čak, iako je on od svih nas ponajmanje grešio. Osim nas nekolicine njegovih najbližih drugova, niko nije mogao primetiti da se u našim jedinicama nalazi i njegova drugarica, koju je iskreno voleo i cenio. Zato je neshvatljiva postavka filma »Užička republika«, u kojoj izmišljeni lik komandanta Bore treba savremenim generacijama da dočara lik jednog dobrog komunista iz vremena »Užičke republike«. Po mom mišljenju, trebalo je prikazati druga Milinka Kušića baš onakvog kakav je on bio u to vreme, i to sa njegovim imenom i prezimenom. Našoj istoriji nisu potrebne izmišljene ličnosti, pored toliko junaka kakav je, na primer, bio Milinko Kušić.

Kušić je bio uvek duboko principijelan. Kušić nije bio kriv što smo svi mi pored njega bili »za glavu manji«. On je polazio od sebe, od svog načina života i rada, od svog samoodricanja u interesu Partije i NOB. Smatrao je da komunisti moraju u sebi naći snage i volje kako bi postali još bolji i kako bi ubuduće manje grešili. Zato nam je ponekad izgledao i preoštara. Međutim, to je bila naša slabost, a ne Kušićeva.

Jednom sam i sam podlegao tom utisku o Milinku Kušiću. Zatekao sam ga jedne večeri u našem štabu u Novoj Varoši kako najoštrijim rečima kritikuje jednog druga koji je grcao u suzama, ne mogavši da progovori nijednu reč. Prizor me je veoma uzбудio, jer sam prvi put video jednog

starijeg komunistu da plaće pod težinom Kušićevih reči. Ne obraćajući pažnju na mene, Kušić je produžio da kao britkom sabljom saseca greške ovog druga. Kad sam se pribrao, postalo mi je neprijatno, pa sam Kušiću rekao da je njegova kritika ubitačna, da je i meni teško slušati je, da to nema nikakvog smisla. . . Izjurio sam potom napolje, ostavljajući ih same.

Kad sam se »izduvao« lutajući po snežnoj vejavici, vratio sam se u štab. Zatekao sam samo Kušića. Nisam mogao izdržati a da mu ne kažem da se sa načinom njegove kritike ne slažem. Kušić mi je odgovorio da on i dalje smatra da je u pravu, jer ja nisam sve čuo. I zaista, kasnije sam se uverio da je Kušić bio u pravu.

Te noći dugo smo razgovorali o raznim propustima koji nisu bili analizirani. Smatrao je da je šteta što otvorenije nije prodiskutovano, i to ne samo u rukovodećem kadru, već i u jedinicama, o propustima prilikom napuštanja slobodne teritorije i Užica. Bio je ubeđen da analiza svih naših grešaka, propusta i nedostataka predstavlja najbolju našu školu u ovom teškom ratu. Govorio je: »Ako komunisti nisu strogi prema samim sebi kao i prema drugima, onda prestaju biti ono za što sebe smatraju.«

Kušić je neizmerno voleo svoju Komunističku partiju. Kad se kao siroče opredelio za napredni radnički pokret i postao član Komunističke partije Jugoslavije, našao je u svojoj Partiji i oca i majku i do kraja života ostao je veran sin Komunističke partije. Drugovi i drugarice su mu bili braća i sestre, i sve ih je voleo toplom ljubavlju.

Svaki od nas je neobično cenio, poštovao i voleo svakog starijeg druga u Partiji, pa nikome nije ni na pamet padalo da kritički posmatra starije drugove, njihove postupke i njihove odluke. U to vreme, kod mlađih komunista bilo je uvreženo jedno čudno shvatanje: kao da su stariji drugovi u Partiji nepogrešivi. Zato mi je Kušić često govorio: »Slobodnije razmišljaj i donosi sudove i svoje mišljenje.«

IV

Kušić je nastojao da njegovi drugovi, komunisti, misle svojom glavom. Bio je ogorčeni protivnik dogmatizma i frazeologije. Začetke demagoških pojava, naduvenosti i uobraženosti u našim redovima nemilosrdno je ismejavao i ukazivao na njihove korene koji potiču iz preživelog društva. Odlikujući se veoma solidnim poznavanjem marksizma-lenjinizma i istorije naše Partije, kao i širokom kulturom, bio je daleko od bilo kakvog sektaštva ili frakcijskih grupašenja. Baš zato što je mnogo znao o ranijim teškoćama sa kojima se borila naša Partija za čistotu svojih redova, striktno je i dosledno sprovodio partijsku liniju i politiku. Partijska disciplina i principi demokratskog cntralizma, koje je negovaia naša Partija, bili su za Milinka Kušića prava svetinja. U ondašnje vreme, drukčije nije ni moglo biti, jer je naša Partija bila »kadrovska« i nalazila se na čelu velike narodne borbe. Sve je to dobro znao Kušić, pa je svoj blistavi um često obuzdavao, uočavajući više od svih nas pojedine pojave koje su odudarale od linije Partije ili nisu bile u skladu sa mogućnošću delovanja njenih istaknutih članova.

Posle prelaska Lima, u drugoj polovini februara 1942, steklo se mnogo vojske u nekoliko sela Kamene Gore, između Prijepolja i Pljevalja. Zbog priprema za formiranje 2. proleterske brigade, zadržali smo se na ovoj prostoriji do pred kraj februara. Milovan Đilas, kao član Politbiroa CK KPJ i član Vrhovnog štaba, sazvaio je na jedan sastanak najodgovornije partijske i političke radnike koji su se kretali zajedno sa našim jedinicama.

Tu su bili članovi Pokrajinskog komiteta za Srbiju, instruktori tog komiteta i drugi. Đilas je na tom sastanku izjavio da se zaoštrava klasna borba i da treba vršiti eksproprijaciju seoskih kulaka, koji su klasni neprijatelji naše narodnooslobodilačke borbe. Tako je za jednu noć Đilas pretvorio izvestan broj seljaka u kulake. Niko se, izuzev Kušića, nije ozbiljnije suprotstavio ovom potpuno iskrivljenom stavu.

Na Kamenj Gori Đilas nam je učinio još jednu »medvedu uslugu«. Da bi nam pomogao u pripremi jedinica za formiranje 2. proleterske brigade, naredio nam je da ih očistimo od »elemenata« koji nisu dostojni da nose ime proletera. Zbog ovog potpuno sektaškog naređenja bilo je prigovora sa više strana. Međutim, samo je Kušić otvoreno rekao Đilasu da se ne slaže sa ovim prestrogim naređenjem, ali će, kao disciplinovan član Partije, jer je Đilas iz našeg najvišeg rukovodstva, teška srca pokušati da ga izvrši.

Kasnije smo diskretno bili obavešteni da je Đilas, zbog tih svojih naređenja na Kamenj Gori, kao i zbog apolitičnog i nevojničkog napada na Sjenicu, iskritikovao u Vrhovnom štabu.

U našoj posleratnoj publicistici se »crtice« i anegdote iz rata često ulepšavaju, pa čak i izmišljaju. Jednu od takvih »crtica«, neulepšanu, ali zato istinsku, zabeležiću ovde zbog Kušića, koji je čak i u tim, na izgled šaljivim, prilikama imao svoje pravilno mišljenje:

Jedinice koje su trebale da uđu u sastav 2. proleterske brigade približavale su se Cajniču. Kušić i ja nalazili smo se na čelu dugačke kolone. Prilikom ulaska u Cajniče, pored nas promače Đilas na konju i zauze mesto na čelu kolone. Malo zatim Spasenija-Cana Babović protera svoga konja ispred Đilasa. Đilas podbode svoga konja i opet se nađe na čelu. Nije dugo potrajalo a Cana opet protera konja ispred Đilasa. Đilas potom sačeka nas dvojicu i ljutito nam se obrati: »Nećemo valjda dozvoliti da nam žena predvodi vojsku prilikom ulaska u grad. Kažite Cani da se ne izmotava.« Kušić, kao za sebe, samo kratko odbrusi da ništa ne mari što je Cana na čelu ove naše vojske. Najzad, Cana je propustila Đilasa, tako je on kao vojskovođa, na čelu kolone, ušao u Cajniče.

Od ovog događaja pa sve do juna 1942. Đilas nije dolazio u 2. proletersku brigadu. U junu 1942, kada su proleterske brigade, pod komandom Vrhovnog štaba, krenule za Bosansku Krajinu, sa 2. proleterskom i 4. crnogorskom brigadom kretao se i Milovan Đilas, u svojstvu člana Vrhovnog štaba, radi koordinacije operacija sa drugom kolonom, u kojoj je bio drug Tito i ostali članovi Vrhovnog štaba.

Redale su se uspešno borbe, sve dok nismo izbili nadomak Bugojna, kada se Đilas umešao u komandovanje, sprovodeći svoju koncepciju za nastupajuće operacije u dolini Vrbasa.

Slično se ponovilo i u iscrpljujućim borbama oko Kupresa. Naš štab je ubeđivao Đilasa da Kupres ne možemo zauzeti bez teških oruđa, jer je svaka kuća predstavljala tvrđavu od kamena. Đilas, međutim, to nije prihvatio, već je od Vrhovnog štaba tražio nove jedinice, tvrdeći da se Kupres može zauzeti. Vrhovni štab je poslao još tri brigade. Kada su mnogi Crnogorci i Krajišnici, zajedno sa borcima naše brigade, izginuli između kame-nih kupreških kuća i bunkera, tek je tada došlo do povlačenja Đilasa sa ovog teškog bojišta. Kasnije smo saznali da je Đilas bio kažnjen nekom kaznom.

Oko Bugojna i Kupresa 2. proleterska brigada je pretrpela teške gubitke. Poginulo je 87 boraca i rukovodilaca, ne računajući ranjenike. Ovaj broj bi svakako bio znatno manji da nije bilo Đilasove samovolje.

U štabu 2. proleterske brigade, Kušić je bio najuporniji u suprotstavljanju Đilasu. Tvrdio je da su njegovi zahtevi nevojnički i preterani, da ne vodi računa o mogućnostima premorenih jedinica. Na sve činjenice koje je iznosio Kušić Đilas mu je redovno uzvraćao da je popustio politički i partijski rad u brigadi i da za to snose odgovornost Kušić i Cana.

Kao aktivan učesnik svih tih događaja, a posle nekoliko partijskih sastanaka na kojima je drugarica Cana prekorevala Kušića i mene što nismo bili još uporniji u obuzdavanju Đilasa, odlučio sam se da pišem dnevnik. Taj moj »Ratni dnevnik« objavljn je 1966. godine, u izdanju Vojnoizdavačkog zavoda, u Beogradu. Zapisi u njemu predstavljaju živo svedočanstvo o herojskoj borbi Kušićeve 2. proleterske brigade i ostalim jedinicama, u čijim su se redovima borili svi narodi i narodnosti.

Još me je jedan razlog naveo da vodim dnevnik: gubici koje je trpela naša brigada. Od svih nas u štabu brigade, za poginulim i ranjenim boricima najviše je tugovala drugarica Spasenija-Cana Babović, zamenik politkomesara brigade, inače zadužena za partijski rad u brigadi. Ona je često i preterivala u tome. Na partijskim sastancima, kao i na sastancima štaba, na kojima nas je kritikovala zbog gubitaka, Kušić je bio uvek samokritičan, ali kad drugarica Cana nije bila u pravu, Kušić joj se suprotstavljao činjenicama koje je on najbolje uočavao.

Ne ulazim u to da li su Vrhovni štab i CK KPJ, posle Đilasovog odlaska iz našeg štaba, usvojili i neka njegova mišljenja. Tada su CK KPJ i Vrhovni štab stali na stanovište da treba pojačati politički rad u svim brigadama, pa su u njima formirani politodjeli, koji su imali zadatak da pomažu partijski i politički rad u jedinicama brigade, kao i da pruže pomoć ovim jedinicama u političkom radu na terenu. Ubrzo zatim stigli su u 2. proletersku brigadu, kao članovi politodjela: Ljubinka Milosavljević; Slobodan Penezić-Krcun, Judita Alargić i Mile Radosavljević. Ovi članovi novoformiranog pomoćnog partijsko-političkog organa, doživlevši i nešto borbi oko Kupresa, a i u nedostatku iskustva u tom novom radu, nisu se najbolje snalazili. Najveći deo vremena provodili su u štabu brigade.

Ne samo kao najbolji među nama, već i kao najodgovorniji, Kušić ih je opominjao da odlaze u bataljone i čete, da tamo pomažu u političkom i partijskom radu. Kad to članovi politodjela nisu blagovremeno shvatili, Kušić ih je oštro kritikovao.

Eto, takav je bio Milinko Kušić — bezkompromisni borac, duboko principijelan u svim svojim aktivnostima.

U ovom poslednjem ratu pobesnele fašističke horde zapretila su potpunim uništenjem mnogih naroda. Zato su naša NOB i narodna revolucija bili izuzetno teški. Sve je zavisilo od psihofizičkih moći učesnika i nivoa svesti i odgovornosti komunista. Bilo kako bilo, tek odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ, Kušić je otišao iz svoje 2. proleterske u politodjel 1. krajiške brigade. Rastanak sa njim bio je tužan!

Detinjstvo bez roditelja i bez radosti, a zatim mukotrpan život mladog čoveka koji je sve niti svoga života utkao u borbu naprednog student-skog i radničkog pokreta i dao sve od sebe za uspeh narodne revolucije — sve je to ostavilo neizbrisive tragove sete u njegovom raspoloženju. Cesto, kad bismo završili neki težak posao i ostali sami, predlagao je da zapevamo staru pesmu burlaka sa Volge: »Ej... uhnjem!«. A kad bismo bili veseliji, kad je čitava brigada bila u pokretu ka novim terenima, Milinko bi mi predložio da malo pričekamo dok jedinice odmaknu. Onda bismo pojahali konje i za brigadom pevali, koliko nas grlo nosi, jedan pored drugog.

RECENZIJA KOJU JE ĐURIC NAPISAO ZA RUKOPIS
VOJINA LUKIĆA *BRIONSKI PLENUM — SEĆANJA*
ISAZNANJA, 1986. GODINE

Vojin Lukić

BRIONSKI PLENUM

SEĆANJA I SAZNANJA

Kad se pročitaju *Sećanja i saznanja o Brionskom plenumu CK SKJ*, koja je pripremio za štampu Vojin Lukić — nehotice se postavi pitanje, sa stanovišta komunističkog morala: da li je sve to moguće?!

Na žalost, odgovor je potvrđan, ili kako u »Uvodnim napomenama« sam autor kaže: da ovo njegovo kazivanje može biti samo nepotpuno, a nikako neistinito. Pored toga on kaže da je pored ostalog pisao »i na osnovu oskudne dokumentacije sa kojom je raspolagao«.

Međutim, i sve ovo što je napisano potpuno je dovoljno i dokumentovano da osvetli sve dbgađaje pre Plenuma, na Plenumu i posle Plenuma. Dobro je što je Lukić imao meru, te nije opteretio ovo svedočanstvo sa objavljenim dokumentima koji su dostupni u raznim arhivama Centralnog komiteta SKJ, u arhivama istorijskih instituta i ondašnjih javnih sredstava informacija. Pored svega toga, izvesna dokumentacija ovih događaja nalazi se u arhivama Predsedništva SFRJ i Predsedništva CK SKJ — koja nije dostupna javnosti.

Meni je, kao i mnogim starim komunistima, ostala u svesti nerazjašnjena tajnost priprema Brionskog plenuma. Nekako smo bili ubeđeni da drugovi u Državnoj bezbednosti budnim okom prate sve događaje u našoj zemlji, i van nje — pa nam je zagonetka ove tajnosti ipak ostala nerazjašnjena. Donekle je veo tajanstvenosti skinuo autor ovog rukopisa Lukić. Ali me je opet iznenadilo nepoznavanje nekih bitnih činjenica, koje bacaju svetlo baš na to »kobno« prisluškivanje, a koje je iskorišćeno, odnosno zloupotrebjeno, u svrhu kompromitovanja naših najboljih kadrova u toj službi — prvenstveno Aleksandra Rankovića i Svetislava Stefanovića.

Naime, u tim materijalima, koji su prezentirani učesnicima Brionskog plenuma CK SKJ, navedene su četiri inkriminacije iz kojih su izvedeni zaključci o deformacijama i zloupotrebama Službe državne bezbednosti, kao i odgovornosti Rankovića i Stefanovića.

Prva je: da su odmah posle rata u rezidenciji Josipa Broza u Užičkoj ulici broj 15 instalirani aparati za prisluškivanje. Manjkavost ovih materijala je: što nigde nije napisano da su ti tehnički uređaji instalirani na izričito traženje Josipa Broza Tita. I u ovom svedočenju Vojina Lukića takode nije nigde kohstatovano ni zapisano da je ozvučenje prostorija u Užičkoj ulici broj 15 učinjeno na Titov zahtev.

Verovatno je da su sastavljači materijala za Brionski plenum pretpostavljali da niko nije mogao nametnuti ove uređaje Titu — te da se podrazumeva da su oni montirani na Titov zahtev. Tako je to, izgleda, shvatio i Vojin Lukić.

Međutim, iznenadilo me je nepoznavanje čitave ove materije o prisluškivanju od strane bivše OZN-e, a kasnije i UDB-e. Jer, prvo posleratno ozvučenje prostorija Josipa Broza Tita nije bilo u Užičkoj ulici broj 15 — već u prostorijama Belog dvora, i to odmah nakon oslobođenja Beograda.

Evo, kako sam ja o tome saznao:

— Mitar Bakić je u Belom dvoru obavljao poslove šefa Kabineta Vrhovnog komandanta oružanih snaga Jugoslavije i šefa Kabineta Maršala Jugoslavije (civilni kabinet). Kad je formirana prva Vlada — Mitar je postao njen generalni sekretar. Tako sam ja, po potrebi službe, došao u Beli dvor i preuzeo poslove za oba kabineta od Mitra Bakića.

— Posle upoznavanja sa novim poslovima, uzgredno sam zapitao Mitra Bakića čemu služi »crna kruška« na mom pisaćem stolu, pored telefona. Ista takva »crna kruška« bila je i na stolu u susednoj prostoriji, u kojoj je radio daktilograf, obavljajući i arhivske poslove.

Mitar mi je objasnio da je to mikrofon, preko koga Maršal zove da ne bi gubio vreme okrećući brojčanik na telefonu. Uz to je dodao da ja ne mogu zvati Maršala preko te naprave.

Tako sam to i shvatio. Maršal me je ponekad zvao preko ove »kruške« da hitno dođem kod njega.

— Mitar Bakić i ja, oba smo stanovali u Belom dvoru i obedovali sa Maršalom u njegovoj trpezariji. Mitar je povremeno dolazio u moju kancelariju posle povratka iz Predsedništva Vlade. Jednom prilikom, Mitar se raspričao o njegovoj odluci da se ženi i kako je odabrao tu svoju buduću drugaricu. Uz to me je pitao: šta mislim o toj njegovoj odluci, kao i o imenovanju drugarici, koja je takođe naša ratna drugarica.

Kad smo razgovore privodili kraju, ogласi se Maršal preko »crne kruške«: »Sve sam čuo šta vas dvojica pričate o Mitrovoj ženidbi! A... Mitar krije od mene! Neka... neka, Mitre!«

Oba smo bili iznenađeni, a Mitar je svojim šeširom poklopio »crnu krušku«, govoreći mi: »E. .. nisam znao da nas Stari može slušati preko ovog vraga!«

Ja skinuh Mitrov šešir sa »kruške«, a Mitar ode do Maršala, da mu se izvini što je meni, prije njega, poverio svoju tajnu.

Da zaključim sa onim što je nepobitno, a to je: da je ozvučenje u Belom dvoru i u Užičkoj ulici broj 15 bilo takvo da je Maršal Tito mogao slušati šta se događa u ozvučenim prostorijama — ali da niko nije mogao njega prisluškivati.

I kasnije je Mitar Bakić navraćao kod mene, ali me je u šali uvek upozoravao na magičnost »crne kruške«, prekorevajući Ivana Stevu Krajačića, koji je doneo ovu napravu na poklon Maršalu.

Naravno, niko od nas nije o tome razmišljao, niti nam je moglo pasti na pamet da će ta tehnička sredstva biti iskorišćena protiv najboljih drugova u Državnoj bezbednosti i u našoj Partiji, odnosno u SKJ.

Pa ni dr Vladimiru Bakariću, piscu slavopojki Službi državne bezbednosti, u časopisu »13. maj« 1964. godine, nije palo na pamet da će posle dve godine — tu istu UDB-u — napadati, zaboravljajući šta je o njoj pisao. A pisao je:

»Veliku, već početnu sistematičnost i upornost u radu pokazalo je brzo hvatanje i onemogućavanje oko 11.000 špijuna i agenata, ostavljenih u našoj zemlji i po različitim obaveštajnim službama, što okupatora, što domaćih izdajnika, pokazuje ogromnu upornost, izdržljivost i hrabrost likvidiranje 12.000 različitih naoružanih bandita i grupica u zemlji. Poseban je primjer njene sposobnosti bilo hvatanje Draže Mihailovića, pa onda ubacivanje ustaške terorističke grupe s Kavranom i Ljubom Milošem.«

Kad se samo pročitaju ovi redovi, sa navedenim ciframa, svak bi se zapitao: da li je sve to moguće zaboraviti u jednom euforičnom momentu, i oklevetati mrtve i žive junake Službe bezbednosti!

Ali, ne samo to — već u istom članku piše sledeće:

»Aktivnost, naime, organa sigurnosti išla je za tim da djelatnost neprijateljskih elemenata i agenata raskrinkava, da je onemogućiti ne samo vlastitom akcijom, nego i aktivnošću narodnih masa. Pomno se pazilo da ta saradnja ide u pravcu podizanja svijesti o savladivanju neprijateljske akcije i u pravcu podizanja osjećanja sigurnosti, a ne u pravcu plašenja pred opasnostima i stvaranja posebnih uvjeta za borbu protiv takvih opasnosti. *Ovaj način rada, kao i stalna povezanost s Komunističkom partijom, odnosno Savezom komunista, učinili su da je naša Služba sigurnosti stalno nastojala da bude i ostane baš služba, a ne da bude neki posebni, od naroda i Saveza komunista odijeljeni politički, društveni ili državni faktor izvan te veze.*« (podvukao Lj. Đ.)

Pored ovoga Vojin Lukić piše:

»O ulozi i razvoju Službe bezbednosti govorio je u maju 1964. godine Edvard Kardelj;... ja mislim da je jedna od najvažnijih vrlina naše Službe unutrašnje bezbednosti uvek bila upravo ta, što se ona nije nikada pretvarala u neki izolovani samostalni aparat, nego je uvek bila svestan faktor naše revolucije, jedan, tako da kažem, od odreda naše revolucije i Ijedan od svesnih faktora i odreda naše socijalističke izgradnje. U tom smislu je i vaša služba išla u korali s našom sposobnošću kao društva, kao komunista, da probijamo puteve napred u izgradnji socijalizma u Jugoslaviji. *Mislim da je velika sreća za društvo koje je bilo sposobno da stvori jednu takvu organizaciju u borbi za socijalizam.*» (podvukao Lj. Đ.)

Ne samo da su tadašnja rukovodstva SKJ i države bila upoznavana sa radom Službe bezbednosti, i hvalili je — već je Savezna skupština u ranijim periodima donosila zakone i druge akte za ovu službu. A, 21. maja 1964. godine, Savezna skupština je pretresala stanje ove službe i donela preporuku, u kojoj se govori o kriminalu protiv naroda i države, što je takođe spadalo u del okrug Državne bezbednosti. Tu je preporuku potpisao Edvard Kardelj sa odgovornim rukovodiocima iz Savezne skupštine.

I sam Josip Broz Tito je te 1964. godine, kako ga citira Lukić, govorio:

»17 čitavom. ovom proteklom periodu ja sam pratio vaš rad. .. Vi ste časno izvršili svoj zadatak i u periodu izgradnje socijalizma u Jugoslaviji, jer ste, moram da kažem, i tada ispoljili istu dosljednost, upornost i elan u borbi protiv svih mogućih neprijatelja, protivnika i raznih devijacionista, kao što ste to činili i prije.« (podvukao Lj. Đ.)

Bakarić je svoj poznati članak završio sa:

»Zato možemo slavljeniku (1964.) zaista srdačno čestitati s uvjerenjem da pruža garancije za nove uspjehe.«

Tako pisac ovog vrsnog svedočenja Vojin Lukić konstatuje:

»Međutim, ovaj slavljenik je samo dve godine kasnije, proglašen za „čudovišnu silu iznad društva“ koji se od „vernog odreda revolucije“ pretvorio u „zatvorenu organizaciju“ o kojoj niko, ništa, nikad nije znao, ni o radu, ni o razvoju, ni o organizaciji.«

Ne samo navedeni članak dr Bakarića, već i izjave Edvarda Kardelja i Tita, kao i funkcionera Savezne skupštine i njihove smernice — nedvosmisleno dokazuju nedoslednost političkog vrha SKJ i Države, kao i optužbi protiv Službe bezbednosti, Aleksandra Rankovića i Svetislava Stefanovića.

Cak je i za »klimu«, koja je stvorena na Brionima, začuđujuća konstatacija komisije IK CK SKJ: da se šefu Saveza komunista Jugoslavije,

Josipu Brozu Titu, ne priznaje — da je on od početka osnivanja te službe, Službe bezbednosti, pratio rad te službe.

Komisija IK CK SKJ u tački 2. svoga izveštaja tvrdi: da niko u političkim rukovodstvima zemlje nije ništa znao o poslovima Službe bezbednosti.

Šta na sve ovo može da kaže normalan građanin naše zemlje — a da ne govorim o komunistima od kojih su skrivane prave činjenice ovih burnih događaja?!!!

Na sreću budućih generacija, zbog prave istine o svim događajima oko Brionskog plenuma — pored ovog dokumentovanog svedočenja Vojina Lukića — postoje još živi svedoci, koji mogu doprineti da prava istina o ovim nemilim događajima doživi svoju suštinsku afirmaciju.

Mada je komisija IK CK SKJ demantovala najodgovornijeg rukovodioca u SKJ — Tita — ona ne može demantovati sve druge još žive svedoke iz najbliže okoline Josipa Broza Tita, iz Državne bezbednosti i drugih organa SKJ i Države Još ima svedoka: da je Josip Broz Tito i najviše rukovodstvo Partije, odnosno SKJ, kao i Države, stalno obaveštavano o radu Službe državne bezbednosti. Aleksandar Ranković, a ponekad zajedno sa Syetislavom Stefanovićem, obaveštavali su poznatu četvorku (Tito, Kardelj, Đilas, Ranković), a kasnije Politbiro ili Izvršni komitet o svemu što radi Služba bezbednosti. Npr.: kroz ruke Ljubodraga Đurića, kao ondašnjeg Maršalovog šefa kabineta, prolazile su mnoge informacije iz Službe bezbednosti i KOS-a — a da se ne govori o posebnim i čestim dolascima Aleksandra Rankovića kod Tita. Čak je i sam Tito povremeno upoznao Mitra Bakića i Lj. Đurića sa najvećim tajnama ove naše službe, koje nisu išle preko biltena i drugih pismenih izveštaja — već direktno i lično Titu od Marka (A. Rankovića) i Čeće (S. Stefanovića). Zato mi je, ne slučajno, Svetislav Stefanović saopštio, prilikom mog hapšenja na VI kongresu SKJ: da me hoće zatvorom da zaplaše, da ne bih pričao državne tajne, jer se od mene nije ništa skrivalo.

Tom prilikom, Svetislav Stefanović Čeća zaboravio je da pomene partijske tajne, koje su mnogo interesantnije i jače od državnih tajni. O mnogim nemilim događajima, oko vrha Partije i Države — partijsko članstvo odnosno komunisti, nisu nikad obaveštavani. Sve je zavisilo od hijerarhijske lestvice i od Titove odluke: šta će se i kako objaviti. ».

Verovatno, potpuna odanost Lj. Đurića Revoluciji i Partiji doprineli su njegovom statusu i poverenju, koja je on svojim radom i držanjem zaslužio, odnosno, bolje reći, stekao. Nije Đurić kriv što su mu sva vrata bila otvorena, i što je često puta bio određivan u Partijske komisije; ili što je preko raznih izveštaja i lično od najodgovornijih drugova saznavao mnogo toga što ostali komunisti nisu znali.

Na ovom mestu i pod potpunom komunističkom odgovornošću, pored ostalog, tvrdim: da je većina diskutanata na Brionskom plenumu i na VI plenumu CK SK Srbije — a naročito oni koji su bez ikakvih dokaza teretili A. Rankovića i S. Stefanovića — bila, u toku NOB ili posle rata, žestoko partijski kažnjavana. Jedan broj diskutanata i kritičara, iz siepe odanosti ideji i autoritetu u vrhu SKJ, nije ni razmišljao o svojoj istorijskoj odgovornosti. Ako neki od njih pokuša da demantuje ovo moje svedočenje — biću prinuđen da objavim, ono što o njima ima u partijskoj arhivi CK SKJ, ili u drugim arhivama — naravno, ukoliko vladajuće garniture i njihovi trabanti nisu to. uništili.

Na žalost, mislim i tvrdim: da nije bilo ovih »kažnjenika« i njihove besprincipijelne diskusije na oba ova Plenuma — pitanje je kakvi bi bili zaključci i odluke oba Plenuma.

Očigledna je činjenica, samo prema ovome što je napisao Vojiim Lukić, a da ne uzimamo u obzir zatajene svedoke i zatajena dokumenta: *da je komunistička svest i savest potpuno zatajila na oba ova Plenuma.*

Prava istina o smenjivanju Rankovića odavno je procurila u javnost. Nilko ozbiljan više ne misli da je to prisluškivanje. Ne samo po mišljenju Vojdna Lukića, već i po mišljenju mnogih starih komunista, Ranković je u Monjen prvenstveno iz političkih i ličnih razloga, jer se od njega očekivao otpor političkom kursu započetom 1965, a okončano Ustavom 1974. godine. Kao što se pokazalo, taj kurs je bio nesaglasan odlukama AVNOJ-a u Jajcu, Programu SKJ i stvarnim težnjama i bitnim interesima svih naroda Jugoslavije.

Zato Lukić piše:

»Kreatori i kormilari toga kursa motivisani ambicioznim težnjama za originalnošću \u teoriji i praksi socijalizma, rukovođeni i zavedeni uskim kratkoročnim i kratkovidim interesima, nisu verovatno želeli pa ni predviđali njegove takve posledice, iako su ih na to mnogi naučnici dobronamemo i argumentovano upozoravali.«

Iz dokumentovanog pisanja Vojina Lukića i njegovih realnih analiza pojava posle Brionskog plenuma, teško je izdvojiti pojedine delove, jer je cela knjiga tako napisana: da sve što je u njoj rečeno predstavlja jednu celinu. Međutim, treba uočiti da dok su partijska rukovodstva ostalih republika, na neki način »odahnula« posle Brionskog plenuma — partijsko rukovodstvo Srbije je grozničavo radilo na sprovođenju odluka Brionskog plenuma, pripremajući svoj VI plenum, koji je u stvari bio produžetak i završetak Brionskog plenuma.

Za takvu izuzetnu političku i grozničavu aktivnost u Srbiji, Lukić piše:

»Pre svega, sama činjenica da je Ranković bio najistaknutija politička ličnost Srbije i da je u njoj bio vrlo popularan...

Tako masovno ispoljeno neslaganje sa Brionskim plenumom u Srbiji bilo je neugodno i zabrinjavajuće za rukovodstvo Srbije i Jugoslavije... Ova pojava nepoverenja i otpora u Srbiji pokazivala je da argumenti i dokazi upotrebljeni na Brionskom plenumu nisu bili dovoljni ni uverljivi, pa je trebalo naći nove argumente i nove dokaze protiv Rankovića. Dakle, slamanje ispoljenog otpora u Srbiji i pribavljanje novih dokaza protiv Rankovića...«

Na VI plenumu su produžene istrage i proširene optužbe. Ovom prilikom ću navesti samo to da je na VI plenumu izrečena osuda za »zločine na Kosmetu«, koje je izvršila UDB-a, a iza kojih je tobože stajao Ranković, odnosno njegova nacionalistička i šovinistička grupa. Tako Lukić o ovome piše :

»Da .otkriju' — izmisle i da iznesu ,zločine na Kosmetu,' rado i predusretljivo su prihvatili neki rukovođeci Siptari sa Kosmeta; a da te ,zločine' priznaju i osude, lakomisleno su pristali tadašnji rukovodioci u Srbiji.« (podvukao Lj. Đ.).

Svd kasniji događaji na Kosovu i u Srbiji, pa i u čitavoj Jugoslaviji, dokaz su uskogruđe i nesretne odluke VI plenuma CK SKS i tadašnjih rukovodilaca u Srbiji. *Tvrdim: da je ova odluka VI plenuma CK SKS i tadašnjih rukovodilaca Srbije i Jugoslavije bila najveći stimuli dno irendenti na*

Kosovu i svim nacionalističkim i šovinističkim elementima — ne sama na Kosovu, već i u čitavoj Jugoslaviji.

Analizirajući takvo stanje Lukić piše:

»Tada, tj. 1966.-godine Služba državne bezbednosti je po Ustavu i Zakonu bila u isključivoj nadležnosti Federacije, pa je ona organizaciono i funkcionalno bila jedinstveno ustrojena u celoj zemlji, tj. u svim republikama. Prema tome, sve ovo što se navodi da je postojalo u Srbiji, postojalo je i u Hrvatskoj, Sloveniji i u svim drugim republikama. U nekim, služba je bila daleko bolje tehnički opremljena nego u Srbiji. To su sve neosporne i notorne činjenice, dobro poznate u širokom krugu političkih i društvenih funkcionera. Međutim, nigde se u Srbiji, postojanje „klasifikatora“ prikupljanja komentara i praćenje antisocijalističkih pojava, nije proglašeno za antiuslavno niti je uopšte osuđeno, a nigde nije ni kasnije napušteno... *Ističem ovaj momenat nejednakog tretiranja rada Službe bezbednosti kao nesumnjiv dokaz da se tu uopšte nije radilo o Službi, njenim deformacijama i tobožnjim zloupotrebama, već o nečem sasvim drugom.*«

Tako je došlo do toga: da je samo »pročišćen« aparat Savezne službe bezbednosti, u Srbiji i na Kosovu. Pronađeni su »žrtveni jarci« Vojin Lukić, Selim Numić, Zivotije Srba Savić i tehničko osoblje u Saveznoj UDB-i.

U nedostatku dokaza, izmišljena je abolicija (pomilovanje) svih pohapšenih »aktera« — pa je tako nađeno rešenje ove tragikomedije, koja i danas izaziva čuđenje i zaprepašćenje komunista.

Da bi tragedija ovih nemilih događaja bila još stravičnija upregnuti su u ovu aferu i državni organi, koji su se potpuno iskompromitovali — kao što je slučaj sa Saveznim javnim tužilaštvom. Lukić o tome piše:

»Savezni javni tužilac nije koristio u svom izveštaju pouzdanu zvaničnu dokumentaciju sa kojom je raspolagao, izjave svedoka koje je saslušavao, veštačenje stručnjaka. On je grubo kršio imperativne odredbe Zakona o krivičnom postupku u sprovođenju istražnih radnji i pravo okrivljenih na odbranu. Savezni javni tužilac je ceo svoj izveštaj, radi toga, morao da zasnuje na sopstvenim golim tvrdnjama i konstrukcijama. Zbog toga je uloga našeg SJT bila teža od uloge A. Višinskog koji je u famoznim Moskovskim procesima bar imao iznuđena priznanja onih koje je optuživao, dok naš tužilac nije imao ništa za osnovu svojih optuženja...«

U vezi sa ovakvim okrivljavanjem »grupe« posebno je zanimljiv sledeći slučaj, tj. pasus izveštaja u kome se kaže:

»U pogledu dosadašnjih komentara reagovanja i stavova u vezi sa sprovođenjem privredne reforme od avgusta 1965. godine koji je pripremio SSUP na bazi podataka službe DB, odabrani su i prezentirani takvi primeri koji treba da izazovu sumnju i nevericu u uspeh privredne reforme i sistema samoupravljanja.« Ovaj primer koji navodi SJT trebao bi da pokaže da su Ranković i Stefanović bili protiv privredne reforme i samoupravljanja. Ali Savezni javni tužilac je ovde prevideo da je u vreme kada je taj izveštaj sačinjen u SSUP-u, Savezni sekretar za Unutrašnje poslove bio niko drugi do Milan Mišković koji je bio pouzdan saradnik u pripremanju Brionskih optužbi i osuda — ali se i pored toga za taj izveštaj okrivljuje Ranković i Stefanović, iako oni u to vreme nisu mogli imati nikakvog uticaja pri sačinjavanju takvog „zavereničkog“ izveštaja.«

Dalje, Vojin Lukić dodaje:

»SJT je u svom izveštaju izneo mnoge čudovišne i najteže optužbe protiv Aleksandra Rankovića i Svetislava Stefanovića, a da njima nije data

nikakva mogućnost da se brane. SJT-u je morala biti poznata jasna odredba čl. 4. tadašnjeg ZKP u kojoj se pored ostalog kaže: okrivljenom se *mora* (podvukao VL) omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.« »SJT je u postupanju sa Rankovićem i Stefanovićem povredio ne samo odredbu ovog Zakona, već i pogazio jedno od osnovnih i najvažnijih ljudskih prava — pravo na odbranu. (podvukao Lj. Đ.) Inače, pravna projekcija ovog slučaja ima čudovišan izgled: .utvrđuje se' da su Aleksandar Ranković i Svetislav Stefanović na čelu nas ostalih njima dodatih, počinili teška dela protiv državnog uređenja, kršili Ustav i zakone, povredili osnovna prava i slobode mnogih građana i zato su politički osuđeni i prikovani na stub javnog žigosanja. Međutim, njih niko ništa ne pita o tim njihovim nedelima, njima se uskraćuje pravo na odbranu, ali im se .velikodušno' daje pomilovanje i oprašta im se krivična odgovornost. Ne verujem da se u istoriji pravosuđa može naći analognih slučajeva.«

Pošto je trebalo po utvrđenoj proceduri izvestiti i Saveznu skupštinu — u ovo kolo je upregnut i SIV. Lukić i o tome piše:

»Na osnovu izveštaja SJT-a o kojem je napred bilo reči, Savezno izvršno veće je za Skupštinu pripremlilo svoj izveštaj. Pošto nije bilo činjenica ni dokaza na koje bi se oslanjao, izveštaj SIV-a je neizbežno morao biti neubedljiva konstrukcija praznih fraza, golih tvrdnji i proizvoljnih ,zaključaka' i .ocena'. Uostalom ni SIV nije mogao pronaći i pružiti neke dokaze kad ih ni pre njega nisu pronašli komisije IK CK SKJ, ,državne', ,resorske' komisije, ni krivična istraga, jer tih dokaza jednostavno nije bilo.«

Zato Vojin Lukić, pored ostalog, s pravom pita:

»Ako je ,grupa' štetila razvoju međunacionalnih odnosa, kako se objašnjava kasnije nastajanje šovinističke i separatističke euforije u Hrvatskoj, nacionalističkih, iredentističkih ekscesa na Kosovu i brojnih ekscesa takve vrste kojih je bilo posle Brionskog plenuma u celoj zemlji.

Ako su Ranković i UDB-a smetali razvoju samoupravljanja — zašto ono nije oživelo, odnosno ostvareno posle smenjivanja Rankovića.«

Na kraju čitanja rukopisa Svedočenja Vojina Lukića — dužan sam da izjavim: da me je ova knjiga duboko uzбудila i impresionirala, a pored toga, povećala optimizam u pobedu istine, pravde i pravičnosti. Potpuno se slažem sa Lukićevim zaključcima na kraju knjige, gde on između ostalog piše:

»Moje svedočenje, verujem, ubedljivo govori da optužbe protiv Aleksandra Rankovića, Svetislava Stefanovića i nas ostalih hapšenih i aboliciranih kao i Službe bezbednosti u Srbiji, iznete na Brionskom plenumu, na VI plenumu CK SKS, u aktima SIV-a i SJT, nisu bili, niti su mogli biti razlog uklanjanja Rankovića ni hajke protiv Službe bezbednosti, i da su te optužbe neosnovane, neistine, montirane na iskonstruisanim golim tvrdnjama i falsifikatima.«

Ja bih samo dodao:

Kad bi bilo mudrosti i pameti, rukopis ove knjige bi trebalo pod hitno odštampati i podeliti svim rukovodstvima u Savezu komunista Jugoslavije kao priručnik i opomenu kako ne treba raditi u zemlji koja izgrađuje socijalizam.

15. septembar 1986. godine
Beograd

Ljubodrag Đurić

Јоводом фељтона Пека Дапчевића »За Београд«

Како смо освојили Бели двор

Одмах након погибје Ивана Милутиновића, јављено ми је да ће кроз два дана и Тито стићи у Београд. Од сиљних послова био сам потпуно заборавио Титову поруку — да поставим стражу пред Бели двор. Аутомобилом одјурих тамо. У холу двора угледах наслатане цаклове брашна и сандуке.

Недавно је у новинама објављен фељтон „За Београд“ аутора Пека Дапчевића. У једном делу, он пише:

„Чим су, око поноћи, испалене три црвене и три зелене ракете с једица, са штабом Првог пролетерског корпуса се отпустио пуковник Ђубо Ђурић, заменик команданта Главног штаба Србије, неколико дана раније постављен, Титовим разјарањем, за команданта Београда.

Пуковник Ђурић је у ноћи из међу 14. и 15. октобра прешао Делица и убио у Бели двор са 8. црногорском бригадом. Сутрадан, кад је дошао у наш штаб, јавио нам је да су све вриједне ствари и метичке слике у Белим дворима сачуване. Испричао нам је и неколико збога:

Група бораца је прије Ђурића тила у двор, а кад је пристио, имао је шта и видети. Један од наших бораца изио је у дворнице олеми фотели, сјео, пребацио ногу преко ноге, краљевски се разлашарио, а други му борац сапуња нице да га обрије. Наокколо одјекну рафали, тугне бомбе, чују се разни поклаци. Они — хоће да се брију у ренетовој фотели. Ђурић запепашено застаде. Не зна би ли се љутио на повола, или грохотом скипао. Коначно им рече: знају ли да је ово двор? А она двојица се смију: е, баш зато, нека се једном и пролетер брије у двору, у краљевској фотели...“

У циљу историјске истине и стварног чињеничног стања из тог периода наше историје, молим Вас, да из моје већ отовне књиге, објавите следеће изводе:

„Тито је 21. септембра одлетео из Крајеве за Москву (По Титовом наређењу, ја сам прешао преко Дунава код села Рађујева, и ухватио везу са Првом армијом. Тако сам се сусреш са Титом у Крајеву — прим. Љ. Ђ.). Отуд се после неколико дана вратио са значај

ним резултатима. Са совјетском владом је закључен споразум о заједничким дејствима НОВЈ и Црвене армије у источној Србији и на Београду. Стаљин је одобрио да се НОВ испоручи наоружање и опрема за два месеца пешадијских и два ваздухопловне дивизије. Кад је то причао, Тито се смењкао говорећи.

— Ето, Ђурић, то је много више, него што си ти тражио од руских генерала. Поред тога, совјетски комитет ослобођена Југославије и њене органе власти који ће деловати на ослобођеним територијама и као једину закониту владу Југославије. Ускоро ће изаћи декларација совјетске владе.

Тито нас је позвао на вечеру да то мало прослаavimo, јер је овај споразум врло значајан за учвршћивање положаја наше борбе у свету.

Кад сам ступио у трпезарију Титове вила у Крајеву, све званице су биле за дузачким столом. Кад ме угледа, Тито се обрати Станоју Симићу (амбасадор бивше Југославије у Москви, иначе зет Јаша Продановића, председника Републиканске странке; изјаснио се за Нову Југославију. Тито га је поверо са собом, а касније је био наш лични тар спољних послова, прим. Љ. Ђ.).

— Дружице Станоје, ова је вечерас Ђурић, а каже сам ти причао. Ја, мало збуњен — последњи сам дошао — ти изненађен таквим представљањем. прозборих:

— Дружице Маршале, опростите, али ја сам пуковник.

— Од вечерас си генерал — потврди Маршал.

Први се диже Станоје. Смијх да му честита унапређење, а Тито га заустави, па продужи:

— И, не само генерал; већ први командант ослобођеног Београда! Кад Тито помену и ослобођење Београда, сви скочише и снажно заљаскаше. Једни повикаше: Браво! Други: То је оно право! Прво ми је честитао Тито, а онда сви ре

дох — Иван Милутиновић Милутић, Никола Петровић, Станоје Симић, генерал Иван Руквина, генерал Бранко Обрадовић, бројна совјетска војна мисија на челу са генерал-лајтантом Корњејевићем.

Кад после вечере хтедох обухити свој кожни мантил, спазих да су, већ прилишени генералски знаци. Придоше ми другови из обезбеђења, а међу њима и лични Маршалоов кројач, који ме замоли да за момент скинем и блузу, то ми и на њих прилиш генералске ознаке. Тако ја, за вечером, постадох генерал у својој 27. години.

Сутрадан ме Тито позва на разговор, дајући ми основне инструкције о мом раду у ослобођеном Београду, наглашавајући да ће ми Милутић (Иван Милутиновић) још да талмиче објаснити како да се снађем на тој озбиљној дужности. На крају ми Тито додаде:

— Слушај Ђурић, чим уђеш у Београд, одмах постави стражу пред Бели двор, бившу резиденцију принца Павла. Он је бившио републиканства и немачки новост. Немци су сигурно чували његов дворца. Сачувај га и ти од немачке, ко ја може настати у првим данима ослобођења. И тај ће нам двор тробати!

Тито ми још рече да кад завршим разговор са Милутином, позвеш се са дивизијом Црвене армије, која је већ код Рађујева формирала Дунав и води жестоке борбе са Немцима, да пређем на нашу територију, а да са нашим и јединицама Црвене армије турам на Београд.

Капетан, црвеноармејац Алоша, придодат ми са шофером и цитом ме напушта ме. Каже ми: Дружице генерале, ми с тобом све до Београда да д после ћемо видети!

Како са њима и јединицама Црвене армије стизах до Београда.

Како смо се прикључили Београду, садејство наших и јединица Црвене армије дошло је до пуног из

развоја. Наши борци су били одушевљени што се раме уз раме са Црвеноармејцима боре за ослобођење свога града.

Напад на Београд започео је, поподне 14. октобра, савама 300 артиљеријских орудја у 24 „каћуше“ да се број артиљеријских орудја, су градом попо на више 800.

До краја 15. октобра, већи део Београда је ослобођен, док немачке снаге упорно држе северозападни део града од Лондона, преко Теразија до Калемегана, као и чврсте зграде министарства у Немачиној и Улици Милоша Величког.

Тот дан, у Миладијској улици, у једној вили на Дедињу, пронађох штаб наше 1. армије и њеног команданта Пека Дапчевића. У Крајеву ми је речено да ће Пеко нареди ми наших јединица да изводе попребан број кадрова за апарат Команде града.

Нисам се изненадио Пековим саопштавањем, јер се оргоа ослобођеног Београда већ вртео изнад његове главе. Али, ништо ме лежило, кад ми хладно постави питање:

— Шта ћеш, ти овде?

Испричах му сусрет са Титом и Милутином у Крајеву, као и моје постављење за команданта ослобођеног Београда. Пеко се кисело осмехну и доодаде:

— Какав командант Београда! Ја сам, већ поставио за команданта Београда Саву Ђурићу. То је толика ствар! Са њимам пречу посла. Идем код Жданова да убрзам ослобођење Београда. Ти ми се јави, кад очистиш Београд од Немца.

Пек се посла и доубе.

Пек се одлучио са Савом (Миланом Радојевићем) и са Савом Ђурићем да још неким друговима, дубоко изнашљен изненађеним ошром. Саво Ђурићев тога да ме теш да је то зграда и баш за мене, јер ми ње није јасно како ће се снаћи у том отрошном послу који га очекије.

Испричах овај штаб и одлуку до Савице, а поред ње турати по неких наших и јединица. Свијих на неколико места наоружане Београђане у цивилу, како приладе нашим јединицама и објашњавају им нешто...

Све до 18. октобра живео сам на „белом хлебу“. Истина ситуација око Београда се компликовала, јер је 1. брдска немачка дивизија, која нам је правила „дар-мар“ у источној Србији, тежила да се од правца Смедерева и Гроцке стоји са немачким јединицама у Београду. Док та опасност није отклањена, ја сам ишао за наших јединицама на Теразијама и посматрао уличне борбе. Прилазили су ми руковођици и борци, питајући понекад за савете и мишљење, јер је мом, тек стеченом, генералском чину ауторитет повећавао капетан Црвеноармејаца, који ме је стално пратио. Неки руковођици су ме и препознали.

У таквој ситуацији, некога ме пронађохе курири Пека Дапчевића са налогом да се њему јавим.

Пеко ми само рече да је Тито наредио да ја будем командант Београда. Затим нареди да ме одведу у једну другу вилу, где су ме чекали одабрани кадрови за команду града — Боко Савићевић, Митар Ковачевић, Мијо, Бранко Вучичић и још неколико другова, као и један вод за прво обезбеђење.

Мијо Ковачевић ме одведе у суседну вилу, где, затекох Благоја Нешиковића са члановима Покрајинског комитета за Србију и Крајеву. Они су, већ били упознати са покушајем Пекове команде града, а Крајев се само смејумо, — док је Благоја протркао, чујући такве ујдурме у првим данима ослобођења Београда.

Са мојим и капетановим цитом кренуемо ка Савици и даље ка Теразијама, загладајући унутр зграде. Тако стигосмо до Кнежевот споменика и угледамо бивши ратнички дом. Тамо сазнасмо да је ту била немачка Ортс-командатура, те се одмах одлучисмо за ту зграду (будући Дом армије). У суседеру велика гаража, у приземљу и на првом спрату канцеларије, а затим и собе за спавање. Све је било наменито и метануто од немачке безбедности.

И кућина је била исправна. Открих нашу велику заставу и објавистисмо штаб наше 1. армије и Покрајински комитет где се налази Команда града Београда.

Покрајински комитет ми је послао још један број другова као командовско појачање Команде града.

Одмах након погибје Ивана Милутиновића, јављено ми је да ће кроз два дана и Тито стићи у Београд. Од сиљних послова, објавио сам потпуно заборавио Титову поруку — да поставим стражу пред Бели двор. Са неколико другова одјурих аутомобилом тамо. Нико нас не заустави до самог Белог двора. Уносмо унутра, а у холу двора угледамо наслатане цаклове брашна и сандуке.

На моје питање ко су, неколико бораца одговорише:

— Интендантура Осме црногорске бригаде.

— А, ко вас пусти овде? — Нико, бору ми! Ми сами ушл! — а онда ми објаснише да нити нанди спавају горе и показаше нам руком галерију око хола, иза које су „краљевске собе“.

У спаваћој соби принца Павла, затекосмо интенданта — бркајлију, који је у шљемцу и са чизмама зркао на нераспремљеном кревету. Пробудисмо га, а он нас у чуду, потпуно брнован, мало посматрао трљајући очи, кад примети моје ознаке, устаде. Ја и њему понових своје питање, а он одговори:

— Вела, друже генерале, може те ме и стрелати, али не желим, само кад сам дочекао да спавам у краљевским собама!

У суседној соби застидише Олије, затекосмо интендантовог помоћника у истој ситуацији и пош. Обојица нам објаснише да су јерни ушорки дошли из града, у коме су се находали, на од умора нису стигли ни да се излупе.

Наредисмо им да се евакуишу куда знају, а ми из Команде града посламо стражу и чистачице, да доведу у ред запљамки хол и друге просторије.

У том прола, на брзину, претладоу осталих просторија двора, констатовасмо да Немци нису ништа дирали, нити су употребљавали двор пошнина Павла. Он је био њихов мовет, на су мучуем млоћнику, да га усталица ако загладају светом.

Љубодраг ЂУРИЋ
Београд

DVA PISMA IZ APRILA I MARTA 1988. UPUĆENA
»NARODNOJ KNJIZI« POVODOM RECENZENTSKIH
PRIMEDBI NA RUKOPIS

» N A R O D N A K N J I G A «
— Vasili ju Kaleziću —

B E O G R A D
Safarikova 11

Objašnjenja povodom recenzije
Dr Venceslava Glišića.

1. — Moj RATNI DNEVNIK je krcat istorijskih činjenica, to je au-
tentično svedočanstvo ratnih zbivanja. Kad sam beležio te ratne događaje
trudio sam se da budem objektivan. Isti trud sam uložio u mojimsećanjima
— to tvrdim, te tvrdim — da su ona tačna i objektivna.

Ako sam preterao u korišćenju RATNOG DNEVNIKA »da se produ-
be i zaokruže neka sećanja iz NOR-a i revolucije« — ta nekasećanja mogu
se skratiti, a neka i izostaviti.

Međutim, kao učesnik i svedok svih tih zbivanja, mogao sam zapa-
ziti: da ni »istoričari koji konsultuju više izvora za određene događaje i li-
čnosti« — nisu mogli biti objektivni — usled pomanjkanja (nedostatka) iz-
vesnih, nigde, nezapisanih važnih činjenica o događajima i ljudima.

Zato sam se i potrudio da te nedostajuće činjenice zapišem — što je
od strane recenzenta pogrešno shvaćeno kao »prenaglašavanje slabosti po-
jedinih ličnosti«.

2. — Jedna od glavnih primedbi recenzenta je: »Uglavnom treba
izbeći jednostrano prikazivanje u negativnom svetlu na primer Petra Stam-
bolića (Nika Nikovića)«. Na suprot recenzentu — ja mislim — da sam
Petra Stambolića svestrano prikazao, kao izuzetan primer deformisanog
i birokratizovanog »revolucionara«. Nažalost, to je i eklatantan primer u
našoj kadrovskoj politici: kako se greške pojedinaca mogu koristiti u te-
kućoj politici protiv mnogo boljih komunista.

Uzgredno napominjem: da ni istoričarima nije jednostavno da se
otrgnu ispod dugogodišnjeg uticaja vladavina i kulta ličnosti. Ali je nedo-
pustiva njihova tendencija: da se ograničavaju samo na dosad pisanu do-
kumentaciju, proglašavajući nova i istinita svedočenja »za negativna svet-
la« o događajima i ljudima.

3. — Slažem se sa recenzentom: da treba izvršiti stručnu redakciju,
smanjiti broj podnaslova, napisati bolji predgovor, kao i pronaći bolji na-
slov ovom rukopisu.

4. — Nerazumljiv mi je strah recenzenta od »reakcije pojedinih lič-
nosti«. Ne verujem da će reagirati i sam Petar Stambolić, jer on sam zna
da je sve ono tačno što sam zapisao, a postoje čak i brojni svedoci. A, šira
javnost će pozdraviti istinito pisanje.

10. april 1988. god.
Beograd

Ljubodrag Đurić

» N A R O D N A K N J I G A «
— Vasili ju Kaleziću —

B E O G R A D
Safarikova 11

Dopunska objašnjenja povodom
Recenzije Danila Bulajića.

^

I

1. — Ja ne pišem nikakvu istoriju. Opšta zamisao je bila: da se spa-
su od zaborava neki istorijski događaji, koji nisu dovoljno osvetljeni sa
pravim činjenicama. Ono što je meni bilo poznato — izneo sam u ovom
pisanju. Nisam toliko ambiciozan, niti pak umišljen, da bi »sve stvari do-
veo do željenog kraja« — kako to zahteva recenzent. Ali sam zato mišlje-
nja: da će ovo moje pisanje podstaći istoričare i ljubitelje istine na nove
doprinosе, da bi svedočanstva naših događaja i zbivanja bila još potpunija.
Zato primedba o nekoj posebnoj metodologiji — ne može se prihvatiti, jer
su moja svedočenja kao učesnika i svedoka zapisanih događaja — pot-
puno istinita! Čak i o »nekim loše datim sećanjima« nema ni govora, jer
su ona blagovremeno zapisivana. Može se govoriti o nepotpunim sećanji-
ma — ali se nadam — da će to biti dopunjeno od strane onih koji su kao
i ja bili svedoci svih tih zbivanja.

2. — Sto se tiče primedbe recenzenta: »Kardelj, Bakarić, Todorović,
M. Popović, Dapčević i još nekih — kod njih ne vidi ništa dobro,.. .«

U toku samog pisanja, predamnom se postavila dilema: da li pisati
opširnije i o doprinosu mnogih ličnosti — ili samo o onome što se ne zna o
njima. Da sam pisao opširnije — kud bi se sagledao kraj moga pisanja?!
Odlučio sam se za manju varijantu — tj. da pišem o onome što se ne zna
o tim drugovima. Nit sam lud, niti sam imao nameru da negiram dopri-
nose ovih pomenutih drugova. Svi su oni ostavili tragove iza sebe, u raz-
nim publikacijama, knjigama, pa i tomovima — koje i ja posedujem.

3. — To isto se odnosi i na druga Tita, čije ime i njegovo delo skrna-
ve razni poltroni, predstavljajući ga nepogrešivim u svim situacijama, inai-
tene, kao delegata »gospoda boga« na zemlji!

I sam recenzent piše: »U pojedinim djelovima on o Titu piše i ob-
jektivno i ljudski toplo i daje niz detalja koji ga prikazuju kao obična čo-
veka«. Zato je neshvatljivo mišljenje recenzenta da: »u glavama ‚Blago
cara Radovana‘ i ‚Kud se dede car Nemanje blago‘ prikazuje ga kao lič-
nost čiji postupci ne priliče prvom čoveku KPJ i Jugoslavije«. Ovih zadnjih
trinaest reči — ja nisam napisao. To je konstatovao i napisao recenzent,
koji ima nameru da »sačuva« Tita od postupaka koji »ne priliče prvom čo-
veku KPJ i Jugoslavije«. Za mene je nerazumljivo pisanje recenzenta da to
»ne priliči«, kao i zašto »ne priliči«?!

Po mom mišljenju: logično je i realno, što je to Tito sa mnom pregle-
dao. I na kraju: Tito je sam odlučio da to pregleda, jer je to sticajem
okolnosti bilo u njegovoj kući.

Ako uzeti naslovi iz narodne poezije budu oči recenzentu — oni se
mogu zarr.eniti — kao što sam predložio promenu i drugih podnaslova u
ovom mom rukopisu.

Uostalom, ni Titu, pa ni Kardelju, Bakariću, Todoroviću, M. Popo-
viću, Dapčeviću i još nekima — nisam bio savetnik za njihova ponašanja,
a ponajmanje za njihova mišljenja i izjave. Ja sam samo pribeležio i na-
pisao ono što sam sa njima doživljavao i ono što sam od njih čuo.

4. — Prema toj mojoj koncepciji o pisanju nerazumljivo mi je zašto: »Glavni deo teksta o Hebrangu nije prihvatljiv«?!

Napominjem da su o Hebrangu pisali: Milatović, Dedijer, Doder, Olga i Dunja Hebrang, kao i mnogi drugi. Zašto bi ja ponavljao poznate činjenice ili mišljenja?! Napisao sam ono što se ne zna o Hebrangu, uključujući Titove reakcije i neka moja zapažanja i mišljenja. Ne razumem: Zašto to nije prihvatljivo?!

5. — O Rodoljubu Čolakoviću i Sretenu Zujoviću zapisao sam ponešto što sam čuo, povremeno, od Tita i njegove najbliže okoline. Ako tome ne veruje recenzent — ja tu ne mogu ništa učiniti. Uostalom, o tome verovatno postoji dokumentacija u našim arhivama; kao i još živi svedoci, koji se mogu pojaviti posle izlaska knjige iz štampe.

6. — Što se tiče Uprave državne bezbednosti, niko ne tvrdi — pa ni ja — da u njenim organima i kod pojedinaca nije bilo deformacija. Međutim, činjenice govore: da su samo Savezna UDB-a, UDB-a u NR Srbiji i beogradska UDB-a pročešljane. Ostale UDB-e po republikama i pokrajinama nisu, takoreći, ni dirnute.

Recenzent dalje piše: »Međutim, sa autorom se ne možemo složiti kad se radi o Rankovićevoj odgovornosti za krupne greške i deformacije u radu UDB-e...«

Jasno je da i Ranković snosi deo odgovornosti za te deformacije. Ali je nejasno: da Tito, na dve godine pre Brionskog plenuma, deli odlikovanja rukovodiocima UDB-e: a Kardelj ih »na sva usta« hvali, kao i svu službu Uprave državne bezbednosti. Pa, nisu, valjda, za nepune dve godine tek nastupile i nagomilale se deformacije UDB-e?!

Recenzent dalje optužuje Rankovića: »i (za) deformacije birokratske prirode i u SKJ i u društvu«. Pitam ja recenzenta: Šta su radili Tito, Kardelj i ostali članovi IK CK. SKJ za svo to vreme, i šta su raspravljali na svojim sednicama?! Zašto je samo Ranković optužen za »deformacije birokratske prirode i u SKJ i u društvu«?!

Ako recenzent čita današnju štampu, u kojoj vrhunski rukovodioci u SKJ osuđuju sami sebe: da još nisu pronašli metod rada i rukovođenja u SKJ, počev od Predsedništva SKJ — onda se može postaviti pitanje: A, šta su radili od Brionskog plenuma do ovih dana — kad su bili tako vidoviti na Brionskom plenumu?!

Što se tiče izjava Aleksandra Rankovića autoru ovog spisa: o razgovoru sa Titom na Oplencu, kao i razgovoru sa Krcunom (Slobodanom Penzićem) — ona su potpuno tačna. Kad moja knjiga izađe iz štampe — pojavice se i drugi svedoci, koji o svemu ovome znaju kao i ja. Nekorektno bi bilo da ih ja prozivam i unapred utičem na njihovu savest. Ja nisam kriv, što se recenzent ne može da oslobodi nekih svojih stečenih mišljenja.

Šta sve nije natovareno na pleća Aleksandra Rankovića — pa je još samo nedostajalo, po ovom recenzentu, da mu i Ljubodrag Đurić natovari neko izmišljeno breme. Ranković je sve to stojički izdržavao do kraja svoga života, ne dajući povoda nikome za napade na vrhove SKJ, koji su pored Rankovića itekako grešili.

A, kad je reč o grehovima Aleksandra Rankovića, ja mislim i tvrdim: da je njegova najveća greška — što je bez pogovora — slušao i izvršavao sve odluke i naređenja druga Tita; izuzev u nekoliko slučajeva, koji se mogu na prste izbrojati.

7. — Posle razgovora na Oplencu Tita i Rankovića, nađeno je rešenje da se Kardelj politički ne likvidira. Meni je i danas nejasno: zašto se nije

našlo i neko humanije i racionalnije rešenje i prema Rankoviću, dugogodišnjem saradniku druga Tita. Zašto se Ranković nije mogao »opametiti« nekom partijskom kaznom i isprobati na nekoj drugoj dužnosti?!

Nešto slično se dogodilo i sa Milovanom Đilasom.

Naša Komunistička partija nas je učila: Da se na greškama učimo — a, nikako da se grešnicima svetimo. Zar su Đilas i Ranković prije Trećeg i Četvrtog plenuma bili klasni neprijatelji?!

Prema rezonovanju recenzenta, ispada, kao da niko nije uočavao Đilasove »izlete« i neobična ponašanja. Da je pažljivije čitao, mogao je to uočiti u mom pisanju od Nove Varoši, 1942. godine, pa nadalje. Žao mi je što to recenzent nije primetio — već mi stavlja primedbu: što nisam pisao šta je Đilas radio posle Trećeg plenuma. Drugu recenzentu mogu kratko odgovoriti: Da Ljubodrag Đurić nije vaspitan da se preko tuđih grobova penje na položaje. Uzgredno smatram: da ni Đilas nije pomoženo kako bi trebalo da prevaziđe njegova zastranjivanja neposredno pred Treći plenum.

8. — Recenzent piše: »Poseban problem je Niko Niković«, odnosno Petar Stambolić. Ali, ne u smislu interpretacije samog recenzenta — već u smislu vođenja kadrovske politike i oportunističkog prelaska preko mnogih devijacija ovog »revolucionara«. Petar Stambolić se vesto provlačio kroz sve faze ove naše Revolucije, cinkareći i rušeći levo i desno svoje drugove; da bi napokon uspostavio u Srbiji tzv. dinastiju Stambolići—Marković, koja je trebala preko mladih članova te dinastije da osigura vladavinu Srbijom, prikrivajući uz to ranije grehe starih članova te iste dinastije.

Nisam samo ja, koji je uočavao ljigavo kretanje ovog nesretnika. Pojaviće se mnogi svedoci, ne samo sa činjenicama koje su navedene u mom spisu — već i kao svedoci uništavanja istorijskih dokumenata (o čemu je i BORBA pisala u svom broju od 22. februara 1988. godine). Prema tome, ja ne raspredam »ovoliko« o moralu Petra Stambolića — ali se nadam da će primer ove vrdalame u našim redovima biti od koristi pametnijem vođenju kadrovske politike u našem SKJ.

9. — Inicijali imena i prezimena biće zamenjeni punini imenom i prezimenom.

10. — Navođenje literature i izvora sa kojima se autor služio, biće objavljeni na kraju knjige.

11. — Ako za pojedine ličnosti nisu data objašnjenja u fusnotama — i to će se ispraviti, ako bude bilo potrebno.

12. — Osim napred navedenih konkretnih primedaba u recenziji, na koje sam izneo svoje mišljenje — recenzija obiluje uopštenim konstatacijama pa i protivrečnostima; iz kojih se ne vidi: gde i na koji se deo rukopisa odnosi. Ne mislim ih prepisivati, jer su one uočljive svakom čitaocu recenzije.

15. mart 1988. god.
Beograd

Ljubodrag Đurić

ĐURIĆEVO UČEŠĆE U RASPRAVI »RUKOVOĐENJE NOB-om
I REVOLUCIJOM U SRBIJI 1941—1945«, ODRŽANOJ 11—12.
MAJA 1988. GODINE U BEOGRADU, NJEGOVA POLEMIKA
SA PEKOM DAPČEVIĆEM I DRAGIM STAMENKOVIĆEM
I »SLUČAJ« RADIVOJA JOVANOVIĆA BRADONJE, PREMA
ZBORNIKU SA TOG SAVETOVANJA

РУКОВОДЕНЬЕ
НАРОДНООСВОБОДИТЕЛСКОМ
БОРЬБОМ И РЕВОЛЮЦИЕЙ
У СРБИИ 1941-1945.

РЕПУБЛИЧКА ЗАЈЕДНИЦА НАУКЕ СРБИЈЕ УЧЕСТВОВАЛА ЈЕ У
ФИНАНСИРАЊУ ОВЕ КЊИГЕ

РЕПУБЛИЧКИ ОДБОР САВЕЗА УДРУЖЕЊА БОРАЦА НОР СРБИЈЕ
— Едиција „Србија у рату и револуцији 1941—1945.” —
ВОЈНОИЗДАВАЧКИ И НОВИНСКИ ЦЕНТАР

УДК 949.711 НОБ „1941/1945”

НАУЧНИ скуп Руковођење народноослободилачком борбом и револу-
цијом у Србији 1941—1945 (1988 ; Београд)

Руковођење народноослободилачком борбом и револуцијом у Србији :
1941—1945 : Зборник радова са тематске расправе одржане 11. и 12. маја
1988. / [организатор] Републички одбор савеза удружења бораца НОР
Србије. — Београд : Војноиздавачки и новински центар : Едиција „Србија
у рату и револуцији 1941—1945, 1988 (Београд : Војна штампарија). — 688
стр. : 25 см (Библиотека Ратна прошлост народа и народности Југослави-
је ; књ. 347. Монографије Јединица НОВ и ПО Југославије; књ. 136)
Тир. — Тираж 2.000 примерака.

а) Народноослободилачка борба — Србија — 1941—1945

Циљ скупа и одржане расправе на тему Руковођење народноослободилач-
ком борбом и револуцијом у Србији 1941—1945, био је да се у свестраној
расправи осветле и критички оцене сва до сад недовољно сагледана, спор-
на или евентуално ненаучно заснована питања везана за поједине фазе
деловања у критичном моменту Покрајинског комитета КПЈ за Србију и
Главног штаба НОВ и ПО за Србију, од почетка оружаног устанка до краја
народноослободилачког рата у Србији.

На скупу је поднето : уводна два реферата, 32 писана саопштења и усме-
них 10 излагања, а у дискусији је учествовало 28 учесника.

ЦИП — Каталогизација у публикацији
Централна библиотека ЈНА

**РУКОВОЂЕЊЕ
НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ
БОРБОМ И РЕВОЛУЦИЈОМ
У СРБИЈИ 1941-1945.**

**ЗБОРНИК РАДОВА СА ТЕМАТСКЕ РАСПРАВЕ
ОДРЖАНЕ 11. и 12. МАЈА 1988.**

БЕОГРАД, 1988.

ЕДИЦИЈА „СРБИЈА У РАТУ И РЕВОЛУЦИЈИ 1941—1945”

И

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ И НОВИНСКИ ЦЕНТАР

Начелник
мр Стеван СТАНОЈЕВИЋ, пуковник

Помоћник начелника за издавачку делатност
Иван МАТОВИЋ, пуковник

Библиотека
РАТНА ПРОШЛОСТ НАРОДА И НАРОДНОСТИ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Књига ТРИСТА ЧЕТРДЕСЕТ СЕДМА

Монографије
Јединица нов и по ЈУГОСЛАВИЈЕ
Књига СТО ТРИДЕСЕТ ШЕСТА

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР
Светозар ОРО, генерал-потпуковник, председник, Али ШУКРИЈА, др Петар КА-
ЧАВЕНДА, др Владо ИВАНОВСКИ, генерал-пуковници: Александар ЈАНИЋ,
Рахмија КАДЕНИЋ и мр Август ВРТАР, генерал-потпуковници: Фабијан ТРГО,
Вељко МИЛАДИНОВИЋ, Методије КОТЕВСКИ, Жика СТОЈШИЋ, пуковници:
Здравко КЛАЊШЧЕК, Ахмет ЂОНЛАГИЋ, Петар ВИШЊИЋ, Радомир ПЕТ-
КОВИЋ, Антун МИЛЕТИЋ и Предраг ПАВЛОВИЋ, др Слободан БРАНКОВИЋ,
потпуковник и др Славко ВУКЧЕВИЋ, мајор

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР ТЕМАТСКЕ РАСПРАВЕ

*Драги СТАМЕНКОВИЋ, председник, Александар ЈАЊИЋ, Милош СТАНИМИ-
РОВИЋ, Миливоје СТАНКОВИЋ, др Гојко МИЉАНИЋ, др Вићентије ЂОРЂЕ-
ВИЋ, др Венцеслав ГЛИШИЋ, Загорка СТОЈИЛОВИЋ, др Никола КОЧА ЈОН-
ЧИЋ и Драгољуб Мића ДИНИЋ*

Главни и одговорни уредник
Радомир ЂОНДОВИЋ, пуковник

Уредник
Иван ПАНТЕЛИЋ, потпуковник

Стручни редактор
Петар ВИШЊИЋ, пуковник

Пеко ДАПЧЕВИЋ

Биће ми драго ако се варам, али имам утисак да се једнострано дају оцјене о раду Главног штаба и раду Покрајинског комитета. Одваја се једно од другог, а обоје заједно, опет, одваја од пресудног чиниоца — врховног политичког и војног руководства. Није то само у Србији било пресудно. Тако је било и у БОсни, када је врховни командант и Политбиро боравио у њој. Темпо и ја смо мало прије дали примједбу да је Главни штаб за Босну и Херцеговину био у истом положају као ваш у Србији. Најзад, у револуционарним ратовима је увијек било тако. Лично је командовао и Гарибалди, и Боливар, и Обрегон, и Мао Цедунг. Најзад, оцјењивати једно и стављати га на једну страну, друго на другу, а опет, Врховни штаб на трећу страну — тако се неће добити цјеловита слика. Неће се никако добити ни она права, нама тако потребна слика.

Другови, колико је ко одговоран у свему томе о чему говорите тешко је рећи, јер ми о рату више причамо, нарочито на оваквим скуповима, него што га изучавамо! Нама је неријетко важније колико је ко крив, него његова величина. Тиме не само да нећемо добити оно што желимо, већ ћемо, извјесно, постићи супротан учинак. Кад томе додамо да неријетко вадимо и прљави веш, што не бисмо смјели да радимо, онда, хтјели то ми или не, и величини револуционарног рата и себи чинимо магарећу услугу. На крају ћу вам изнијети један груб примјер. Мило ми је да се нисте повели за њим.

Друга изузетно важна ствар јесте и сувише велика критичност. Те критике примио бих кад би оне биле од времена када сам постао командант дивизије од 1943. године, 1944. и 1945.

Али, другови, ми смо скоро читаву прву годину рата, да тако кажем, били у пубертету: учили смо један сложен метод ратовања, обликовали његову замисао, односно стратегију, оперативку и тактику. А темеље метода вођења народноослободилачког — револуционарног рата, метода вођења маневарског рата према војној теорији, обликовали смо успостављањем и образовањем Главне оперативне групе Врховног штаба и марш-маневром пролетерских и ударних бригада у централне дијелове Југославије, односно Босну и западне дијелове Хрватске.

Ко је могао да тражи од тог главног штаба тада, ко је могао од нас да тражи, када долазимо из концентрационог логора из Шпаније, да преконоћ обликујемо метод ратовања?! Најбоља илустрација тога јесте: питам неколико дана пред почетак оружане борбе Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору: „Ко ће командовати војском?” Одговор је био чврст и јасан: „Окружни комитет ће командовати!” На то им кажем: „Чекајте, другови, али војска је војска, а партија је партија, комитети су друго.” Кажу: „Не, комитети ће командовати!” Тада је то било једино, преовлађујуће мишљење.

Тито на Петој земаљској конференцији преузима војну комисију (команду). Као што сам ја остао до краја живота у опсесији логора у коме сам био око двије године после Шпаније, сви другови који

су „горе” формирани остали су у опсесији несрећне Коминтерне и тог једног командовања. Зна се, Партија је командовала, тада поготову. Није несрећа што је тада командовала. Тада је то тако морало бити, Јер смо, то сви добро знамо, били искључиви заточеници Коминтерне.

Тито ради ово: узима врховну команду у своје руке, јер се боји да ће неким командантима ударити слава у главу, те ће имати евентуално сукобе с њим као вођом Партије. Било је то мудро и визионарски, а ток рата је то и те како потврдио! Зато Тито шаље своје продужене руке у све крајеве Југославије: Светозара Вукмановића Темпа у Босну, Кардеља у Словенију, Биласа, а касније и Милутиновића, у Црну Гору, Влада Поповића у Хрватску, а касније, 1943. године, Темпа у Србију и Македонију, па чак и у Албанију. Мислим да то морамо узимати у обзир када доносимо судове о рату у цјелини, а исто тако о рату у свим дијеловима Југославије.

Друго, ми без страха треба да признамо да смо у Србији крајем 1941, а у Црној Гори и Херцеговини почетком 1942. године, били привремено поражени. Повремене поразе смо и другдје претрпјели. Ви хоћете да поражени до краја доноси разумне мјере. То не може бити!

У другом свјетском рату, а изучавао сам и неке раније ратове, то се није догађало без тешких ломова. Нико не може одрећи совјетској армији централно мјесто које јој припада у другом свјетском рату. Она је на својим леђима изнијела главни терет другог свјетског рата. На крају, девет милиона погинулих војника и старјешина које је дала у другом свјетском рату најрјечитији је доказ у прилог те тврдње.

Даље, што је врло важно, наши историчари гријеше до краја и не може их се уразумити кад говоре о карактеру и правом називу нашег рата. Расправљао сам и с Титом о томе. Тито је, у свом говору у Кумровцу, дао прави назив нашег рата назвавши га народноослободилачким — револуционарним ратом. Наши историчари говоре о револуцији од 1941. године. Они не схваћају да револуционарни рат тек ствара услове за друштвени преображај, те да побједе у рату томе крче пут, као што крупни политички захвати, у нашем случају АВНОЈ и дејства код савезника, широм отварају врата новим побједама и коначној побједи. Да је неким случајем 1941. године комесар или скојевац, рецимо Милијан Неоричић, рекао да ми водимо револуцију, ми бисмо га позвали на партијску одговорност!. Или, рецимо, 1942. у Бихаћу, те она 1943. година у Јајцу не зову се револуционарне владе, него национални комитети.

Још један врло важан чинилац — нас(је устанак и у Црној Гори и у Србији изненадио! Нас у Црној Гори свакако. Саво Дрљевић је ту присутан и потврдиће да су људи на њих скоро пљували, јер нису хтјели нападати Колашин и Бијело Поље. Нека историчари причају шта хоће, када добро знам да, прије свега, не постоји наредба или директива да идемо у устанак, него на разноврсне облике оружане борбе. Каже се: вршити диверзије, уништавати жандармеријске станице, складишта, саобраћајнице и слично. Нас је устанак у Црној Гори изненадио и ми смо то крваво платили. Када је тај народ, углавном сељак, који је научио на први и други устанак, на борбу на

V

Крусама, да се то решава за 30—40 дана, када је тај исти народ видио да то треба крваво плаћати и својим изгорјелим кућама и имањем, дошло је до преокрета и деморализације сељаштва. Радоје Дакић, секретар Покрајинског комитета Црне Горе, јављајући Политбироу КПЈ о стању у Црној Гори, крајем 1942. и почетком 1943. године, каже: „Црногорски народ је као никад поклекао у својој историји. . П р е д оваквим скупом то може да се каже. Јер, чињеница је да су нас из Црне Горе истјерали Црногорци, а не Италијани. А да неко сада мени правда издају грешкама, извините — грешка је била на нашој страни, а издаја је нешто друго од грешака. Неопростив злочин би био то стављати у исту раван, чега, на жалост, има.

Оно што не узимамо у обзир јесте спонтаност и стихија. Тито је увијек био против тога да се томе даје неки значај — бојећи се претјеривања у оцјени тог чиниоца. А Маркс отворено каже да сваку револуцију прати спонтаност и стихија, јер је то душа сваког револуционарног покрета, па је било природно да то буде и код нашег револуционарног рата.

И На крају: схватимо да смо у почетку рата сви трпјели поразе — тешке поразе. Тога је морало бити због односа снага. То нико на Западу, а ни на Истоку, не ставља у први план кад оцјењује рат иако такав период код неких чини и до једне трећине рата. А код нас, један друг поставља питање малтене зашто смо водили тај рат, те да се боји да нам неће стављати цвијеће на гроб. Ако буде цвијећа, вјероватно ће га неко и стављати, иако ми нијесмо ратовали за цвијеће, већ за много узвишеније циљеве.

Хоћу да кажем да се све то мора гледати у том сажетку. Из излагања која су набијена личним погледима, не можемо добити праву слику, а камоли подлогу праве оцјене, која мора бити заснована на научној основи и никако другачије.

Што се тиче командовања, исти положај био је и код Главне оперативне групе Врховног штаба у Босни, и Главног штаба Босне и Херцеговине када је Тито дошао у Босну. Тито је знао да прође поред 1. пролетерске, 2. пролетерске, и да нареди — батаљону! Ово кажем да бисмо једноставније гледали и на ствари у Србији.

Маневарски, револуционарни рат, а ту нема класичних генералштабова, детаљних заповијести и сличног, нешто је друго од класичног рата. Понављам: био је то посебан вид рата и зато -га треба разумјети да би се многе страри схватиле, нарочито у његовој свеукупности, а самим тим и величини.

Ружну ствар сам овдје у једном прилогу прочитао. Мислим да нећете насиједати на такве или сличне ствари. Ја се на то не осврћем, вјерујте ми на часну поштену ријеч, због себе него због Слободана Пенезића Крцуна. ЈБубодрог Ђурић каже на једном мјесту да су друг Пеко и друг Митар у вези са пријеполском операцијом обманули Врховни штаб. Нека смо, рецимо, да смо и обманули, иако то први пут чујем, јер је одлуку доносио Врховни штаб, а не Митар и ја, Али, да то ЈБубодрог ЈБубо Ђурић ставља у уста Крцуну Пенезићу, то је за мене бестидно. Нарочито данас, када се против мог пријатеља Крцуна води хајка коју смо чули. Понављам: за мене је то бестидно.

*

роватно би највише била ангажована у нападима на најважнији објекат — на комуникације које преко Ниша изводе за Бугарску и Турску, односно Солун и Грчку. Тиме би се само могла изазвати тако оштра реакција немачких и бугарских оружаних снага да би то сташе, превремено изавано, могло бати катастрофално, веома слично оном које је задесило западну Србију, после прве непријатељеве офанзиве.

При томе се не ради о томе шта би могло бити да је било, већ о томе да сваку акцију опредељују војно-политички услови, место и време. У овом случају требало би имати у виду стратегијску улогу, карактер и задатке снага 2. оклопне армије, нарочито у односу на немачку групацију у Грчкој, који би у свим нашим једностраним размишљањима и проценама морали бити присутни од септембра 1943. године. А они то очигледно нису, па нам се стога неки проблеми при-виђају у другом светлу. V

Љубодраг Ђурић

***Формирање Главног штаба НОВ а ПО
Србије. Продор јединица НОВЈ у источну
Србију и формирање 14. корпуса.
Успостављање везе са Црвеном армијом***

Почетком јула 1944. године, у склопу завршних операција за ослобођење Југославије, Врховни штаб НОВЈ је, уместо дотадашњег, именовао нови главни штаб за Србију, чији је командант постао Коча Поповић, начелник Штаба Рудолф Приморац, заменик команданта ЈБубодраг Ђурић, а вршилац дужности политичког комесара Мома Марковић.

Догодило се то 6. јула у Барију, у Италији, где смо се били пребацили 30. јуна, авионом, из Берана (сада Иванград). Са аеродрома смо се, Чиле Ковачевић и ја, пребацили у седиште наше војне мисије којом је руководио Милентије Поповић. Одавде смо отишли у вилу „Карнолари“, где смо затекли Мому Марковића, Љубинку Милосављевић, Цану Бабовић, Кочу Поповића и Милоја Милојевића. Требало је да организујемо пребацивање у Бари и преосталих другова из Берана, групу руководиоца одабраних из 2. пролетерске бригаде да презму одговорне дужности у јединицама у Србији. Чланови Покрајинског комитета КПЈ за Србију, већ су били у Барију на путу за Србију. Из 1. пролетерске дивизије такође је стигао један број војних и поли-

J

+* тичких руководи́лаца са Кочом Поповићем. У Груми, код Барија, био је велики југословенски логор за организовање и обуку тенковских јединица. Сви смо нестрпљиво одбројавали часове кад ће бити наређено да се пребацимо у земљу, преко Јадрана, у Топлицу.

На дан 4. јула, са Милорадом Константиновићем, Здравком Ољачом, једним радиотелеграфистом и неколико чланова посаде једног совјетског авиона организовао сам извиђање и осматрање терена на коме би било најповољније да се, приликом пребацивања у Србију, приземљимо. Било је то подручје око Радан-планине и Јастрепа, околина села Косанчића, где се пре рата налазио помоћни аеродром ратног ваздухопловства. Требало је да установимо да ли је могуће слетање авиона на тај аеродром или ћемо морати да искачемо падобраном.

Какве су нам биле везе са Србијом? Радио-станица, којом је располагао дотадашњи командант Главног штаба за Србију Петар Стамболић, била је неисправна. Стизале су нам нејасне депеше у погледу могућности за слетање савезничких авиона на терене Србије. Због тога смо на састанку 5. јула, у присуству Благоја Нешковића и Светозара Вукмановића Темпа, у расправи о ситуацији у Србији, формирали екипу у саставу: Милорад Константиновић Неша, Здравко Ољача, Анте Рунић, Лазар Бајчетић, Добривоје Михаиловић и ја, као руководи́лац екипе. Одлучили смо да се, ипак, падобранима приземљимо на Радану и припремимо привремену аеродром, код села Косанчића, за слетање транспортних авиона. Располагали смо и новом радио-станицом, шифром за одржавање везе у обавештавању о тачном времену и месту слетања авиона.

Припремајући се за покрет, од Слободана Пенезића Крцуна обавештен сам о његовим разговорима са врховним командантом маршалом Титом, чланом Врховног штаба Александром Ранковићем и секретаром ПК КПЈ за Србију Благојем Нешковићем. Том приликом сазнао сам да су Тито и Ранковић били незадовољни, прихватајући као своју грешку чињеницу што су 1. шумадијска и 1. јужноморавска бригада из Србије пребачене у Санџак и источну Босну, на подручје где се одигравала шеста непријатељска офанзива, уместо да су остале у Србији. У међувремену, Крцун је обавестио Тита и Ранковића и о нерашчишћеном гледишту поводом узрока пораза наших снага код Пријепоља 4. децембра 1943. године. Јер, врховни командант и Ранковић су до тада за пораз код Пријепоља искључиво окривљавали штабове 2. пролетерске бригаде и 2. дивизије, не знајући за одговорност и више команде, односно Штаба 2. ударног корпуса. Слободан Пенезић је тада, боравећи на Вису, испричао праву истану о кривици због пораза код Пријепоља, истовремено протестујући због смењивања штабова 2. дивизије и 2. бригаде. Крцун је Титу и Ранковићу рекао да је Врховни штаб био обманут извештајем команданта и политичког комесара 2. ударног корпуса Пека Дапчевића и Митра Бакића о стварним узроцима и кривцима за погибију код Пријепоља, који су заобишли и своју одговорност. Пенезић је Тита и Ранковића упutio и на извештај истражне партијске комисије о том случају, напомињући да се посредством кратких радио-депеша између Штаба 2.

корпуса и Врховног штаба не могу напречац решавати крупна питања, од којих је било више штете него користи.

Врховни командант и Ранковић признали су тог дана Крцуну да су изненађени сазнањем о Дапчевићевом и Бакићевом поступку, мада су потврдили да је део истине о пријеполској погибији, ипак, процурио и у Врховни штаб раније. То ће све имати, рекли су, у виду приликом постављења нових руководиоца у Србији, чиме су уједно обећали да ће исправити своју грешку. Тада је Пенезић добио задатак да организује Одељеше заштите народа — ОЗН-у, не само при Главном штабу за Србију него и за читаву територију Србије.

Група за Србију била је спремна да крене као „одред падобранаца”. У међувремену, од бившег авијатичарског капетана Лазара Бајчетића затражио сам да нам помогне, као стручњак, у краткој обуци падобранаца, као и организовању аеродрома за прихват и одашљање авиона на аеродром Косанчић. Али, он није поседовао такво знање, па смо се обратили Владимиру Велебиту, који је падобраном скакао у Лици. Он је к нама дошао 6. јула увече и укратко нас обучио скоку падобраном. Ујутру, 8. јула, добили смо од Петра Стамболића повољну депешу, а и Енглези су нас обавестили да је погодно време за лет — тај дан увече.

Нас шесторица смо кренули из Бриндизија у 22 часа. Испратили су нас Коча Поповић и Благоје Нешковић. Полетели смо бомбардером типа „Халифакс”.

Искочили смо у 1 час, 9. јула, над Радан-планином, над пропланком између Ивања, Добре Воде и Боровика, гдес мо видели ватрене ознаке. На земљи смо се одмах сусрели са друговима, међу којима је био и Петар Стамболић, дотадашњи командант Главног штаба за Србију. У току дана стигли смо на аеродром Косанчић. Народ нас је свуда одушевљено дочекивао. Бугарске јединице су од Лебана биле прошле преко ове територије и опљачкале велики број домаћинстава. Продужавали су офанзиву према Јастрепцу, заједно са четничким снагама које су дошле из западне Србије и Шумадије.

Сутрадан, 10. јула, успоставили смо радио-везу са Кочином радио-станицом у Барију и обавестили га да смо припремили аеродром за прихват. Коча је одговорио да ће те ноћи долетети. У првом совјетском авиону долетео је Коча Поповић, Нешковић и Темпо са осталим члановима ПК КПЈ и Главног штаба. Са њима је била и совјетска војна мисија, са генералом Горшковим на челу. На аеродрому се окупило мноштво света. У повратку, авиони су у Бари одвезли 42 рањеника.

Ујутру, сви путници су отишли у село Вујаново, где су се сместили ради одмора. У 16 часова, Главни штаб је стигао у Добре Воде, на падинама Радана. Те вечери, стари главни штаб за Србију предао је дужност новом главном штабу и команду над следећим јединицама:

— 21. дивизији, у чијем је саставу била 4, 5. и 6. српска бригад^а, на десној обали реке Топлице, командант Милоје Милојевић, политкомесар Риста Антуновић, начелник Штаба Јован Ђурић;

- 22. дивизији, у саставу 8, 10. и 12. српска бригада, у покрету из Јабланице за Бабичку гору, на десној обали Јужне Мораве, командант Живојин Николић Брка, политкомесар Василије Смајевић, начелник Штаба Стојадин Солдатовић;
- 23. дивизији, у источној Србији, рејон Озрен-планине;
- 24. дивизији, у саставу 13, 15. и 17. српска бригада, у долини Пусте реке и око Куршумлије, командант Ратко Софијанић, политкомесар Србољуб Јосиповић, начелник Штаба Војислав Ристић;
- 25. дивизији, у саставу 16, 18. и 19. српска бригада, на Јастрепцу, командант Радивоје Јовановић Брадоња, политкомесар Радош Јовановић Сеља, начелник Штаба Драгослав Петровић Горски.

Под командом Главног штаба за Србију били су и 2. шумадијска бригада и Космајски партизански одред у рејону Рудника, Букуље и Космаја, Нишки партизански одред у рејону Озрена у источној Србији, Врањски партизански одред у рејону Врања и Ужички партизански одред у рејону Ужица.

Све чланове Главног штаба за Србију и ПК КПЈ за Србију очекивали су велики организациони и партијско-политички задаци. Требало је припремити велики број војних и политичких кадрова за разне крајеве, уочи одлучујућих борби за Србију, припремити заседање АСНОС-а. Но, такви позамашни задаци најтеже су, изгледа, пали дотадашњем команданту Главног штаба за Србију Петру Стамболићу, који је тешко доживљавао предају дужности команданта новопостављеном генералу Кочи Поповићу. У тренутку искренности, прокоментарисао је то овим речима: „Ето, сад сам нико и ништа — ви сте сада власт!” Зачудиле су ме речи које ми је упутио, па сам покушао да га одбровољим, говорећи му да то није тачно, јер је он још увек члан Покрајинског комитета и да је та функција већа од Кочине, а поготово од моје, јер је КПЈ организатор свега на терену.

Глас о нашем доласку на Радан брзо се прочуо по селима, тако да је то и непријатељ сазнао. Преко појединих веза органи непријатељских служби у Лесковацу покушали су да сазнају што више појединости о слетањима на аеродром код Косанчића, саставу снага НОВЈ и о руководиоцима. Народ овог краја био је веома оран за ослободилачку борбу, тако да је дошло до формирања нових јединица. Организовали смо и рад у позадини, али свуда се осећао недостатак способних кадрова. Обишао сам два штаба дивизије и упознао се са стањем у њиховим јединицама. Другове који су са нама дошли на' рад упутили смо у штабове дивизија и бригада. Организовали смо службе: интендантску, обавештајну, санитетску. Припремили смо и спискове војних потреба које смо предали совјетској и британској војној мисији.

Поједини руководиоци кренули су са Радана даље. На дан 16. јула, Светозар Вукмановић Темпо и Павле Илић Вељко кренули су у Македонију: Темпо — као делегат Врховног штаба, а Вељко у својству начелника Главног штаба за Македонију. Посредством наших јединица, у Бугарску су отишли Штерије Атанасов Виктор и Благој Иванов Коваљенко. Тог дана сам у дневник забележио да су ноћу, са аеродрома Косанчић, четири приспела британска авиона одвела 40 тешких рањеника на лечење у Италију.

Започела је офанзива непријатељских снага, у којој суделују четници, Немци, недићевци, Бугари, да би им се касније придружили и албански квислинзи. Бугарска артиљерија тукла је по нашим положајима на Радану, према коме се крећу четничке јединице на челу са Дражиним командантима: Рачићем, командантом 4. групе јуришних корпуса, капетаном Војом Туфегдићем, командантом Церског корпуса, капетаном Нешком Недићем, командантом Ваљевског корпуса, мајором Душаном Смиљанићем, командантом Ужичког корпуса, Николом Калабићем, командантом корпуса Горске гарде, Кесеровићем, командантом Топличко-јабланичке групе корпуса, пуковником Душаном Марковићем, командантом Великоморавске групе корпуса, пуковником Рајевићем, командантом Чачанског корпуса. Али, јединице наше 21. дивизије нанеле су им велике губитке на Црној чуки. После губитка Соколовог виса и Радана, све наше јединице повукле су се на десну обалу Јабланице. Главни штаб наредио је да се изврши децентрација наших снага, али су јединице ишле за нама истим путем.

У селима на северним падинама Кукавице појавили су се Немци и недићевци. Њихова појачања са тенковима стигла су у Лебане. Непријатељ је од Лебана кренуо преко Перишића и Бирија. У таквој ситуацији одлучили смо да пређемо тзв. арнаутску границу. Главни штаб је у то време био у Округлици, код цркве. Са Главним штабом били су и чланови ПК КПЈ за Србију, обе савезничке војне мисије, позадински радници и мноштво народа који је пристизао уз јединице, склањајући се испред наступања удружених непријатељских снага. Ту су се затекли и неки чланови Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, који су пристигли на саветовање ПК Србије. Они су предлагали да све наше јединице пређу тзв. арнаутску границу и крену у правцу Липљана, где има много симпатизера НОП-а. Тамо ће нас, рекли су, народ топло дочекати. После извесног колебања Благоје Нешковић се сагласио са њиховим предлогом, док смо се ми остали, у Главном штабу, двоумили. Знали смо за неке податке о стању на Космету, па је Коча био у недоумици. Али, превагнуо је предлог Нешковића и Косоваца, а и због груписања наших јединица на веома малој територији. Ево како сам представио ту ситуацију у свом дневнику 26. јула, Веља глава:

„У току ноћи са свим јединицама 21, 24. и 25. дивизије прешли смо границу на сектору Веља глава — Црни камен. Читав дан је вођена борба са профашистичким шиптарским јединицама, које су располагале артиљеријом и минобацачима. Предвече им је од Липљаиа стигло и појачање са тенковима. Наше јединице нису одлучно наступале, а они су се вешто боиили ..

Током ноћи између 26. и 27. јула вратили смо јединице са простора Липовица — Округлица — Милово.

Већини руководећих кадрова ових наших јединица није се свиђао одабрани правац узмицања, испред удружених непријатеља. Многи су претпостављали да ће доћи до жестоког отпора Балиста, што се и потврдило. Профашистичке формације Шиптара бориле су се -зна-Лачки, као најобученија војска. После оваквих искушења у борби,

сматрали смо да би за нас најповољније било да наступамо преко Кукавице и Јужне Мораве. Одлучили смо да се не пребацујемо преко Мораве. Изузетно смо наредили 25. дивизији да иде преко бугарске демаркационе линије на сектор Врања и дејствује према ситуацији. Свим јединицама наредили смо општи напад на непријатеља. Коча Поповић је одлучио да са 21. дивизијом крене ка Радану.

Наше јединице водиле су до 4. августа борбе против недићеваца, четника, руских белогардејаца, Бугара и Немаца. Стигли смо на Радан и Пусту Реку, где није било непријатењских снага. Народ нас је свуда топло дочекивао, причајући о терору четничких банди.

Када су се 2. пролетерска, 5. крајишка и 17. босанска дивизија појавиле око Новог Пазара, то нам је омогућило да мало предахнемо. Већ 6. августа врховни командант је наредио да све снаге оријентишемо према Оперативној групи дивизија Пека Дапчевића и потпомогнемо њена дејства. Свим јединицама је поновљено наређење да нападају непријатељске гарнизоне и комуникације. Међутим, Оперативна група Пека Дапчевића, уз борбе против немачких маневарских група, прешла је ибарску комуникацију и продужила за Копаоник.

Током ноћи 9. августа, из неколико совјетских авиона изручивана нам је опрема падобранима. У међувремену, јединице наше 2, 5. и 17. дивизије ослободиле су Брус и Александровац. У Пусту Реку је 11. августа стигло 40 Крајишника које је предводио обавештајни официр 1. крајишке бригаде Душан Каран. По њему сам Пеку Дапчевићу послао опширнији извештај о ситуацији.

Противударима наших јединица, а особито пристизањем 2, 5. и 17. дивизије, знатно смо проширили ослобођену територију. Извештаји из источне Србије су такође потврђивали да је и тамо повољна ситуација и да су у порасту ослободилачке снаге. О свему томе, са низом предлога, 12. августа упутио сам извештај Кочи Поповићу, који се налазио са ПК за Србију на Округлици.

Кад је Коча Поповић са Виса примио депешу врховног команданта, обавестио ме је да Тито тражи да хитно авионом дођем на Вис. Спремио сам се за пут и одмах сутрадан одлетео на Вис, где сам затекао Александра Ранковића, Едварда Кардеља, Милована Ђиласа, Ивана Милутиновића и Владимира Бакарића.

Тито ме је одмах примио и рекао ми зашто ме је позвао. Реч је била о новој краљевској влади, која је формирана 7. јула, а основна јој је дужност била да организује савезничку помоћ за НОВ и ПОЈ и становништво, као и да усклади рад представништава у иностранству и у савезничким мисијама за готребе ослободилачке борбе и опустошене земље.

Делегација нове краљевске владе, са председником Иваном Шубашићем на челу, налазила се на Вису и водила разговоре са Титом и делегацијом нашег националног комитета. Али, један број тих министара залагао се за формирање јединствене владе пре него што НОВЈ ослободи Србију. У ствари, неки од тих министара још су веровали да је Србија уз Дражу Михаиловића, односно да је четнички оријентисана.

— Твој задатак у овим разговорима — рекао ми је Тито — јесте да ове министре упознаш са развитком народноослободилачке борбе у Србији од 1941. године до данас. Ја сам им то обећао и већ те њима представио. Они знају да си из Србије а каква је твоја функција данас. Већ сутра те очекују на разговорима. Ако их, Ђурићу, твојим излагањем поколебаш у њиховим претпоставкама, или боље рећи разубериш у њиховим заблудама, мени и мојим друговима много ће бити олакшати будуће преговоре са њима, да узалуд не трошимо време.

Замолио сам Тита да ми набави географске карте Србије и Војводине већих димензија, јер сам располагао само са секцијама 1 према 100.000, које нису биле прегледне за ову сврху излагања пред министрима. Моје познавање ситуације о развоју ослободилачке борбе у Србији употпуњавали су и другови Благоје Нешковић — о Београду, Шумадији, Срему, јужној и источној Србији, Мома Марковић — о Шумадији и источној Србији, Радивоје Јовановић Брадоња — о Шумадији, Светозар Вукмановић Темпо — о Македонији, Грчкој и Албанији. Уз све те информације, користио сам и документацију заплењену од непријатеља.

На крају разговора, Тито ми је рекао да се у Италији сусрео са савезничким командантом за Средоземље, фелдмаршалом Александером, и командантом савезничких трупа у Италији, маршалом Елиотом, а 12. августа у Напуљу и са британским премијером Винстоном Черчилом.

— Ето, Ђурићу, док сте ви тамо у Топлици и Јабланици водили жестоке борбе против удруженог непријатеља — рекао је Тито — ни ми овдје нисмо спавали. Ја и другови из Националног комитета водили смо, такође, жестоку борбу на дипломатском пољу. Ситуација се из дана у дан мења и иде у прилог наше борбе. Биће ускоро још крупних догађаја!

Том приликом обавестио сам Тита о најбитнијим догађајима у Србији, мада је Коча преко радио-депеша редовно упознавао Врховни штаб о најзначајнијим догађајима. Рекао сам му и о нашој погрешној одлуци о преласку тзв. арнаутске линије, што смо учинили под утицајем руководства Обласног комитета КПЈ за Космет. Тито се посебно интересовао за држање бугарских јединица и сналажење Виктора Штерије Атанасова и Коваљенка, док су се кретали са нашим јединицама, као и кад су отишли у Бугарску. Искористио сам прилику да врховном команданту предложим да се што пре упуте нека дивизија у источну Србију, где се ситуација повољно развија, и да јединица што пре успостави везу са Црвеном армијом.

Мој први сусрет и разговор са министрима краљевске владе трајао је око три сата. Осетио сам да су сви били задовољни разговором. Касније је Сава Косановић, са још двојицом својих колега, отишао код Тита и захвалио му у име осталих „што им је омогућено да најзад чују праву истину о Србији”. Тито је био веома задовољан, па ми је тог дана поклонио једну своју фотографију на којој је написао: „Моме сараднику, пуковнику ЈБуби Ђурићу — Тито. 20. августа 1944.” Пружајући ми фотографију, рекао је:

— Нека те, Ђурићу, датум на овој фотографији подсећа на твој први разговор са министрима једне владе. Шта знаш, можда ће бити још разговора са неким министрима.

Тито се сагласио да, поред 23. дивизије, која је оперисала северно од Ниша, Коча и ја упутимо бар још једну дивизију у источну Србију а да ја кренем тамо и објединим команду над те две дивизије, да разбијемо остатке четника и недићеваца и ослободимо Сврљиг, Књажевац, Зајечар и Неготин, јер Црвена армија ускоро треба да избије на Дунав.

Коча се сагласио да одмах са 25. дивизијом кренем северно од Ниша ка Сврљигу, Књажевцу и даље према договору, јер је Црвена армија већ била на тлу Румуније. НаредиО сам Штабу 23. дивизије да ослободи Књажевац. У пролазу код Ниша, сусрео сам се са члановима Окружног комитета који су ме обавестили да један бугарски начелник штаба дивизије са још једним официром жели да разговара са неким од наших штабова. Отишао сам са члановима Окружног комитета на брдо Бубањ и ту се сусрео са потпуковником Иваном КирчевИм, началником Штаба бугарске дивизије у Нишу и са још једним његовим сарадником. Кирчев је предложио, представљајући се да је дошао са знањем команданта Дивизије, да заједно сарађујемо, „као браћа”, против Немаца, пошто им је јасно да Немачка губи рат, и да у првој операцији заједно ослободимо Ниш. Али, од те сарадње ништа није било. У међувремену, наше јединице су ослободиле Књажевац и Зајечар. Читав гарнизон удружених непријатеља био је уништен. Већ од Књажевца прилив нових бораца у наше јединице био је поприличан, тако да смо 3. септембра формирали нову* 45. дивизију. Одушевљење за борбу било је огромно. Имали смо велику подршку народа.

Формирањем нових јединица појавио нам се проблем недостатка муниције и наоружања, па сам радио-депешом Кочи Поповићу предложио да се формира штаб корпуса за ове три дивизије, а да ја пређем преко Дунава и успоставим везу са Црвеном армијом, да од њих затражим муницију и наоружање за све три дивизије.

Коча је убрзо одговорио да треба формирати корпус. За команданта је постављен Радивоје Јовановић Брадоња, а за политкомесара Раја Недељковић. И за мене је стигло овлашћење од Тита — да са штабовима Црвене армије разговарам о нашим потребама, у име Врховног штаба НОВЈ. У пратњи двадесетак коњаника, 'кренуо сам ка Радујевцу на обали Дунава, да се пребацим у Румунију, до Црвене армије.

У међувремену, ситуација на фронту код Дунава се погоршала. Јаке немачке снаге, уз подршку тенкова, повратиле су Књажевац и Зајечар и кренуле према Неготину. Слабо наоружана 45. дивизија није им се могла успешно супротставити. О овоме сам обавештен на путу према Радујевцу, па ми је препоручено да што пре ступим у везу са Црвеном армијом и тражим муницију и наоружање за све јединице.

Чим смо стигли у Радујевац, чули смо да су совјетски „развјед-чики” већ прелазили чамцима неколико пута на ову страну Дунава,

□

да су уговорили сигналне знакове за прелазак, да су наше људе задужили да их обавештавају о новостима на југословенској страни. Радујевчани су одушевљено припремали чамце да мене и 20 коњаника превезу преко Дунава.

Како смо искакали из чамаца, на левој обали Дунава, срдечно смо прихватани од црвеноармејаца. Потекле су прве сузе радоснице због коначног сусрета. Отишли смо у село Груј, у близини, јер је ту био Штаб 93. совјетске стрељачке дивизије. Тај дан и ноћ 13. септембра остаће заувек у сећању. Команданту и осталим члановама Штаба дивизије испричао сам о својој мисији, наглашавајући велику потребу за муницијом и наоружањем за наше три дивизије. Они су нас благонаклоно саслушали и одговорили: „Свјо будет как следујет, товариш полковник!”

Два дана смо се коњаници и ја гостили у Штабу совјетске дивизије, ишчекујући одговор више команде на наше захтеве. Крајем другог дана јављено ми је да одем у Штаб совјетског корпуса. Током протекла два дана радиограми су се укрштали, обилазећи штабове и команде: Штаб совјетске дивизије — Штабу корпуса, а овај Штабу 2. украјинског фронта. Ишли су телеграми од Виса до Москве. Тито је потврђивао мој идентитет, као и овлашћења које сам имао.

Ципом сам стигао у Штаб 68. корпуса у Турн Северин. Одатле је требало да се пребацим у Арад, у Штаб 2. украјинског фронта, код маршала Малиновског.

Већ сам се спуштао са Трансилванских планина и у варошици Липови један црвеноармејац ме, на путу, упита: „Јесте ли ви полковник Ђурич?” Одвео ме је у команду места, где ми је саопштено да је у међувремену стигло наређење да се вратим у Крајову.

Дошао сам у тај градић и у једној вили затекао Тита и Ивана Милутиновића, са неколико генерала наше војске. Било је то 20. септембра 1944. године.

Подносећи извештај Титу о својој мисији у неготинској крајини, Тито ми је рекао:

— Што се тиче наоружања за ове наше три дивизије у источној Србији, не секирај се, Ђурићу, сад ја идем у Москву код Стаљина, па ћу све те послове лакше с њим завршити. Даће нама Руси и више него што би поверовао! Ти ћеш мене сачекати овдје, у Крајови, са још неколико другова, док се не вратим из Москве.

Кад се после неколико дана Тито вратио у Крајову, рекао ми је да је са совјетском владом закључен споразум о заједничким дејствима НОВЈ и Црвене армије у источној Србији и ка Београду. Стаљин је обећао да ће нам испоручити наоружање и опрему за 12 лешадијских и две ваздухопловне дивизије.

— Ето, Ђурићу, то је много више него хпто си ти тражио од руских генерала. Поред тога, совјетска влада је признала Национални комитет ослобођења Југославије и његове органе власти који ће дјеловати на ослобођеним територијама, као једину закониту владу Југославије — рекао ми је Тито.

и

Сутрадан ме је врховни командант позвао и дао ми основне инструкции за рад у ослобођеном Београду, наглашавајући да ће ме Иван Милутиновић детаљно упутити да се пгго боље снађем у ново-насталој ситуацији у ослобођеном главном граду.

— Слушај, Ђурићу — рекао је Тито — чим уђете у Београд, одмах постави стражу пред Бели двор, бившу резиденцију принца Павла. Он је био колаборациониста и њемачки човек. Њемци су му сигурно сачували његов дворца. Сачувај га од пљачке која може настати у првим данима ослобођења. И тај двор ће нам бити потребан!

Тито ме је такође упутио да се, после разговора са Милутиновићем, повежем са дивизијом Црвене армије која је код Радујевца већ форсирала Дунав и водила жестоке борбе са Немцима. Треба да пређем на домаћу територију и што пре ступим у везу са Штабом нашег 14. корпуса и пренесем Титово наређење да енергичније делују на немачке комуникације и да се чвршће повежу са јединицама Црвене армије. Мени је одредио да будем са јединицама Црвене армије и нашим јединицама и да напредујемо према Београду.

Пошао сам одмах у извршење повереног задатка: повезао сам се са Штабом 14. корпуса и са јединицама Црвене армије успео да уђем у Београд.

. &

Прим. др Раде МИЛУТИНОВИЋ

Улога Главног штаба НОВ и ПО Србије у развоју санитетске службе са посебним освртом на период 1943-1945. године

У овом саопштењу покушао сам да прикажем, у најкраћем, своје виђење улоге Главног штаба НОВ и ПО Србије, а делимично и ПК КПЈ за Србију на основу архивског материјала и личних запажања и забележака, као и публикованих хроника и сећања вредних за историју, у развоју санитетске службе у току народноослободилачког рата. Тема захтева историјски приступ и дубље студије, што је, углавном, посао историчара, док је моје излагање намењено само расправи за округлим столом.

Утврђене су историјске чињенице да је КПЈ још пре другог светског рата водила рачуна о санитетској служби као значајном фактору и нераздвојном делу оружаних снага народа било у револуцији или ослободилачком рату. Због тога је развила своју политичку активност и међу здравственим радницима, нарочито од доласка на чело КПЈ Јосипа Броза Тита. Члановима КПЈ и Скоја постављани су за-

су у пролеће 1944. на југу Србије створене две оперативне зоне и то су истакли као једно крупно организационо решење које је у систему командовања на овом подручју било врло значајно. Поводом тога желим да истакнем следеће: Прво, увек је на југу Србије била тежња да се обједини командовање између одреда, поготову суседних. Тако је било 1941. године, када се ослобађало Лебане и Прокупље, тако је било и у 1942, имали смо такве ситуације обједињавања и 1943. године, али кад је Темпо дошао и када је одржано Саветовање у Калуђерици, образовани су 1. и 2. јужноморавски одред. То су били одреди (то нису биле зоне него одреди) са једне и друге стране Јужне Мораве.

Први пут се ствара Јужноморавска зона у пролеће 1944. године. Пошто нисмо имали Главни штаб, а створили смо један велики број бригада, а било је и доста одреда, поставило се питање, у тој квалитативно новој ситуацији, како ћемо да руководимо тим одредима и бригадама.-И тада су Драги Стаменковић и Неђо Караичић, у име Главног штаба, односно ПК, у договору са окружним комитетима Врања и Лесковца, створили Штаб јужноморавских бригада. Када је после 15—20 дана, дошао Петар Стамболић, као командант Главног штаба, тај штаб преименован је у Штаб јужноморавске оперативне зоне. Према томе, нису постојале две, него једна оперативна зона. Наше јединице на врањском терену, у Пчињи, заједно са македонским, косовским и бугарским партизанским јединицама образовале су привремене оперативне штабове за извршење одређених војних задатака. У стварању тих штабова директно је учествовао Темпо.

Према томе, на југу Србије је била једна оперативна зона, а два јужноморавска одреда. То говорим само ради историјске истине и чињенице, да не би било забуне око тога.

Иначе, да додам још две ствари. Никада ПК није издао наређење, односно ми га нисмо добили, да се чека и да се не води борба против непријатеља због тога што ће бити одмазде непријатеља. То није наредио ни ПК, ни Главни штаб, нити смо ми такво наређење добили. Друго, ми стално дискутујемо је ли требало да ПК изађе на терен или не. По мом дубоком уверењу, ПК и Главни штаб су морали да буду на оном месту у Србији одакле су могли имати везе и руководити оружаном борбом у Србији.

Ми тада нисмо имали техничке везе какве су нам биле потребне, имали смо курирске везе; питање је где су се оне могле остваривати најреалније и мислим да ово питање и из тог угла треба посматрати.

Љубодраг БУРИЋ

»/
После јучерашње недругарске критике мога писања од стране Пека Дапчевића, претпостављам да су многи учесници прочитали мој прилог — те одустајем од најављеног излагања.

Х>

и

Међутим, дужан сам да дам нека објашњења, како је дошло до тога да се делови из рукописа моје књиге „СВЕДОЧАНСТВА НАШИХ ДОГАЂАЈА И ЗБИВАЊА” појаве на овом скупу: прво, у овом мом приложеном рукопису обухваћене су теме које третира овај скуп; друго, нисам имао времена — нити сам сматрао за потребно — да га скраћујем; и треће, нисам ни сањао да ће друг Пеко Дапчевић негирати већ познате и утврђене истине.

Оно, што друг Пеко није могао да смогне снаге да вам прочита — то ћу учинити ја:

„6. јули, Бари (Италија): Одлазак за земљу иде врло тешко.

Синоћ смо одржали састанак, на коме су Михаило (Благоје Нешковић) и Темпо (Светозар Вукмановић) изложили ситуацију у Србији.

Поред ПК КПЈ за Србију, који је допуњен, Врховни штаб је именовао на место дотадашњег нови главни штаб за Србију: Коча Попо-Еић, командант; Руди Приморац, начелник штаба; Љубодраг Ђурић, заменик команданта и Мома Марковић, в. д. политичког комесара. Касније је Штаб постепено допуњаван осталим члановима.

Радио-станица, којом је располагао дотадашњи командант Главног штаба за Србију Петар Стамболић, била је неисправна. Стизале су нејасне депеше у погледу могућности спуштања савезничких авиона. Зато је на овом састанку формирана екипа у саставу: Милорад Константиновић Неша, Здравко Ољача, Анте Рунић, Лазар Бајчетић, Добривоје Михаиловић и ја, као руководиоца екипе. Са собом смо понели шифру за радио-станицу, нову радио-станицу и знаке распознавања за аеродром. Задатак нам је био: *да се успешно спустимо падобранима на Радан-планину и да припремимо привремени аеродром* код села Косанчића, за слетање транспортних авиона; да се аеродром обезбеди и да јавимо тачно време за слетање авиона.”¹

Неизвесност одласка за земљу појачавале су несносне врућине и ројеви комараца, који су немилосрдно наваљивали на нас. У таквој ситуацији, Крцун ме је кратко обавестио о његовом и Блашковом разговору на Вису, са Титом и Марком. *Блашко* (Благоје Нешковић) *је изнео своје мишљење о узалудном покрету две бригаде из Србије*, које су уваљене у VI непријатељску офанзиву — уместо да се шаљу нове јединице у Србију.

Тито и Марко су признали погрешност тог потеза, који ће се исправити у следећем, наступајућем периоду — са новим одлукама Врховног штаба.

Крцун им је изнео своје мишљење и виђење пораза на Пријепољу: у коме се *Штаб 2. корпуса потпуно искључио из одговорности*, сваљујући сву кривицу на Штаб 2. пролетерске дивизије и на Штаб 2. пролетерске бригаде. Протествовао је против смењивања нашег штаба дивизије, пре него је почела са радом комисија која је требало да утврди степен одговорности свих штабова. Сматрао је да је Врховни штаб обманут од стране Пека (Дапчевића) и Митра (Бакића) о правим узроцима ове погибије — те је Тита и Марка замолио да прочитају

* Ратни дневник, стр. 435, 436. и 437.

писмени извепггај несретно састављене комисије — ако им тај извеш-тај некад буде стигао — у шта је Крцун сумњао. Путем кратких ра-дио-депеша између Пека и Митра и Врховног Штаба — не могу се тако' напречац решавати крупна питања, која су имала више штете него користи — рекао им је Крцун*">

Тито и Марко су одговорили Крцуну: да су изненађени поступ-ком Пека и Митра; да је део истине о Пријепољу процурио у Врховни штаб још раније — те *да* они исправљају и *ову своју грешку са новим постављењима у Србији*. Крцун је добио задатак организовања Оде-љења заштите народа (ОЗНА), не само при Главном штабу за Србију — већ и за читаву територију Србије.

Како ми је Крцун причао — тако сам и прибележио. То није само Крцуново мишљење — већ је такво мишљење свих покажњаваних из ондашњег штаба 2. пролетерске дивизије и 2. пролетерске бригаде.

Уосталом, препоручујем Пеку Дапчевићу да прочита мој РАТНИ ДНЕВНИК, од 286. до 414. стране, где је описана битка на Пријепољу (Издање Војноиздавачког завода, Београд 1966). Могао би да прочита битку на Пријепољу, коју је описао и Средоје Урошевић, у књизи ДРУГА ПРОЛЕТЕРСКА БРИГАДА (Издање „Четврти јул” 1979). Ако нама не верује, нек у ЗБОРНИКУ ДОКУМЕНАТА И ПОДАТАКА О НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРО-ДА пронађе докуменат бр. 69, кога је потписао Милутин Морача, Сло-бодан Пенезић, Стојадин Солдатовић и ја. И на крају, па ваљда ће поверовати Милутину Морачи, команданту ондашње 5. крајишке ди-визије — шта је Милутин записао на 145. страни у свом РАТНОМ ДНЕВНИКУ о Штабу 2. корпуса.

Доста је ове немиле полемике, коју је натураи Пеко Дапчевић. Нека ми буде дозвољено да, на крају, изнесем још нека своја миш-љења:

прво, грешка је ондашњег најужег руководства КПЈ што је рас-турио ПК Србије, позивајући их у Ужице;

друго, погрешан је потез ВШ о повлачењу 1. шумадијске и 1. јуж-номоравске бригаде из Србије;

треће, скрећем пажњу историчарима на страховите погибије на сремском фронту, као и на целисходност пробијања сремског фронта.

Драги СТАМЕНКОВИЋ (одговор на дискусију Љубодрага Ђурића)

Ја сам у паузи рекао Љубодрагу Ђурићу да смо ми на Савету Едиције „Србија у рату и револуцији 1941—1945. године”, говорећи кога да позовемо, усвојили критеријум да позовемо све оне који су за време рата били на. руководећим местима, без обзира на то каква је била, да кажем, политичка историја појединих другова у току ових 40 година. Мислим да је то био добар критеријум. Примедба је на Љубу Ђурића што његови односи са Петром Стамболићем после рата нису били добри, па је то дошло до изражаја у његовом саопштењу

* На овом месту је изостављен следећи пасус који се налази у ауторизованом тексту Ђурићевог излагања:
>>Па .ј®, и% dodao, da je on pomišljao na protestno samoubistvo — kao što je to učinio Milinko Kušić; a Ljubo Đurić je jedno vreme išao sa bombašima u juriš, ne bi li tako pogi- nuo. Kad sam to pnmetio — odredili smo mu pratnju da ga čuva od takvih 'izleta'.* Sa ovim pasusom Ђурићево излагање од 12. маја 1988. је објављено у ревији »Интервју« број 187 од 5. августа 1988. на странамa 16 и 17, у чланку поводом Ђурићеве смрти. На наредним stranicama donosimo faksimil log članka — прим, уредника.

за овај скуп. Љуба Ђурић је на пет места где пише Петар Стамболић прецртао његово име, али тако да се то види и ставио изнад његовог имена НИКО НИКОВИЋ. Мислим да то није у реду и да нема смисла такве ствари презентирати оваквом једном скупу, јер је то злоупотреба скупа за личне обрачунае. Зато, Љубо, то нема смисла са твоје стране. Ја разумем и сукобе међу људима, али није у реду да се овај скуп за то користи. То је моје мишљење.

Реплика Љубодрага Ђу-рића

Ово што је Драги сад напоменуо. Наиме, ја сам написао прије двије године једну књигу од 450 страна, гдје сам изнио нека своја виђења, а у суштини је то скраћена верзија другог издања мога ратног дневника. Кад сам се обратио издавачима, рекли су ми: ако помениш Петра Стамболића, ниједан ти издавач то неће објавити (то је било прије двије године, кад је још била на врхунцу, да кажем неке моћи, „српска династија“). Ја сам једноставно само прекрижао име Петра Стамболића и ставио псеудоним НИКО НИКОВИЋ. Ето, то је објашњење,

Драги Стаменковић: Јасна је ствар шта си хтео, али ја само кажем да то није било фер и у реду према овом скупу и да се онда поводом тога праве интриге са овог састанка.

Средоје УРОШЕВИЋ

Хоћу да изразим неслагање са одлуком Председништва да се другу Радивоју Јовановићу Брадоњи, команданту Главног штаба Србије 1941. године не дозволи да изнесе своје мишљење о тим данима у Србији. „Пелцер“ за то неслагање донео је из Краљева друг Коча Јончић, јер је друг Брадоња доживео у Краљеву исту судбину, истина још тежу него сада. Његов реферат је тада завршио у бункеру, а овај што је позитиван за ово Председништво, бар је дозволио да се његов реферат одштапа и да га бар добијемо. Мислим да не служи на част Председништву да забрани генералу Брадоњи да каже оно што мисли, ту смо сви, да видимо шта је то и ако неко има нешто против, да то каже са аргументима, да дискутујемо. Сматрао сам да смо превазишли ту фазу.

Ратко МАРТИНОВИЋ

Такође би хтео да се придружим другу Средоју и Раји и да изразим своје негодовање због неразматрања материјала, који је дат свима нама на увид од друга Брадоње.

Завршна реч

Драги СТАМЕНКОВИЋ

Дозволите ми на крају ове наше дводнерне расправе да изнесем пар мисли. Пошто је у току дискусија било примедби и замерке зашто нисмо водили дебату о саопштењу Радивоја Јовановића Брадоње, поред оног што сам већ рекао јутрос, хтео бих још неколико речи о томе.

Прво, познато је да је Брадоња био јунак и није случајно проглашен за народног хероја. Срео сам га први пут 29. јуна 1943. године на Букуљи, када сам из Београда дошао у Шумадију. Тада се управо водила жестока борба против Немаца после упада Шумадијског партизанског батаљона у Аранђеловац. Видео сам како су се Шумадијци јуначки борили и како је Брадоња водио ту борбу.

Друго, Брадоша се одлично држао према коминформу када је дошло до Резолуције информбироа а он се затекао на војном школовању у СССР и када је на њега вршен притисак.

Треће, Брадоња је, као и још неки од другова генерала који су овде, рано пензионисан као генерал, имао је само 40 година. После пензионисања био је три-четири године министар саобраћаја у Србији, а после тога дошло је до разних политичких сукоба с њим и његове изолације од друштвено-политичког живота. Одбијао је да учествује у дискусији око писања монографије. Ја сам дао иницијативу и предложио Савету Едиције да се разговара са Брадоњом да учествује на овој расправи и у писању монографије о Главном штабу Србије, а такође да уђе у редакционе одборе, како за Главни штаб тако и за 14. корпус, чији је био командант. После разговора с њим, он је рекао да неће у редакционе одборе, али да ће доћи на ову расправу. Седам дана од нашег разговора, Брадоња је тражио да се на овај скуп позове Академија наука, Милован Ђилас, Добрица Ћосић, Луле Исаковић и Влада Дедијер. Када смо обавестили чланове Савета Едиције о томе, било је негодовања и предлога да се одбије његов захтев и да не мора ни бн да присуствује ако свој долазак условљава тиме. Ја сам пред-

PISMO DRAGOM STAMENKOVICU OD 16. MAJA
1988. GODINE

DRUGU DRAGOM STAMENKOVICU, PREDSEDNIKU SAVETA EDICIJE
»SRBIJA U RATU I REVOLUCIJI 1941—1945.«

B E O G R A D

U prilogu ovog mog pisma dostavljam moju diskusiju od 12. maja, po podne, ove 1988. godine; jer ne znam da li su diskusije snimane — pa da opet neki Peko Dapčević izvrne i ovu moju diskusiju.

Svesrdno sam se odazvao pozivu ovog našeg Saveta edicije, te sam iz već gotovog rukopisa moje knjige priložio: »Formiranje Glavnog štaba NOV i PO Srbije; prodor naših divizija u Istočnu Srbiju; formiranje 14. korpusa i uspostavljanje veze sa Crvenom armijom«.

Pročitao sam sve mi dostavljene priloge — i sa velikom pažnjom sam pratio tok tematskih rasprava.

Iako je prošlo više od četrdeset godina od završetka rata i mi se tek, na žalost, prvi put sastajemo da bismo diskutovali o mnogim nedovoljno sagledanim događajima.

Ti si, druže Dragi, ako sam ja dobro zapisao, i ako je »BORBA« tačno objavila tvoje reči, aiaglasii da: >>*Ovde nismo ni da branimo, ni da napadamo ma koga, nego da objektivno utvrdimo istorijsku istinu. To mora biti osnovni moto rasprave*<<.

Uzgredno mogu da primetim: da ovaj naš skup nije bio nikakve manifestacione prirode — već radni. Otuda ne vidim potrebe da se pozivaju gosti, kako si ti, druže Dragi, predstavio Peka Dapčevića. Ako nisi znao: da je Peko Dapčević glavni krivac za pogibiju drugova iz 1. šumadijske brigade na Prijepolju, kao i za strašni masakr šumadijske omladine na Sremskom frontu — da si pažljivije pratio rad ovog našeg skupa — mogao si primetiti da je Peko Dapčević često upadao u reč govornicima. Pored toga, u svom gostinskom izlaganju, Peko je čitao lekciju svim učesnicima skupa, kao i istoričarima.

Vrhunac osionog držanja Peka Dapčevića dostigao je u insinuacijama upućenim meni, kao i neprikladnim njegovim rečima za ovaj skup: »Srami se. Ljubodraže Đuriću!«

U prvi mah nisam ni shvatio: zašto se Peko toliko razgoropadio?! Prebirao sam misli u glavi, koje su navirale — ali se nisam mogao setiti: kakve su to činjenice naljutile Peka Dapčevića. Tek kasnije sam utvrdio da su to već poznate istine, za koje su saznali j utvrdili Tito i Marko — a o kojima mi je Krcun pričao, a ja ih zapisao.

Zato Peko nije imao snage i smelosti da pročita, na ovom skupu, istinu, koja njega jako kompromituje. Ponet slavopojkom druga Stamenkovića, koja mu je ukazana prilikom davanja reči, u svom uobraženom autoritetu, verovatno da je mislio da će psovka Ljubodraga Đurića demantovati već poznate istine.

Tako sam rešio da se ne spuštam na žalosni nivo Peka Dapčevića i njegovog, jedinog, incidenta na ovom radnom skupu — već da ukratko obavestim učesnike, kad na mene dođe red po planu rada ovog našeg skupa. To sam i učinio.

Međutim, pored insinucija i uvreda koje sam pretrpeo od Peka Dapčevića — *začudilo me je čutanje tebe, druže Dragi, kao predsedavajućeg* — što nisi ostao dosledan tvojih reči, koje sam citirao na 1. strani. Red je bio: da si trebao da prekine[^] Peka Dapčevića, bar kad je počeo sa vređanjem mene kao punopravnog člana ove naše rasprave. To nisi učinio. *Nisi čak, ni prokomentarisao incident Peka Dapčevića* pa je izgledalo : kao da se i ti slažeš s ovakvom naopakom diskusijom.

Zbog raznih interpretacija Pekovog incidenta, koji je prodro u javnost van učesnika našeg savetovanja, miš jenja sam: *da u pogodnoj prilici nađeš način, te da se distanciraš od naopake diskusije Peka Dapčevića*. Utoliko pre što ne mogu da verujem: da ti ništa ne znaš o raznim deformacijama pojedinaca u ovom našem društvu, pa makar oni bili i stari članovi SKJ.

Drugo, i ti si me, druže Dragi, uvredio pred svim učesnicima ovog našeg saveftovanja, tumačeći na tvoj način pseudonim »Niko Niloović«. *Ti si rekao: »Da Ljubo Đurić ne voli Petra Stambolića*, te mu je dao novo ime...« itd.

Posle tvog krivog obaveštenja svih učesnika, ponoviću moj iskaz sa govornice, kako je do toga došlo: Još pre nego što je smaknuta sa vlasti »srpska dinastija«, i kad je izdavač moga rukopisa knjige SVEDOČANSTVA NAŠIH DOGAĐAJA I ZBIVANJA pregledao — rečeno mi je: da nijedan izdavač neće štampati moju knjigu ako iole postoji u njoj neka zamerka oko delovanja Petra Stambolića. Savetovano mi je da mu dam neko drugo ime. Tako je u ovom jedinom primerku, sa kojim ja raspolazem ostalo precrtano pravo ime, a više njega piše Niko Niković. Postupajući po recenzijama, izdavaču sam predao rukopis knjige sa pravim imenima. U ovom primerku, koji je ostao kod mene nisam ništa ispravljao — te je to stvorilo neku vrstu zabune.

Petra Stambolića poznajem još od davnih predratnih godina, kada je više puta živeo ilegalno u našoj kući u Užicu — pa sve do posleratnih savremenirih zbivanja. I da ne dužim dalje: *ja Petra Stambolića žalim i sažaljevam zbog svih njegovih moralnih i političkih intriga i promašaja*.

Zato nije u redu, druže Dragi Stamenkoviću, da tvoje nezadovoljstvo prema Petru Stamboliću iskazuješ i zaklanjaš se za Ljubodraga Đurića. Ono, što ukratko ovde mogu napisati, a što mi je poznato, a to je: da su Petar Stambolić i Mijalko Todorović vršili pritisak na Jovana Veselinova, ocenjujući negativno Dragog Stamenkovića. Sto je dalje bilo — ti najbolje znaš!

I na kraju, druže Dragi, mislim da si potcenio sve učesnike ovog našeg savetovanja ne dajući reč Radivoju Jovanoviću Bradonji.

16. maj 1988. god.
Beograd

Ljubodrag Đurić

*Dostavljeno: Dragom Stamenkoviću, Aleksandru Janiću, Koči Jončiću, Mihailu Svabiću, Zagi Antunović, Milivoju Stankuviću i Gojlcu Mijaniću, dr Venceslavu Glišiću.**

* Objavljeno u reviji »Intervju«, br. 187 od 5. avgusta 1988. na str. 17—18.

POSLEDNJE STO JE LJUBODRAG ĐURIĆ NAPISAO UOČI
SMRTI, U NEDELJU 10. JULA 1988. GODINE PRE 20 SATI
I 45 MINUTA

PARTIZAN SAM
TIM SE DIČIM,
TO NE MOŽE BITI
SVAK
UMRIJETI ZA SLOBODU
NE MOŽESAMO
DIV JUNKU

FAKSIMIL ČLANKA KOJI JE OBJAVIO »INTERVJU« POVODOM SMRTI LJUBODRAGA ĐURICA

SUDBINE

General Ljubodrag Đurić, ratni komandant Druge proleterske brigade, prvi komandant oslobođenog Beograda, lični sekretar Josipa Broza, završio je svoj život 10. jula 1988. godine. Pre nego što će se to dogoditi, zapisujući štampanim slovima na hartiji koja se nalazi na njegovom radnom stolu ostavio je poruku: „Partizan sam tim se dičim, to ne može biti svak, umrijeti za slobodu može samo div junak.“

Odlazak generala Ljube Đurića

Vest o smrti proslavljenog ratnika munjevito je obišla ove prostore. Oko dve stotine telegrama sa izrazima saučesća stiglo je porodici. Među njima nalazi se i telegram Raifa Dizdarevića, predsednika Predsedništva SFRJ, u kojem piše: „Povodom smrti Vašeg supruga druga Đurić Ljubodraga, general-majora JNA u rezervi, nosioca Partizanske spomenice 1941. godine, i ratnog komandanta Druge proleterske brigade i Druge proleterske divizije, upućujem Vam u ime Predsedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije izraze iskrenog saučesća.“ U telegramu koji je poslao general-pukovnik Veljko Kadjević, savezni sekretar za narodnu odbranu, kaže se: „Povodom teškog i nenadoknadivog gubitka koji je zadesio Vas i porodicu, smrću Vašeg supruga, druga Ljubodraga Đurića, general-majora JNA u rezervi i prvoborca naše revolucije, molim vas da u ime pripadnika oružanih snaga i u moje ime primite izraze najdublje saučesća. Kao istaknuti borac i rukovodilac u narodnooslobodilačkom ratu drug Ljubodrag

je dao značajan doprinos borbi naših naroda i narodnosti za slobodu i pobjedu revolucije, a u posleratnom periodu nakon prestanka aktivne vojne službe, vršeći brojne odgovorne rukovodeće dužnosti, predano se posvetio socijalističkom samoupravnom razvitku naše zemlje. Lik druga Ljubodraga ostaće u najlepšem sećanju njegovih saboraca, saradnika i drugova.“

Književnik Antonije Isaković poslao je telegram sledeće sadržine:

„Poštovana Hajro sa decom. Primite moje iskreno saučesće. U Ljubodragu Đuriću izgubili smo dragocenog svedoka istorije koju preživljavamo. Nikada nije sve izgubljeno. Vi i vaša porodica negovaćete uspomenu na njega. S poštovanjem, Antonije Isaković.“

Utisak je, kako vele članovi porodice, da je upravo pisanje o prošlosti i podsećanje na nju ubrzalo odlazak ratnika Đurića. Bolestljiv, verovatno kao i svi njegovi vršnjaci, Ljubodrag Đurić počinje da boluje, zapravo da teško doživljava događaje od pre nekoliko meseci kada se zvanično na nekom skupu razgo-

varalo o prošlosti. Tada je, 12. maja 1988, Ljubodrag govorio. Dajemo originalni tekst:

Drugovi i drugarice, Po ovom našem planu rada, predviđeno je moje izlaganje danas, 12. ovog meseca, u 13,10 časova.

Posle jučerašnje i nedrugarske kritike mog pisanja od strane druga Peka Dapčevića, pretpostavljam da su mnogi učesnici pročitali moj prilog – te odustajem od mog najavljenog izlaganja.

Međutim, dužan sam da dam neka objašnjenja, kako je došlo do toga da se delovi iz rukopisa moje knjige „SVEDOCANSTVA NAŠIH DOGAĐAJA I ZBIVANJA“ pojave na ovom skupu:

Prvo, u ovom mom priloženom rukopisu obuhvaćene su teme koje tretira ovaj skup:

Drugo, nisam imao vremena – niti sam smatrao za potrebno – da ga skraćujem;

Treće, nisam ni sanjao da će drug Pe-

ko Dapčević negirati već poznate i utvrđene istine.

Ono, što drug Peko nije mogao da smogne snage da vam pročita – to ću učiniti ja.

„6. juli, Bari (Italija): Odlazak za zemlju ide vrlo teško.

Sinoć smo održali sastanak, na kome su Mihailo (Blagoje Nešković) i Tempo (Svetozar Vukmanović) izložili situaciju u Srbiji.

Pored PK KPJ za Srbiju, koji je dopunjen, Vrhovni štab je imenovao na mesto dotadašnjeg novi Glavni štab za Srbiju: Koča Popović, komandant; Rudi Primorac, načelnik štaba; Ljubodrag Đurić, zamjenik komandanta i Moma Marković, v.d. političkog komesara. Kasnije je štab postepeno dopunjavan ostalim članovima.

*Radio-stanica, kojom je raspolagao dotadašnji komandant Glavnog štaba za Srbiju Petar Stambolić bila je neispravna. Stizale su nejasne depeše u pogledu mogućnosti spuštanja savezničkih aviona. Zato je na ovom sastanku formirana ekipa u sastavu: Milorad Konstantinović Neša, Zdravko Oljača, Ante Runić, Lazar Bajčetić, Dobrovoje Mihailović i ja, kao rukovodilac ekipe. Sa sobom smo poneli šifru za radio-stanicu, novu radio-stanicu i znake raspoznavanja za aerodrom. Zadatak nam je bio: **da se uspešno spustimo padobranima na Radan-planinu i da pripremimo privremeni aerodrom** kod sela Kosančića, za sletanje transportnih*

terske brigade. Protestovao je protiv smenjivanja našeg štaba divizije, pre nego je počela sa radom komisija koja je trebala da utvrdi stepen odgovornosti svih štabova. Smatrao je da je Vrhovni štab obmanut od strane Peka (Dapčevića) i Mitra (Bakića) o pravim uzrocima ove pogibije – te je Tita i Marka zamolio da pročitaju pismeni izveštaj nesretno sastavljene komisije – ako im taj izveštaj nekad bude stigao – u šta je Krcun sumnjao. Putem kratkih radio-depeša između Peja i Mitra, i Vrhovnog štaba – ne mogu se tako naprećac rešavati krupna pitanja, koja su imala više štete nego koristi – rekao im je Krcun. Pa je još dodao: da je on pomišljao na protestno samoubistvo – kao što je to učinio Milinko Kušić; a Ljubo Đurić je jedno vreme išao sa bombama u juriše, ne bi li tako poginuo. Kad sam to primetio – odredili smo mu pratnju da ga čuva od takvih „izleta“.

*Tito i Marko su odgovorili Krcunu: da su iznenađeni postupkom Peka i Mitra; da je deo istine o Prijepolju procurio u Vrhovni štab još ranije – **te da oni ispravljaju i ovu svoju grešku novim postavljajima u Srbiji**. Krcun je dobio zadatak organizovanja Odeljenja zaštite naroda (OZNA), ne samo pri Glavnom štabu za Srbiju – već i za čitavu teritoriju Srbije.*

Kako mi je Krcun pričao – tako sam i pribeležio. To nije samo Krcunovo mišljenje – već je takvo mišljenje svih pokaznjavanih iz ondašnjeg štaba 2. proleterske divizije i 2. proleterske brigade.

Uostalom, preporučujem drugu Peku da pročita moj RATNI DNEVNIK, od 286. do 414. strane, gde je opisana bitka na Prijepolju (Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, Beograd 1966.). Mogao bi da pročita bitku na Prijepolju, koju je opisao i Sredoje Urošević, u knjizi DRUGA PROLETERSKA BRIGADA (Izdanje „Četvrti jul“ 1979.). Ako nama ne veruje, nek u ZBORNIKU DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA pronađe dokumenat br. 69, koji je potpisao Milutin Morača, Slobodan Penezić, Stojadin Soldatović i ja. I na kraju, pa valjda će poverovati Milutinu Morači, komandantu ondašnje 5. krajiške divizije – šta je Milutin zapisao na 145. strani u svom RATNOM DNEVNIKU o štabu 2. korpusa.

aviong; da se aerodrom obezbedi i da javimo tačno vreme za sletanje aviona. (Ratni dnevnik, str. 435, 436. i 437.)

*Neizvesnost odlaska za zemlju pojačavale su nesnosne vrućine i rojevi komaraca, koji su nemilosrdno navaljivali na nas. U takvoj situaciji, Krcun me je kratko obavestio o njegovom i Blaškovom razgovoru na Visu, sa Titom i Markom. **Blaško (Blagoje Nešković) je izneo svoje mišljenje o uzaludnom pokretu dve brigade iz Srbije, koje su uvaljene u VI neprijateljsku ofanzivu – umesto da se šalju nove jedinice u Srbiju.***

Tito i Marko su priznali pogrešnost tog poteza, koji će se ispraviti u sledećem, nastupajućem, periodu – sa novim odlukama Vrhovnog štaba.

*Krcun im je izneo svoje mišljenje i viđenje poraza na Prijepolju: u kome se **štab 2. korpusa potpuno isključio iz odgovornosti**, svaljujući svu krivicu na štab 2. proleterske divizije i na štab 2. prole-*

terske brigade. Protestovao je protiv smenjivanja našeg štaba divizije, pre nego je počela sa radom komisija koja je trebala da utvrdi stepen odgovornosti svih štabova. Smatrao je da je Vrhovni štab obmanut od strane Peka (Dapčevića) i Mitra (Bakića) o pravim uzrocima ove pogibije – te je Tita i Marka zamolio da pročitaju pismeni izveštaj nesretno sastavljene komisije – ako im taj izveštaj nekad bude stigao – u šta je Krcun sumnjao. Putem kratkih radio-depeša između Peja i Mitra, i Vrhovnog štaba – ne mogu se tako naprećac rešavati krupna pitanja, koja su imala više štete nego koristi – rekao im je Krcun. Pa je još dodao: da je on pomišljao na protestno samoubistvo – kao što je to učinio Milinko Kušić; a Ljubo Đurić je jedno vreme išao sa bombama u juriše, ne bi li tako poginuo. Kad sam to primetio – odredili smo mu pratnju da ga čuva od takvih „izleta“.

*Tito i Marko su odgovorili Krcunu: da su iznenađeni postupkom Peka i Mitra; da je deo istine o Prijepolju procurio u Vrhovni štab još ranije – **te da oni ispravljaju i ovu svoju grešku novim postavljajima u Srbiji**. Krcun je dobio zadatak organizovanja Odeljenja zaštite naroda (OZNA), ne samo pri Glavnom štabu za Srbiju – već i za čitavu teritoriju Srbije.*

Kako mi je Krcun pričao – tako sam i pribeležio. To nije samo Krcunovo mišljenje – već je takvo mišljenje svih pokaznjavanih iz ondašnjeg štaba 2. proleterske divizije i 2. proleterske brigade.

Uostalom, preporučujem drugu Peku da pročita moj RATNI DNEVNIK, od 286. do 414. strane, gde je opisana bitka na Prijepolju (Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, Beograd 1966.). Mogao bi da pročita bitku na Prijepolju, koju je opisao i Sredoje Urošević, u knjizi DRUGA PROLETERSKA BRIGADA (Izdanje „Četvrti jul“ 1979.). Ako nama ne veruje, nek u ZBORNIKU DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA pronađe dokumenat br. 69, koji je potpisao Milutin Morača, Slobodan Penezić, Stojadin Soldatović i ja. I na kraju, pa valjda će poverovati Milutinu Morači, komandantu ondašnje 5. krajiške divizije – šta je Milutin zapisao na 145. strani u svom RATNOM DNEVNIKU o štabu 2. korpusa.

Dosta je ove nemile polemike koju je naturio drug Peko Dapčević. Neka mi bude dozvoljeno, da na kraju, iznesem još neka moja mišljenja:

Prvo, greška je ondašnjeg najužeg rukovodstva KPJ što je rasturio PK Srbije, pozivajući ih u Užice;

Drugo, pogrešan je potez VŠ o povlačenju 1. šumadijske i 1. južnomoravske brigade iz Srbije;

Treće, skrećem pažnju istoričarima na

strahovite pogibije na Sremskom frontu, kao i celishodnost probijanja Sremskog fronta.

12. maj 1988. Beograd

Ljubodrag Đurić

Koliko se teško mirio sa uvredama hrabri i skromni komandant, vidi se i iz njegovog sledećeg pisma, upućenog predsedavajućem tog skupa:

DRUGO DRAGOM STAMENKOVIĆU, predsedniku Saveta edicije „Srbija u ratu i revoluciji 1941–1945.“

BEOGRAD

U prilogu ovog mog pisma dostavljam moju diskusiju od 12. maja, po podne, ove 1988. godine; jer ne znam da li su diskusije snimane – pa da opet neki Peko Dapčević izvrne i ovu moju diskusiju. Svesrdno sam se odazvao pozivu ovog našeg Saveta edicije, te sam iz već gotovog rukopisa moje knjige priložio: „Formiranje Glavnog štaba NOV i PO Srbije; prodor naših divizija u Istočnu Srbiju; formiranje 14. korpusa i uspostavljanje veze sa Crvenom armijom“.

Pročitao sam sve mi dostavljene priloge – i sa velikom pažnjom sam pratio tok tematskih rasprava.

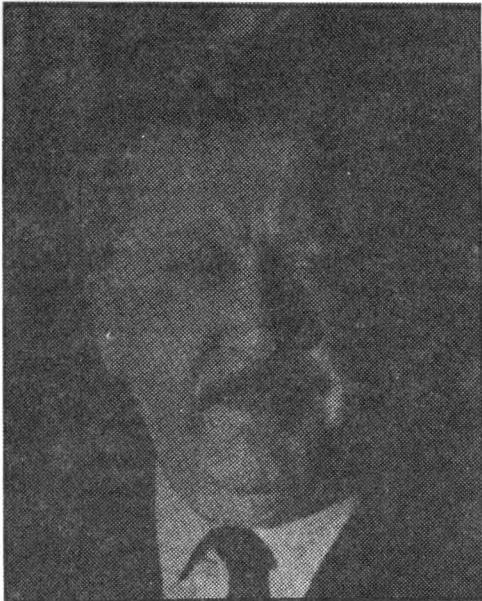
Iako je prošlo više od četrdeset godina od završetka rata i mi se tek, na žalost, prvi put sastajemo da bismo diskutovali o mnogim nedovoljno sagledanim događajima.

Ti si, druže Dragi, ako sam ja dobro zapisao, i ako je „BORBA“ tačno objavila tvoje reči, naglasio da: „**Ovde nismo ni da branimo, ni da napadamo ma koga, nego da objektivno utvrdimo istorijsku istinu. To mora biti osnovni moto rasprave**“.

Uzgredno mogu da primetim: da ovaj naš skup nije bio nikakve manifestacione prirode – već radni. Otuda ne vidim potrebe da se pozivaju gosti, kako si ti, druže Dragi, predstavio Peka Dapčevića. Ako nisi znao: da je Peko Dapčević glavni krivac za pogibiju drugova iz 1. šumadijske brigade na Prijepolju, kao i za strašni masakr šumadijske omladine na Sremskom frontu – da si pažljivije pratio rad ovog našeg skupa – mogao si primećivati da je Peko Dapčević često upadao u reč govornicima. Pored toga, u svom gostinstvom izlaganju, Peko je čitao lekciju svim učesnicima skupa, kao i istoričarima.

Vrhunac osionog držanja Peka Dapčevića dostigao je u insinacijama upućenim meni, kao i neprikladnim njegovim rečima za ovaj skup: „Srami se Ljubodraže Đuriću!“

U prvi mah nisam ni shvatio: zašto se Peko toliko razgoropadio?! Prebirao sam misli u glavi, koje su navirale – ali se nisam mogao setiti: kakve su to činjeni-

Jedan od poslednjih snimaka Ljubodraga-*Ljube* Đurica

ce najutitle Peka Dapčevića. Tek kasnije sam utvrdio da su to već poznate istine, za koje su saznali i utvrdili Tito i Marko - a o kojima mi je Krcun pričao, a ja ih zapisao.

Zato Peko nije imao snage i smelosti da pročita, na ovom skupu, istinu, koja njega jako kompromituje. Ponet slavo-
pojkom druga Stamenkovića, koja mu je ukazana prilikom davanja reči, u svom uobraženom autoritetu, verovatno da je mislio da će psovka Ljubodraga Đurića demantovati već poznate istine.

Tako sam rešio da se ne spuštam na žalosni nivo Peka Dapčevića i njegovog, jedinog, incidenta na ovom radnom skupu - već da ukratko obavestim učesnike, kad na mene dođe red po planu- rada ovog našeg skupa. To sam i učinio.

Međutim, pored insinucija i uvreda koje sam pretrpeo od Peka Dapčevića -

**čutanje tebe, druže Dragi, kao predse-
davajućeg** - što nisi ostao dosledan tvojih reči, koje sam citirao na 1. strani. Red je bio: da si trebao da prekišeš Peka Dapčevića, bar kad je počeo sa vredanjem mene kao punopravnog člana ove naše rasprave.

To nisi učinio. Nisi, čak, ni prokomentarisao Incident Peka Dapčevića pa je izgledalo: kao da se i ti slažeš s ovakvom naopakom diskusijom.

Zbog raznih interpretacija Pekovog incidenta, koji je prodro u javnost van učesnika našeg savetovarija, mišljenja sam: **da u pogodnoj prilici nađeš način, te da se distanciraš od naopake diskusije Peka Dapčevića.** Utoliko pre što ne mogu da verujem: da ti ništa ne znaš o raznim deformacijama pojedinaca u ovom našem društvu, pa makar oni bili i stari članovi SKJ.

Drugo, i ti si me, druže Dragi, uvredio pred svim učesnicima ovog našeg savetovanja, tumačeći na tvoj način pseudonim „Niko Niković“. **Ti si rekao: „Da Ljubo Đurić ne voli Petra Stambolića, te mu je dao novo ime...”** itd.

Posle tvog krivog obaveštenja svih učesnika, ponovicu moj iskaz sa govornice, kako je do toga došlo: Još pre nego što je smaknuta sa vlasti „srpska dinastija“, i kad je izdavač moga rukopisa knjige SVEDOČANSTVA NAŠIH DOGAĐAJA I ZBIVANJA pregledao - rekao mi je: da nijedan izdavač neće štampati moju knjigu ako iole postoji u njoj neka zamerka oko delovanja Petra Stambolića. Savetovano mi je da mu dam ne-
zgodno ime. Tako je u ovom jedinom primerku, sa kojim ja raspolazem ostalo precrtano pravo ime, a više njega piše Niko Niković. Pos.tupajući po recenzijama, izdavaču sam predao rukopis knjige sa pravim imenima. U ovom primerku, koji je ostao kod mene nisam ništa ispravljao - te je to stvorilo neku vrstu zabune.

Petra Stambolića poznajem još od davnih predratnih godina, kada je više puta živeo ilegalno u našoj kući u Užicu - pa sve do posleratnih savremenih zbivanja. I da ne dužim dalje: **ja Petra Stambolića žalim i sažaljevam zbog svih njegovih moralnih i političkih intriga i promašaja.**

Zato nije u redu, druže Dragi Stamenkoviću, da tvoje nezadovoljstvo' prema Petru Stamboliću iskazuješ i zaklanjaš se za Ljubodraga Đurića. Ono, što ukratko ovde mogu napisati, a što mi je poznato, a to je: da su Petar Stambolić i Mijalko Todorović vršili pritisak na Jovana Veselinova, ocenjujući negativno Dragog Stamenkovića. Što je dalje bilo - ti najbolje znaš!

I na kraju, Druže dragi, mislim da si potcenio sve učesnike ovog našeš savetovanja ne dajući reč Radivoju Jovanoviću Bradonji.

16. maj 1988. god.

Beograd

LjubodragĐurić

Dostavljeno: Dragom Stamenkoviću, Aleksandru Janiću, Koči Jončiću, Mihailu Švabliću, Zagl Antunović, Milivoju Stankoviću I Gojku Miljaniću, dr Venceslavu Gilišiću.

Odgovor na ovo pismo, iako željno očekivan, Ljubodrag Đurić nikada nije dobio. Istoričarima koji dalje budu procavali događaje iz naše najnovije istorije ostaje da utvrde na miru i u tišini nekog arhiva šta se i kako događalo. U tom njihovom postu, utisak je, grada koju je ostavio veliki hrabri borac, čovek izuzetne skromnosti, komunista u duši, Ljubodrag Đurić, biće nezaobilazno štivo. I to štivo kojem se, po svemu sudeći, u mnogo čemu, može bezrezervno prikloniti poverenje.

Ű Dragan Vlahović

Do poslednje reči

...Kada je zapretita opasnost da i ti, Ljubo, kao, na žalost, mnogi borci, budeš obrvan slavom pobede i siašću fotelje, jer si u njoj već sedeo, ti si čvrsto, kao i uvek, ostao dosledan sebi i svojim idealima - sagledavajući gotovo vizionarski kuda nas to vodi. U jednom momentu javno se sukobljava tendencijama koje nas vode: u eroziju socijalističkog i komunističkog morala, ali, isprovociran u sukobu sa apologetskim i birokratskim snagama u Partiji, privremeno gubi tu bitku. Birokratija vrši nemilosrdan obračun sa njim, tako da biva primoran da počinje sve iz početka. Vraća se svom omiljenom i divnom pozivu učitelja. Posle toga, promenivši još nekoliko dužnosti, biva penzionisan

kao direktor i glavni odgovorni urednik novinske ustanove „Službeni list SFRJ“. Ne prestaje da se bori za izvorne principe Revolucije do poslednje reči, do poslednjeg daha. U borbi sa političkim birokratama izlazi kao pobednik. Svi koji su ignorisaii njega i njegovu borbu i okretali glave od njega, žive sada pognute glave i pomučene svesti. Mi, tvoji saborci i u ratu i u miru, ići ćemo uspravno u životu kao što si i ti išao. Dragi Ljubo, mirno i spokojno počivaj i neka ti SLAVA I VEČNA HVALA!

(Iz oproštajnog govora generala Sredoja Uroševića na sahrani generala Ljubomira Đurića, 12. VII 1988)

**PISMO KOJE JE ORGANIZACIONI ODBOR RASPRAVE
»RUKOVOĐENJE NOB-om I REVOLUCIJOM U SRBIJI
1941—1945«, UPUTIO MARTA 1989. GODINE HAJRI ĐURIC,
UDOVICI UUBODRAGA DURICA, UZ PRIMERAK ZBORNIKA
RADOVA SA TOG SAVETOVANJA**

СРБИЈА
БОРАЦА НА ОДНОСНОСНОСТИ НА РАТА СРБИЈЕ
РЕПУБЛИЧКИ ОДБОР
Бр. 0501-470
1. 03. 1989 год.
БЕОГРАД

Poštovana drugarice,

Šaljemo Vam poklon-primerak objavljenog materijala sa Tematske rasprave "Rukovodjenje NOB-om i revolucijom u Srbiji 1941-1945", održane 11. i 12. maja 1988.god. u Beogradu.

Duboko žalimo što knjiga nije zatekla u životu našeg ratnog druga Ljubodraga Djurića, koji je sa svima nama učestvovao na ovom skupu, dajući ti-me i svoj lični doprinos njegovom radu.

S drugarskim pozdravom,

ОДБОР ЗА ОРГАНИЗАЦИЈУ ОДБОРА
ТЕМАТСКЕ РАСПРАВЕ
Dragoljub Đurić

RECENZIJA VLADIMIRA DEDIJERA

Izjašnjavam se bez dvoumljenja za objavljivanje knjige »Sećanja« Ljubodraga Đurića i to iz sledećih razloga:

1. Istorijska istina o našim danima jedino može da se utvrdi ako svi njeni učesnici, kako oni na vlasti tako i oni koji nisu na vlasti, mogu slobodno da opišu kako su se događaji odvijali. To načelo zastupam i trudim se da dam mogućnost svim učesnicima događaja, a naročito mučenicima, da ostave budućim pokoljenjima svoje viđenje istorijskih zbivanja, a neumitna vaga istorije sve će nas odmeriti.

2. Ljubodrag Đurić je važan svedok naše istorije. On je sin poštenih roditelja, a vinuo se u vrhove državnog uređenja i bio u blizini Josipa Broza Tita u prvim posleratnim godinama. Ljubodrag Đurić i Slobodan Penezić Krcun, sa Drugom proleterskom brigadom, zadužili su Josipa Broza za sva vremena jer nisu hteli u proboju na Sutjesci da se priključe Prvoj proleterskoj, nego su ostali na položajima, zajedno sa Četvrtom crnogorskom brigadom. Žestoko su iskrvavili, ali su spasili prolaz Vrhovnog štaba i najvećeg dela ranjenika. Istina, svoju vojničku karijeru Ljubodrag Đurić je završio smenjivanjem posle tragedije u Prijepolju gde je izginulo pet stotina šumadijskih proletera. Kao što mi je govorio Slobodan Penezić, Đuriću je predloženo da se proleter i povuku na sigurnije mesto, ali je Đurić to odbio rekavši da neće da da priliku Crnogorcima da se rugaju Srbijancima što su kukavice. Josip Broz Tito, sećajući se Sutjeske, nije više poveravao Đuriću bilo kakav komandni zadatak, ali ga je uzeo kod sebe što je omogućilo Đuriću da bude važan svedok istorijskih zbivanja u posleratnom periodu.

3. Od 1952. Ljubodrag Đurić je bio izložen nečuvenome mrcvarenju, hapšenja, vređana mu je porodica samo zato što je branio svoju ljudsku čast. Time se on upisao u red mučenika koji moraju da kažu i svoju reč kako bi u potpunosti bio osvetljen društveni proces u Jugoslaviji, posle rata.

4. »Sećanja« Ljubodraga Đurića su izvanredan istorijski dokument sa mnogo subjektivizma. U tom rukopisu se prvi put otvaraju pitanja odnosa Josipa Broza Tita prema najbližim saradnicima, u prvom redu prema Aleksandru Rankoviću, Edvardu Kardelju i drugima.

5. Iako Užičanin, Ljubodrag Đurić nije imao »erskih« marifetluka pa je u svojoj čednosti bio žrtva lukavih poteza vladajućih struktura. One su ga koristile da nanosi zla drugim mučenicima. On je sve to činio u svom iskrenom ubeđenju da je na političkoj sceni i dalje partizanska etika, a ne prljave smicalice pojedinih birokrata. I, ukoliko treba osuditi takve postupke Đurićeve, mora se ukazati prstom na prave vinovnike i njihove nemilosrdne metode.

Ako se bude jednog dana pisala poštena biografija Ljubodraga Đurića ona će poslužiti kao jasan primer, kako ljudi koji dolaze iz poštenih sredina melje mehanizam vlasti i stvara od njih — ukoliko nemaju dovoljno inteligencije i moralne snage da shvate suštinu društvenog procesa — koru isisanog limuna. Kada izvrše svoj prljavi posao, onda ih vlasnički i vlastodržački krugovi bacaju na đubrište istorije i još im se rugaju. Đurić je, kasnije, toga bio svestan i kajao se.

6. Kada je dovršio svoju knjigu Ljubodrag Đurić je opet bio izložen strahovitim pritiscima koji su ga i odveli u smrt. Razni moćnici, preko svojih izmećara u pojedinim izdavačkim preduzećima ucenjivali su ga zatevajući od njega da izbací ovo ili ono. Iako vlast često ne traži da se vrši takva cenzura te prodane duše, naročito na liniji Bar—Beograd, to čine, ne bi li se umilili onima gore i ojačali svoju poziciju. Sve je to dovelo Đurića u depresivno stanje. A, s obzirom da je patio od teške bolesti, njegov kraj je time samo ubrzan. U stvari, Ljubodrag Đurić je pao u borbi za iznošenje istorijske istine.

7. Pošto je izdavačka kuća »Rad« stekla znatan ugled zbog poštovanja prava autora da pišu onako kako je bilo, molim da se Đurićeva knjiga objavi u celini, bez ikakvog cenzurisanja. Međutim, ukoliko do toga dođe, a nadam se da neće, biću primoran da javno, kod nas i u svetu, protestujem zbog falsifikovanja originalnog svedočenja čoveka koji više nije u životu.

Na Svetog Nikolu,
19. decembra 1988.

Akademik Vladimir Dedijer

RECENZIJA MIHAILA MARKOVICA

Rad Ljubodraga Đurića »Svedočanstva naših događaja i zbivanja« predstavlja dragoceno, autentično svedočanstvo o najznačajnijim događajima i najkrupnijim ličnostima Narodno-oslobodilačke borbe i posleratnog razvoja u Jugoslaviji. Kao predratni komunist, organizator narodnog ustanka 1941. godine u Srbiji, komandant Druge proletherske brigade i kasnije Druge proletherske divizije, komandant oslobođenog Beograda, šef Kabineta Josipa Broza, sekretar i ministar Jugoslovenske vlade, Ljubodrag Đurić je celo vreme bio na mestima gde su se dešavale odsudne stvari, i bio u položaju da iz najveće moguće blizine u toku više od deset godina posmatra celokupno rukovodstvo jugoslovenske revolucije i posleratnog društvenog razvoja -- o d Broza, Kardelja, Rankovića i Đilasa do Kidriča, Mitra Bakića, Koče Popovića, Penezića-Krcuna, Petra Stambolića, Ivana Krajačića, Mijalka Todorovića, Peke Dapčevića, Dobrivoja Radosa vijevića-Bobija, Cane Babović. Miroslava Krleže i drugih. Od 1944. do 1952. godine on je uživao apsolutno poverenje Josipa Broza i provodio je znatno vreme s njim, svakodnevno, naročito u periodu pre Titove ženidbe s Jovankom Budisavljević, kad su sve slobodno vreme bili zajedno. Pošto je veliki deo materijalnog poslovanja užeg rukovodstva išao preko Đurića, on je bio u izuzetnom položaju da percipira i ocenjuje promene u ljudima koje nastaju kao posledica držanja prevelike vlasti, i uživanja u prevelikoj materijalnoj udobnosti. Đurićevom oku nije ništa izmicalo. Od samog početka on je vodio dnevnik i u njega unosio sva svoja britka, lucidna i često, kritička zapažanja. On sam priznaje da je taj njegov tekst već prilikom nastajanja doživeo izvesnu samo-cenzuru. Kao ubeđeni komunist unekoliko je ublažavao najtamnije boje na slici naše društvene stvarnosti i na portretima ljudi iz svoje neposredne okoline. Druga cenzura nad *Ratnim Dnevnikom* izvršena je prilikom štampanja odlukom redakcije da sa teksta eliminišu sve lične impresije o ljudima i događajima. To je ustvari bilo ono najinteresantnije u *Dnevniku*, i to je ono, što, dopunjeno novim materijalom, predstavlja veliku vrednost ovog rukopisa.

Rad Ljubodraga Đurića ima -132 strane i 116 kratkih glava koje bi se mogle grupisati u četiri celine — kako je to sam autor naznačio:

- I Predratni period (str. 3—35)
- II Rat i ratni događaji (str. 35—242)
- III Prva posleratna zbivanja, i (str. 242—367)
- IV Kasnije — savremena zbivanja (str. 367—432).

Prvi deo obuhvata kratak period od 1938. do 1941. godine i uglavnom opisuje autorovo učiteljevanje u raznim zabitnim selima, u koje je slan kao komunist, i po kazni. Vrlo sažeto nagoveštena je opšta slika tadašnjeg društvenog stanja — velika zaostalost, nezadovoljstvo naroda, pljačkanje od strane seoskih zelenaša, represivne mere režima, impresivno organizovan rad Komunističke partije. Po prvi put javlja se moralna dilema: nasuprot moralnoj čistoti i idealizmu običnih članova partije, mahom učitelja, pojavljuje se lik političkog instruktora, profesionalnog revolucionara koji nastoji da zavede ženu svog druga. Taj lik će se neprestano vraćati u toku narednih godina: da ne bi izgledao ličan autor mu je dao ime »Niko Niković« (ponegde Nikogović). S obzirom da nijedno drugo ime nije menjano i da su nestali razlozi zbog kojih je

autor pribegao ovom preimenovanju, mislim da svuda u tekstu umesto «■Niko Niković» treba staviti pravo ime — Petar Stambolić.

Drugi ratni deo bi se mogao podeliti na tri perioda. Prvi: od rata do formiranja Druge proleterske brigade (str. 35—92). Drugi je: put Druge proleterske brigade i divizije do poraza kod Prijepolja (str. 92—214), treći: boravak Đurićev u Srbiji do oslobođenja Beograda (str. 214—242).

U Đurićevom opisu rata posebno je značajno njegovo svedočenje o ubijanju jugoslovenskih vojnika od strane Albanskog stanovništva na Kosovu. On doduše opisuje kake su upravo neki Albanci spasli njega i grupu vojnika koja se od Kačanika vraćala ka Užicu, razmenjujući s njima odeću i savetujući ih da usput ne govore srpski već nekoliko albanskih reči koje su ih na brzinu naučili. Đurić dalje opisuje formiranje Užičkog partizanskog odreda, oslobođenje gradova, formiranje Užičke republike i prvi susret s Titom. Po njegovom mišljenju odbrana Užica je bila vrlo loše organizovana i za to se ne može kriviti Koča Popović (kao što je posle rata Tito činio) jer je on stigao s Posavskom četom dan uoči pada kad se više ništa nije moglo učiniti. Đurić smatra početničkom greškom u komandovanju što bolnica nije na vreme evakuisana: Autor veoma otvoreno opisuje krizu pokreta početkom 1942. godine. Među borcima moral i disciplina su još uvek na izuzetnoj visini ali dolazi i do nepotrebnih poraza i pogibija zbog grešaka rukovodstva (napad na Sjenicu 22. decembra 1941), Milinko Kušić govori o »začecima birokratizma« povodom stvaranja predimenzioniranih pozadinskih službi. Đilas već februara 1942. govori o prelazu u višu fazu revolucije, o polarizaciji na klasnoj osnovi i o potrebi udara po »kulacima«, pri čemu se kao kulaci karakterišu svi oni koji imaju preko 30 ovaca.

1. marta 1941. formira se Druga proleterska brigada u kojoj će Đurić postati komandant (posle neuspelog pokušaja da se na to mesto postavi Ratko Sofijanić samo zato što je bio radnik). Počinje Treća ofanziva i prodor ka Bosanskoj Krajini. Zanimljiva je epizoda u kojoj je opisano kako se Vrhovni komandant hladnokrvno brije i kako cela kolona čeka na pokret dok on ne završi. Đurić se i ljuti i divi hladnokrvnosti svog komandanta, da bi na kraju zaključio da cena ovog brijanja nije bila velika — svega nekoliko ranjenih. Vrlo sažeto i ubedljivo autor opisuje visok moral partizana ali i sujetu nekih komandanata, velike pobede ali i velike pogibije, divne prizore čovečnosti ali i slabosti o kojima se obično ne piše (zabušavanje, pljačka u nekim redim slučajevima paljenja kuća iz kojih su napadane partizanske jedinice). Napadi na ustaška uporišta Bugojno i Kupres bili su neuspešni i doveli su do velikih gubitaka. Mišljenja podređenih komandanata s terena nisu dovoljno uzimana u obzir. Posle kasnijeg pregleda sačuvane arhivske dokumentacije Đurić dolazi do sledećeg značajnog zaključka: »Svi izveštaji i mišljenja koja se razlikuju od Titovih ili nisu sačuvani ili su ih recenzenti Vojnoistorijskog instituta nekom svojom cenzurom odbacili. Zbog takvog postupka mnogi istorijski događaji nisu pravilno rasvetljeni«. (str. 146). Opisujući samoubistvo Milinka Kušića političkog komesara brigade autor ga objašnjava Kušićevim suprotstavljanjem Đilasu, Đilasovim kritičkim pismom Titu i Titovom odlukom da Kušića smeni s dužnosti.

Sledi dramatičan opis bitke za ranjenike ali i demistifikacija odluke o rušenju poslednjeg mosta preko Neretve. Tito je kasnije opisao to rušenje kao uspehi manevar koji je kod Nemaca stvorio utisak da će se partizani vratiti u Bosnu. Đurić otkriva da ie Tito u iednom trenutku hio

stvarno doneo odluku o vraćanju u Bosnu i o tome se znalo u Vrhovnom štabu. Zatim kad je most već bio srušen promenio je odluku jer je došao do zaključka da su u lancu koji ih je okruživao četnici na drugoj strani Neretve ipak najslabija karika, pa je prelaz vršen pod nemogućim uslovima preko ostataka srušenog mosta.

Slika herojskih partizanskih podviga u Petoj ofanzivi ide zajedno s kritikom načina na koji je ova operacija vođena. Bilo je mnogo neobjašnjive sporosti u kretanju jedinica i Vrhovnog štaba, Centralna bolnica je loše postavljena i propala je. Trećoj diviziji i njenom komandantu Savi Kovačeviću dat je nemoguć zadatak proboja preko kanjona Tare. Autor otkriva da je propast bolnice teško uticala na moral boraca, da su se neko vreme bojali ranjavanja i da je politički komesar Druge proleTERSke divizije Penezić Krcun bio odlučio da se teški ranjenici više ne šalju u bolnicu već da se o njima stara divizija.

Komandovanje Đurića završava se teškim porazom kod Prijepolja i masakrom tek prispele Sumadijske brigade. Za ovaj poraz Đurić krivi komandanta Drugog korpusa Peka Dapčevića koji je dobio informacije o gomilanju nemačkih trupa u Sjenici, ali im nije verovao. Đurić takođe smatra greškom Vrhovnog štaba što su dve srpske brigade, Južno-moravska i Sumadijska, uopšte povučene na dug i opasan put, umesto da su ostale u Srbiji, gde su bile potrebnije. Uglavnom za ovaj poraz su kažnjeni samo Đurić i Penezić. Posle svog smenjivanja obojica se nose s mišlju da izvrše samoubistvo. Đurić jedno vreme stalno ide u juriše s bombašima u nadi da će poginuti.

U Sandžaku Đurić dolazi u vezu sa srpskim rukovodiocima povučenim iz Srbije, Blagojem Neškovićem i Momom Markovićem. On uviđa da je srpsko rukovodstvo razbijeno. Deo glavnog štaba za Srbiju je bio u Srbiji (Petar Stambolić), deo van nje (Nešković, Marković). Sem toga bilo je vidno neslaganje između Neškovića i Mome Markovića. Poslednji period svog ratovanja Đurić provodi u Srbiji. Koča postaje komandant a Đurić zamenik komandanta Glavnog štaba Srbije. Karakterističan je komentar dotadašnjeg vršioca dužnosti komandanta Petra Stambolića: »Sad sam ja niko i ništa — vi ste sad vlast«.

Vrlo značajna epizoda o kojoj svedoči Đurić je pokušaj proboja na Kosovo opkoljenih srpskih divizija u Gornjoj Jablanici u toku Sedme neprijateljske ofanzive. Članovi Oblasnog komiteta sa Kosova su predlagali ovo rešenje uveravajući srpske rukovodioce da će šiptarski narod dobro dočekati ove jedinice. Ovaj prodor je pokušao, ali bez uspeha. Dočeka je stvarno bilo ali od strane brojnih i odlično uvežbanih šiptarskih vojnih formacija u nemačkim unilormama, koje su raspolagale artiljerijom, minobacačima i tenkovima. Situaciju je tada spasao prodor Druge i Pete divizije i preko Sandžaka u Srbiju. Zajedno s njima srpske divizije su oslobodile celu Srbiju, a zajedno s trupama Crvene Armije i Beograd.

Time se za Đurića završava njegovo aktivno učestvovanje u ratnim operacijama. Tito ga postavlja za komandanta oslobođenog Beograda. Time počinje *Treći deo* rukopisa, koji je po mnogo čemu i najinteresantniji. U njemu Đurić hronološki opisuje događaje sve do svog zlosrećnog istupa na Šestom kongresu Saveza Komunista Jugoslavije u Zagrebu, 1952. godine. Nešto prostora on tu posvećuje najznačajnijim zbivanjima u svom ličnom životu. Rat ga je odvojio od prve žene (i sina) koja se preudala posle novinske vesti da je Đurić ubijen. Dva puta ga je zatim Partija ženila i razvodila, jednom zbog hapšenja članova ženine porodice koji su bili osuđeni kao iibeovci i pušteni na slobodu pošto je Đurić već bio ostavio

ženu i dvoje dece. Drugi put ga je Partija razvela od žene koja je Rankovića obavestila o nemoralnom životu visokog funkcionera Petra Starrbolića.

Najinteresantnije u ovom delu su Đurićeva svedočenja o Titu i o čitavoj galeriji ličnosti koja je prolazila kroz njegov kabinet i u toku tih osam godina okružavale Tita. Neobičan je Đurićev odnos prema Brozu: on mu si divi, bezgranično mu je odan, spreman da ga u svemu posluša, da sve i svom životu žrtvuje za njega, uključujući porodicu i decu. S druge strane on ga celo vreme posmatra kritičkim okom, opaža nedostatke, prati kako rastu i gomilaju se neke slabosti njegovog karaktera. On uočava i ne odo brava njegovu sklonost luksuznom, rasipničkom životu, skupljanje palata, dvoraca i lovišta kojih nije hteo da se ni delimično odrekne u periodu velike nestašice i štednje 1950—1952. godine. On otkriva raskorake između onog što Tito javno govori i onog što čini ili katkad njemu saopštava. (Na primer on javno hvali Srpski narod i ističe veliku ulogu koju je u ratu odigrala Šumadija, ali istovremeno sprečava formiranje Šumadijske divizije od velikog broja boraca iz Šumadije). On ne može sebi da objasni zašto Tito veliku količinu zlata, srebra i dragog kamenja koja je nađena u Belom Dvoru ne preda Narodnoj banci — kao što mu Đurić savetuje, već zadržav za sebe. On takođe prati kako se u Titu sve više razvija žudnja za vlašću i želja da u svim institucijama ima svoje apsolutno lojalne ljude koji će ga o svemu obavestavati.

Izuzetno su zanimljivi portreti najbližih Titovih saradnika Aleksandra Rankovića, Edvarda Kardelja i Milovana Đilasa. Zanimljivo je da je Đurić ukazao na postojanje jednog perioda neposredno posle rata kad su svi oni za razliku od Broza, još uvek živeli skromno, stanovali skromno i od svojih plata pokrivali porodične troškove, uključujući grejanje. Vremenom se to promenilo. Andrija Hebrang je bio prvi koji je temeljno prepravio vilu koja mu je bila dodeljena i snabdeo je luksuznim nameštajem, zlatnim priborom i skupocenim starim slikama — sve na račun Saveznog budžeta. I sam Tito se ljutio ali je po njegovom nalogu sve to moralo biti plaćeno. Posle pada Hebranga ta vila je, sa svim bogatstvom predata Stamboliću.

Izuzetno su zanimljiva Đurićeva svedočenja i o gotovo svim drugim jugoslovenskim rukovodiocima koji su neko vreme radili u Beogradu.

Poštu je Đurić postao potpuno uveren da je popustio moral u Partijskom rukovodstvu i da su stvorene neprihvatljive socijalne razlike, on je o tome progovorio na Šestom kongresu 1952. i to je bio kraj njegove političke karijere. Bio je odstranjen iz kongresne sale, razoružan i uhapšen. Posle 43 dana pušten je iz zatvora i postavljen za direktora jednog poljoprivrednog dobra u Rumi. Odatle je otišao za učitelja u Beograd, 1956. je postao direktor Saveznog zavoda za socijalno osiguranje a 1960. direktor Službenog lista. Kad je najgore prošlo, počele su se obnavljati veze sa starim partijskim drugovima. 24. Novembra 1966. ga je primio Tito u Užičkoj 15. Iz Đurićevog opisa tog susreta najzanimljivije su dve epizode. Najpre, ona u kojoj mu Tito tvrdi da mu je on spasao život jer je do njega došao predlog da se Đurić ubije u zatvoru. Druga je ona kad mu se Tito žalio da ga je Ranković prisluškivao. Pokazao mu je kablove umotane trakama za izolaciju. Đurić mu je odgovorio da su to u stvari instalacije ozvučenja koje su bile napravljene još dok je on, Đurić, bio kod njega, prilikom rekonstrukcije kuće, i da su uređaji koji su tom prilikom bili postavljeni isključivali mogućnost da se prisluškuju te prostorije. Na to je Tito prosto promenio temu razgovora. Pokušao je da Đurića zadrži na večeri ali se ovaj izvinio što ne može ostati.

Pored ovakvih neposrednih svedočenja koja preo vladu ju u knjizi, od značaja je beleženje nekih kazivanja Aleksandra Rankovića: o Titovoj namedi da odstrani Kardelja 1956. godine i o dramatičnom razgovoru između Tita i Krcuna Penezića .1964, u kome mu je Krcun prebacio što iz svoje okoline sve više odstranjuje Srbe iako su ga oni prihvatili, čuvali i podržavali u toku čitavog rata i kasnije. Ranković mu je pričao i o načinu na koji je bio tretiran uoči Brionskog plenuma.

Đurić najzad opisuje kako mu je nuđeno da bude biran za člana Centralnog komiteta SKJ ukoliko napiše izjavu kojom će se ograditi od Rankovića. Đurić je to odbio jednom rečenicom: »Ljubodrag Đurić se nikada nije peo ni na kakve položaje preko tuđih grobova.«

Ovo delo Ljubodraga Đurića predstavlja izuzetno značajnu građu za objašnjenje i razumevanje mnogih zbivanja u periodu 1941—1952, koji je presudan za našu savremenu istoriju. Autor sam kaže da nije imao pretenzije da piše istoriju ovog perioda. On, pre svega, saopštava činjenice kao učesnik i svedok.

U ovakvim slučajevima se uvek može postaviti pitanje verodostojnosti svedoka. Oni koji su ga lično znali smatrali su ga za izuzetno poštena čoveka. Ali i u odsustvu takvih neposrednih iskustava o autoru, samo čitanje njegovog teksta ostavlja utisak potpune uverljivosti, doslednosti i punog integriteta.

Zanimljiva je podela bliskih saradnika i savetnika Josipa Broza na tri grupacije, i u vezi s tim pitanje: u koju od ove tri bi spadao sam Ljubodrag Đurić.

U prvoj grupi su oni koji su nastojali da se drže osnovnih pozicija Partije, koji su imali svoje samostalno mišljenje po nizu pitanja i iznosili su ga *otvoreno i direktno*. Tu spadaju Aleksandar Ranković, Sreten Zujović, Boris Kidrič, Blagoje Nešković, Lazar Koliševski, Ivan Gošnjak, Svetozar Vukmanović i Đuro Pucar. U tu grupu Đurić svrstava i sebe.

U drugoj grupi su oni koji su uočavali nedostatke Broza ali su mu na njih skretali pažnju na *indirektan način*. To su Krleža, Koča Popović i Moša Pijade.

Treća grupa je odigrala *sudbonosnu* ulogu u formiranju Titovog kulta ličnosti, koristeći Titovu sujetu i tendenciju za samovlašće. Tu spadaju Kardelj, Bakarić, Stambolić, Todorović, Krajačić. Iza njih se u svim republikama i pokrajinama sjatila plejada laskavaca i poltrona željnih vlasti.

U svom tekstu Ljubodrag Đurić ne nudi naučno objašnjenje i uzročne analize. Moglo bi se reći da se on služi metodom razumevanja da bi iza događaja otkrio tipove ljudi sa njihovim specifičnim motivima i aspiracijama. On piše kao odličan politički psiholog, koji se ne služi nikakvim psihološkim teorijama i shemama ali se pokazuje kao izvrsni posmatrač i tumač zbivanja.

Velika vrednost ovog dela je u tome što je ono napisano bez gorčine i malicioznosti i pored svega što se autoru u životu događalo i u javnoj i privatnoj sferi. Njegova kritičnost ide često zajedno s divljenjem, naročito kad je reč o Titu, Rankoviću, Đilasu i Kidriču. On je tu jako složen, svestran i nepristrastan. Očigledno je da je on imao negativno mišljenje o Stamboliću, Dapčeviću, Kardelju i Mijalku Todoroviću. Ali i tu se ima utisak da je činio napore da se kontroliše i da je rekao manje nego što je znao i mogao da kaže.

Ima više razloga zbog kojih bi ovo delo trebalo u celosti objaviti.

Prvo, Ljubodrag Đurić je bio *jedini svedok* u nizu događaja koji su uticali odlučujuće na tok naše savremene istorije.

Drugo, da bi se mogle *razumeti* ličnosti koje su oblikovale okvire života u kojima s velikim teškoćama i danas živimo, neophodna su svedočanstva upravo ove vrste.

Treće, čitajući ovaj tekst formira se čvrsto uverenje da imamo posla s autorom kome se može verovati i koji je apsolutno verovao u istinu onog što je napisao.

Četvrto, za razliku od mnogih drugih naših memoarista i autobiografa koji su sebi nametnuli žestoku samo-cenzuru, naročito kad je reč o Brozu, u ovom delu stepen samo-cenzure je očigledno nizak, a smelost s kojom se saopštava istina — vrlo visoka.

Peto, ako bi se autor i mogao smatrati kao jedno od one dece koju nemilosrdno proždire revolucija kojoj su pripadali i kojoj su sve dali, on u ovom tekstu nije projektovao današnje nezadovoljstvo u prošlost.

I ako je pisao o nedostacima Revolucije i Socijalizma — i baš *zato što je pisao* mladi čitaoci će u celini formirati pozitivni sud o ovim velikim i prošlim zbivanjima.

Iz svih ovih razloga čast mi je predložiti delo Ljubodraga Đurića za štampu u celini.

Beograd, 14. XI 1988.

Akademik Mihailo Marković

RECENZIJA SREDOJA UROSEVIĆA

Da bi se što bolje shvatilo, razumelo i prihvatilo »Svedočenje« Ljubodraga Đurića, nužno je nešto reći i o njegovoj ličnosti. On potiče iz siromašne zanatlijske porodice. Zbog toga ga otac, posle male mature, šalje u Nižu vojnu akademiju. Posle godinu dana Ljubo već shvata da mu nije mesto među kadetima koji treba da brane monarhiju i jugoslovensku buržoaziju te napušta istu i upisuje se u Učiteljsku školu u Užicu. U toj školi, o kojoj sa pravom ponosno govori, on biva jedan od organizatora revolucionarnog pokreta među školskim drugovima. On sebe i druge oblikuje u duhu naprednih — marksističkih ideja. Izučavajući marksizam-lenjinizam kao teoriju naučnog socijalizma u svetskom procesu daljeg progresivnog, razvitka društva, on je shvatio i prihvatio to kao neminovnost. Sva prepreke, koje se čine na tom putu, mogu samo da koče a nikako da zaustave ili preobrazu taj proces. Jednostavno, socijalizam je jedina objektivna zakonomernost i perspektiva čovečanstva. Čvrsto ubeđen u to on svoj život i rad u potpunost orijentiše i potčinjava izborbi za tu perspektivu. Po zanimanju je bio učitelj, ali po životnom opredeljenju revolucionar. Ma šta radio glavna mu je preokupacija bila borba za pravedniji i humaniji život ljudi. Bezgranično je voleo partijske drugove, imao je za njih veliko razumevanje i nije mogao da ih mrzi. Bio je spreman da tuđu grešku oprost, a prema sebi je bio samokritičan. Takav je kao učitelj, i kao ratnik-komandant, i kao političar, i kao direktor. Gde god se nađe i deluje, okuplja ljude i sa njima se usmerava ka boljem i srećnijem življenju svih. U tom zanosu on, ponekad, idealizira ljude, a »partijskim direktivama« se oдаaje do fanatizma. Tako je jedno vreme i sam bio zarobljenik monopolizma koji su uživala partijska rukovodstva, od dna do vrha, sejući oko sebe u borbi za održanje na vlasti: monolitnost, šlepu poslušnost, sveznanje i nepogrešivost, bahatost i neodgovornost. Bio je skroman, pošten, iskren i iz rata i Revolucije nije izašao sa namerom da se bori za vlast, kao neki »revolucionari«. Zbog toga su mu prve privilegije i deformacije moralnog lika komunista smetale i nije ih ravnodušno prihvatao. Tako njegova borba protiv političke birokratizacije počinje u njenim začecima. To će ga i ubaciti u birokratski žrvanj iz koga će on, ipak, izaći kao pobednik.

Njegov rad: »SVF;D0CANSTVA NASIH DOGAĐAJA I ZBIVANJA«, koji obuhvata — vremenski — ceo njegov aktivni život i rad, može se podeliti na: predratni, ratni i posleratni period. S obzirom da je on o predratnom periodu, kako na jednom mestu u tekstu i sam kaže, pisao u raznim publikacijama, a o ratnom, bez završnog dela, u RATNOM DNEVNIKU koji je objavljen, 1966 god. to je, po meni, najznačajniji i najinteresantniji ovaj završni ratni deo i posleratni period. Ovo zbog toga što on u tom, početnom, periodu biva ubačen u »zlatne kočije« pobednika i u njima, istina kratko vreme, jezdi u samom vrhu nove vlasti. Do 1952. god. ako nije odlučivao, sigurno je uticao na odlučivanje. Bio je u društvu i sarađivao je sa vrhovima Partije i Države. Njega za saradnika priznaje i Josip Broz Tito. Tako mu je 1944. god. poklonio svoju loiografiju u marsalskoj uniformi i na njoj napisao: »Mome saratniku potpukovniku Ljubi Đuriću — Tito — 20. VII. 1944«. Sarađivao je sa Kardeljom, Kidričem, Rankovićem, Stambolićem. Ćilasom, da pomenem samo neke iz jugoslovenskog vrha. Iz te sedmogodišnje saradnje dolazi do saznanja da počinje erozija komunističkog morala: pobeđuje borba za privilegije, posebni magacjni, zaposeda-

nje napuštenih vila, luksuzni automobili itd. On se sa tim deformacijama ne slaže. Pokušava da ih ispravi ali bez uspeha. Sticajem okolnosti biva mu ugroženo ljudsko dostojanstvo i integritet ličnosti. U pokušaju da, na Kongresu Partije, ukaže na neke nepravilnosti u njenom radu biva udaljen sa govornice, proglašen »luđakom« i neprijateljem, uhapšen, nemilosrdno izbačen na ulicu i bojkotovao, a šira porodica šikanirana i progonjena. Jednostavno ispada iz »zlatnih kočija«. On se vraća učiteljskom pozivu. Na istoričarima Partije je zadatak da objektivno valorizuju postupak sa Đurićem. Cini se, da mnogo što šta stoji iza tog postupka što je dovelo Savez Komunista u stanje u kome se, danas, nalazi.

Samo zbog cele, dokumentovane, istine o njegovom slučaju na Kongresu, vredelo bi objaviti Đurićev rukopis. Međutim, on obiluje i drugim važnim istorijskim dokumentima na osnovu kojih se može sastaviti mozaik političke stvarnosti u redovima vodstva avangarde radničke klase Jugoslavije. O svim događajima, susretima, sastancima, o pojedinačnim razgovorima, o rukovodiocima i njihovim međusobnim odnosima, koje je kako kaže, redovno zapisivao, on piše skoro isključivo o onome što je javnosti bilo nedostupno. te su ia saznanja, za istoriju, i dragocenija. Tako na primer, javnost će saznati mnogo toga: o oslobođenju Beograda, ulozi Komande grada u normalizaciji života u njemu, o dolasku Josipa Broza Tita i njegovom životu i radu u Belom dvoru, o njegovoj porodici — ženidbi, o njegovom odnosu prema viiama-rezidencijama, o odnosu sa saradnicima, o Informbirou i o mnogim drugim važnim zbivanjima.

Posebno je interesantan, javnosti nepoznat, deo biografije Petra Stambolića. Posle upoznavanja sa njom mnoge stvari, koje su se preko njega i njemu sličnima, događale u Srbiji u posleratnom i doskorašnjem periodu, biće mnogo jasnije.

Ni posle odbacivanja Đurić se ne zbunjuje i dezorijentiše i ne skreće sa svog revolucionarnog puta. Njega, kao komunistu i revolucionara, i dalje brinu i bole parazitske pojave koje nagrizzaju srž izvornih revolucionarnih principa i prete da ih progutaju. I pored svih teškoća, bojkota, isterivanja iz Partije, on smireno i strpljivo nastoji da dokaže besmisao njegove osude. I zaista, u »Svedočenjima« će zabeležiti: »Odlučio sam da prvi primerak mog Ratnog dnevnika predam Maršalu Titu, kao svom Vrhovnom komandantu. Zato sam mu napisao kratko pismo, sa željom da mu predam moj odštampani Ratni dnevnik — za uspomenu — kao i da malo porazgovaramo, jer se nismo sastajali od vremena VI kongresa. Maršal Tito mi je odmah odgovorio: Da dođem kod njega 24. novembra (1966) u 17 časova, u Užičku ulicu. Tito me je dočekao vrlo srdačno, kao da se ništa nije događalo između nas, i, kao da smo se, ko juče rastali.« U ovom dužem vrlo interesantnom, ravnopravnom dijalogu, pored ostalog, Tito njemu obećava rehabilitaciju povratkom u javni život. To bi se, verovatno, i dogodilo da Đurić ne ostaje veran sebi, ne prihvatajući da javno napadne Rankovića što je bila cena pomirenja. Ovo je još jedna njegova značajna pobeda nad birokratskom kombinatorikom.

U tekstu sam naišao na nekoliko pitanja na koja bi hteo da skrenem pažnju:

— Svestan sam da je ovaj tekst komplikovano grupisati po glavama. Ipak, treba pokušati radi bolje preglednosti. A tek naslovljavanje nije celisbodno i pregledno izvršeno, tako da sada u tekstu postoji 90 naslova dužine od jedne do petnaestak stranica.

— na str. 288. u drugom pasusu odozdo predlažem da se reči »Čak i« zamene sa rečima »Čudno da<. Iz teksta se ne vidi na koga se reč »čak« odnosi što izaziva zabunu. Po meni, preformulisati ili zameniti izraze.

— u rukopisu, ovog primerka, nedostaje 290 stranica.

— na str. 330—331 umesto »zviznuo Jovanku po zadnjici« zameniti sa pristojnim izrazom »neprijatno udario Jovanku«.

— na str. 416. u 12—13 redu odozgo reči, »koji je povukao svoju kandidaturu.« zameniti sa rečima, »koji je podneo Skupštini SFRJ ostavku na svoj poslanički mandat.« Kao što je poznato Bradonja nije povukao svoju kandidaturu, već po izboru 1967. god. za poslanika, posle izvesnog vremena, bez vidnog tazloga, a verovatno uz nečiji pritisak, daje ostavku na svoj mandat u skupštini.

— na str. 415 naslov treba izmeniti da glasi: »IZBORI ZA SAVEZNO VEĆE — SAVEZNE SKUPŠTINE « — Iz sadržaja se vidi da je autor zamenio izbore u 1967. god. za izbore 1969. god. To se vidi iz slučaja Bradonja koji se desio 1967. god. kako sam gore izneo; zatim u CK Srbije Bobi Radosavljević je bio 1967. god., a 1969. mislim da više nije bio. Pod gornjim naslovom na istoj strani, kao i na strani 417, treći red odozdo treba reći »Društveno-političko« zameniti sa reči »Savezno« i datum ispraviti, reći »Društveno-političko« zameniti sa reči »Savezno« i datum ispraviti, ski dosledan i uporan borac za poštovanje integriteta ličnosti i demokratski dijalog u društvu, jer su mu isti, na grub \ represivan način, bili oduzeti 1952. god. On istrajava na njima i vidi ih kao osnovna sredstva izvlačenja društva iz birokratskog gliba. U tome i /idim glavni razlog da se ovaj rad, tez cenzurisanja, u celini što pre objr ^i.

21. marta 1989. god.
U Beogradu

Sredoje Urošević

UMESTO POGOVORA
JEDAN ČOVEK U VRTLOGU ISTORIJE

Bila je nedelja, 10. jul 1988. Ljubodrag Đurić je, u svom stanu u beogradskoj Baba-Višnjinovoj ulici, na komadu hartije, zapisao stihove legendarne partizanske pesme:

*Partizan sam tim se dičim,
to ne može biti svak,
umrijeti za slobodu,
može samo div junak.*

Sat kasnije, a bilo je tačno 20 časova i 45 minuta, Ljubodrag Đurić je pucao u sebe.

Njegove posledinje reči, upućene supruzi Hajri koja se kraj umirućeg odmah našla, bile su:

— A knjiga ... osta ... Zar neće izaći?

Sasvim na izmaku snage, pokazujući rukom na ženu sa kojom je u braku proveo decenije, uspeo je da doda još i ovo:

— Hoće, hoće... je 1' da hoće... Hajro?

Ovim pitanjem sumnje i ovim odgovorom, čiji se paradoksalni optimistički naboj ne može poreći, završio se život generala Ljubodraga Đurića, čoveka koji je sticajem neponovljivih istorijskih okolnosti, od 1941. do 1952. bio u epicentru krupnih i dalekosežnih događaja koji su odredili »sudbinu« čitavog jednog društva. Naravno, njegov život je, takođe neumoljivo, bio određen istim razlozima;

Taj predratni učitelj i komunista, ratni partizanski komandant i general, najneposredniji saradnik Josipa Broza Tita, čovek koji je iz najužeg i, sledstveno, najmoćnijeg kruga unutar partijske, vojne, državne hijerarhije vlasti bio proteran na najudaljeniju društvenu periferiju i u apsolutnu anonimnost da bi se, unutar skućenog i strogo kontrolisanog prostora koji mu je ostavljen suočio i sa zabranom da se seća svog »prethodnog« života, taj čovek čije je ime, preko noći, prestalo da se pominje u knjigama, člancima, monografijama o događajima u kojima je, sam, imao važnu ulogu, ostavio je, napuštajući ovozemaljski svet, neobjavljen rukopis svojih *Sećanja na ljude i događaje*.

I, ne samo to. Pritisци kojima je bio podvrgnut — uključujući u to i sraman zahtev da nigde ne pominje ime Petra Stambolića — izvesnost da od mogućnosti da »Narodna knjiga« objavi *Sećanja* nema ništa, grubi napad Peka Dapčevića na savetovanju o ratu i revoluciji 1941—1945. u beogradskom Domu JNA, kada ga je Dapčević optužio za laž, verovatno su bili razlog one neverice i sumnje s kojom je Ljubodrag Đurić, opraštajući se od ždvata, progovorio o svojoj knjizi. Ti isti razlozi su,

r'

možda, uticali na ubrzanje odluke koja je ovog čoveka — čiji su rad na rukopisu knjige njegovi lekari posmatrali sa potpunom nevericom, tvrdeći da je taj napor apsolutno neprimeren jednom oronulom i teško obolom organizmu — odvela u svojevolsnu smrt. Naravno, mi to nikada sa sigurnošću nećemo moći da utvrdimo.

Ono što je, međutim, sasvim izvesno, jeste činjenica da je Ljubodrag Đurić svoja *Sećanja*, rad na njima i njihovo objavljivanje, smatrao najvažnijom stvari koju još treba da obavi. Njegova supruga govori o strasti i energiji s kojom je u Beogradu, Kijeci i Draževcu kod Obrenovca ispisivao stotine stranica toga rukopisa. Sigurnost i optimizam s kojim je odgovorio na vlastito pitanje o svojoj knjizi, upućuju na to da je general Đurić do kraja bio svestan svoje strateške i taktičke prednosti u toj poslednjoj bici svog života.

Napuštajući svet uveren da će *njegova* istina, uprkos svemu, ugledati danje svetio, Ljubodrag Đurić je, na kraju, demonstrirao svoju spremnost i odlučnost da u borbi za pravo da javno saopšti svoju istinu, položi i život. Zato, kada Dedijer, u recenziji Đurićevog rukopisa kaže: »U stvari, Ljubodrag Đurić je pao u borbi za iznošenje istorijske istine«, onda se time, nikako patetično, konstatuje jedna velika i dalekosežno dramatična istina.

Ona, takva kakva jeste, ne govori samo o smislu jednog individualnog izbora i o karakteru etičkih postulata kojih se jedan čovek pridržavao, nego, a možda još i više, upozorava na dramatične razmere *spoljnih okolnosti* unutar kojih je Đurić, na kraju, kao sredstvo borbe upotrebio i vlastiti život.

Ovde nije mesto da se život generala Đurića u vrtlogu istorijskih previranja detaljno analizira. Uostalom, sve ono što je smatrao potrebnim, Đurić je zapisao u svojim *Sećanjima*, a istoriografija će već, pre ili kasnije, vrednovati njegov doprinos razumevanju našeg vremena. Neka zato, ovde bude rečeno samo to da »slučaj« generala Đurića, po mom mišljenju, predstavlja jedan od onih paradigmatičnih primera u kojima se, kao u ogledalu, reflektuje dramatični naboj istorijske »sudbine« ne samo jednog čoveka nego i čitave jedine herojske generacije koja je, pobedivši u ratu i napravivši svoju revoluciju, doživela da bude i akter, i objekt monstruoznog prerusavanja u kome su se *laž, prevara, izdaja i manipulacija*, pogazivši tokom dugog vremena načela *pravde, istine, slobode i jednakosti*, uspostavile kao samoispunjenje tih visokih ideala.

Žrtve ovog monstruoznog prerusavanja, ove cinične, okrutne i bahate vlastodržačke travestije ne behu samo pojedinci kao Ljubodrag Đurić ili samo generacija kojoj je i on pripadao. Citavo je društvo, njegova prošlost, sadašnjost i budućnost, bilo žrtvovano na oltar te opskurne maskarade.

Zato Ljubodrag Đurić, svojom poslednjom bitkom, otvara pitanje istorijske odgovornosti svih najznačajnijih aktera naše novije istorije. Reč je o samom vrhu, a o Josipu Brozu Titu pre svega. Ipak, treba imati u vidu da Đurić ne želi da bude konačni sudija. On nas, kao čitaocem, suočava sa našim vlastitim odgovornostima dovodeći nas u situaciju da sve činjenice, pa sledstveno i one koje sam iznosi, razmatramo iz optike kritičke svesti slobodnih pojedinaca koju su ideologija, vlast i ovlašćeni čuvari državnih i drugih svetih tajni, decenij ama prokazivaili.

Ali još od Prolkopijeve *Tajne istorije* znano je da se smisao i istina socijalnih procesa kroz prostor i vreme, ne iscrpljuje u ravni određenoj interesima vlasti, ideologije, politike, partije ili crkve. Ljubodrag Đurić se, zato, pred javnošću pojavljuje kao još jedan savremeni autor koji je svojom svetom dužnošću pred novim pokoljenjima smatrao saopštavanje istina koje, danas, ulaze u sve bogatiji fond naše vlastite *Tajne isiorije*. Ovu svoju dužnost general Đurić je ispunio.

Paradoksalno je ali istinito da je ovom odzivu dužnosti pomogla nepravda koja je naneta Đuriću 1952. na VI kongresu KPJ/SKJ. Tako je jedna od dimenzija tog hapšenja i svega što mu se kasnije događalo svakako bila i činjenica da je Đurić, od tog trenutka, bio u prilici da ljude oko sebe — posebno ljude iz svog »bivšeg« žvota u vrhovima vlasti — posmatra iz znatno kritičkije vizure, što znači i istinitije. Njegovoj vizuri se, naravno, može prigovoriti izvestan tradicionalizam, moralizatorstvo, pa čak i komunistički konzervativizam, ali se, bez obzira na to, ne može poreći visok rezultat spisateljskog postupka koji je Đurić primenio. Njegova prvorazredna svedočenja o etičkim dimenzijama vlasti i politike, u mnogo čemu su pionirska.

Razume se, sa visokim stepenom verovatnoće možemo pretpostaviti da Đurić nije napisao sve što je znao, pa čak ini sve što je smatrao važnim za rekonstrukciju vlastite »sudbine« u istoriji. Knjizi koja je pred čitaocem to, međutim, ne oduzima ništa od autentičnosti. Jer, unutar postupka koji je izabrao Đurić, svedočanstvo je čak i ono što, iz ovog ili onog autorskog razloga, nije napisano. Utoliko pre ovo važi za napisano. U svakom slučaju, Đurić je izborio pravo da saopšti *svoju* istinu.

Naravno, bila je to teška, dugotrajna i, ne retko, veoma surova borba. Izbačen u jednom trenutku 1952. godine iz najužeg kruga ljudi koji su pojedinačno i kolektivno koncentrisali ogromnu, ničim ograničenu vlast i moć, izbačen već po logici načela koja su regulisala odnose unutar ovog kruga i njegove hijerarhije, Ljubodrag Đurić je do smrti imao status osobe spram koje se, potpuno ne kažnjivo, mogu primeniti svi raspoloživi mehanizmi političko-policijs'ke cenzure, restrikcije, pritiska, učene, pretnje i nasilja, nađe li se da ta osoba makar samo želi da izađe iz čvrstog sistema kontrole unutar koga je na delu samo jedan uslov mirnog života — zaborav vlastitog »slučaja«, priznavanje prava jačeg da pogazi vaše ljudsko dostojanstvo i pristajanje na pravila igre koja je jači propisao.

Delimično ublažavanje modusa kojima se ova prinuda i kontrola provodila nije, međutim, ukinula ni restrikciju, ni njen smisao. Đurić se sa njom susretao doslovno do poslednjeg trenutka, a ona je bila primenjena i posle njegove smrti. Skandal koji su beogradske »Večernje novosti« izazvale nemoralno razvlačeći i protivzakonito objavljujući Đurićev rukopis maja 1989. godine, pokazuje ovo na sasvim školski način. Činjenica da su, povodom afere sa »Večernjim novostima«, ljudsko, autorsko i moralno pravo Ljubodraga Đurića, posle njegove smrti, uzeli u zaštitu »Rad« kao njegov izdavač, njegova porodica, deo javnih glasila — posebno »Intervju« — ali i sam Sud, govori da moć političko-policijske cenzure, kontrole, pritiska i restrikcije nije više tako neprikosnovenena. Još više, ova činjenica daje nam za pravo da verujemo kako se i njome u ovim prostorima potvrđuje izvesnost perspektiva demokratije, pravde, ljudske slobode i dostojanstva.

Ljubodrag Đurić je, dakle, bio u pravu — dobio je svoju poslednju bitku. Evo, pred čitaocem njegovih *Sećanja na ljude i događaje*. »Rad« ovu knjigu predaje javnosti i njenom kritičkom sudu držeći se načela da ni najteže istine nisu toliko teške kao što je nepodnošljivo stanje u kome su istine zabranjene, a ljudsko pravo da ih se saopšti i čuje — po-
gaženo.

Naravno, mi znamo da sve što je važno još nije rečeno. Ni u ovoj knjizi Ljubodraga Đurića. Znamo, međutim, i to da u.rešenost sadašnjih generacija da dokuče i nedokučivo ne treba ni trenutak sumnjati.

v\ w'

U Beogradu, 3. juna 1989.

Ljubomir Kljakić